

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK ÇALIŞTAY RAPORU

Küçükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu'nun oluşturulmasında
DAKA Uzmanı Oğuz Tuncay GÖRÜR, Van İl Gıda Tarım ve Hayvancılık
Müdürlüğü Zir. Yük. Müh. Yusuf TAŞKIN, Van İl Gıda Tarım ve Hayvancılık
Müdürlüğü Ziraat Müh. Ercan ÇIPLAK, DAKA Uzmanı Günsu GÖKTAŞ,
DAKA Uzmanı Nurettin POLAT, DAKA Uzmanı Kerem AKIN,
DAKA Uzmanı Tuğba ÖZCAN, DAKA Uzmanı Sunal YÜKSEL,
DAKA Uzmanı Mehmet ARTIK, DAKA Uzmanı Yunus SARICA'ya
teşekkürlerimizi sunarız.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞA GENEL BAKIŞ	13
Küçükbaş Hayvancılığın Önemi	14
Dünya’da Küçükbaş Hayvancılık	15
Model Ülkeler	18
Yeni Zellanda	18
Avustralya	19
Kanada	20
Türkiye’de Küçükbaş Hayvancılık	21
Türkiye’de İllere Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları	24
Doğu Anadolu’da Küçükbaş Hayvancılık	26
Bazı Düzey2 Bölgelerinde Küçükbaş Hayvan Sayıları	27
TRA2	27
TRC3	28
TRA1	29
TRB2	30
Hakkari’de Küçükbaş Hayvancılık	36
Van’da Küçükbaş Hayvancılık	38
Muş’ta Küçükbaş Hayvancılık	40
Bitlis’te Küçükbaş Hayvancılık	42

BÖLÜM II

GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK DESTEKLEMELERİ	45
Anaç Koyun ve Keçi Desteklemeleri	46
Tiftik Keçisi Yetiştiriciliğinin ve Tiftik Üretiminin Desteklenmesi	46
Çiğ Süt Üretiminin Desteklemesi	46
Yem Bitkileri Desteklemesi	47
Hayvan Hastalığı Tazminatı Desteklemeleri	47
Programlı Aşı Uygulamaları	47
Hayvan Genetik Kaynakları Yerinde Koruma Ve Geliştirme Desteklemeleri	48
Organik Tarım ve İyi Tarım Desteği	52
Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Desteklenmesi	52
Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı	52
Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kırsal Kalkınma (Ipard) Programı	53
T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli	55

BÖLÜM III

ÇALIŞTAY DA ÖNE ÇIKAN TESPİT, SORUN VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	57
Bölgenin Küçükbaş Avantajları	58
Bölgede Olumsuz Şartlar	58
Çoban	59
Destekler Ve Politikalar	60
Hastalık	63
İrk Ve Islah	64
Ürün İşleme Ve Pazarlama	65
Bakım ve Besleme	66

Çiftçi Eğitimi	66
İşletme Modeli	67
Küçükbaş Turizmi	68
Fiziki Altyapı	68
Mera, Yayla	69
Örgütlenme	69
Çayır ve Yem Bitkileri	70

BÖLÜM IV

ÇALIŞTAY KONUŞMA DÖKÜMLERİ	71
BİRİNCİ OTURUM	72
İKİNCİ OTURUM	88
ÜÇÜNCÜ OTURUM	103
DÖRDÜNCÜ OTURUM	121

TABLÖLAR

Tablo1: Dünya Da 2001-2010 Yılları Arasında Ortalama Küçükbaş Sayıları	16
Tablo2: 1991-2011 Yılları Arasında Türkiye Geneline Koyun Ve Keçi Sayısı	22
Tablo3: Türkiye’de İllere Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları	24
Tablo4: TRA2 Bölgesi’nde Yıllara Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları	27
Tablo5: TRC3 Bölgesi’nde Yıllara Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları	28
Tablo6: TRA1 Bölgesi’nde Yıllara Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları	29
Tablo7: TRB2 Bölgesi İllerinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Yapan İşletme Sayısı (2011)	30
Tablo8: 1995-2010 Yılları Arasında Trb2 Bölgesi Geneline Koyun Ve Keçi Sayıları	34
Tablo9: TRB2 İlleri 1990-2011 Dönemi Küçükbaş Hayvan Sayısı Değişimi	35
Tablo10: 1995-2011 Yılları Arasında Hakkari De Koyun Ve Keçi Sayıları	37
Tablo11: 1995-2011 Yılları Arasında Van İçin Koyun Ve Keçi Sayıları	39

Tablo12: 1995-2011 Yılları Arasında Muş İçin Koyun Ve Keçi Sayıları	41
Tablo13: 1995-2011 Yılları Arasında Bitlis İçin Koyun Ve Keçi Sayıları	43

GRAFİKLER

Grafik 1: 1992-2010 Yılları Arasında Kıtalar Göre Küçükbaş Hayvan Dağılımı	15
Grafik 2: 1991-2010 Yılları Arasında Ülkeler Bazında En Fazla Küçükbaş Hayvana Sahip İlk 5 Ülke Sıralaması	22
Grafik 3: 1991-2011 Yılları Arasında Türkiye Geneline Koyun Ve Keçi Sayısı	23
Grafik 4:Türkiye de 1991-2010 Yılları Arasında Koyun Ve Keçi Varlığının Büyükbaş Varlığı İle Karşılaştırılması	23
Grafik 5:Türkiye de Küçükbaş Hayvan Sayısı Sıralamasında İlk On İl	27
Grafik 6: TRA2 Bölgesinde Koyun Ve Keçi Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı	28
Grafik 7: TRC3 Bölgesinde Koyun Ve Keçi Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı	29
Grafik 8: TRA1 Bölgesinde koyun ve keçi sayılarının yıllara göre dağılımı (Kaynak: TÜİK)	31
Grafik 9: Ülkemizde ve TRB2 Bölgesi İllere Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı (2011)	31
Grafik 10: TRB2 Bölgesi İllerinde Mera Varlığı Dağılımı	34
Grafik 11: 1995-2011 yılları arasında Hakkari için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)	37
Grafik 12: 1995-2011 yılları arasında Van için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)	39
Grafik 13: 1995-2011 yılları arasında Muş için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)	41
Grafik 14: 1995-2011 yılları arasında Bitlis için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)	43

ÇALIŞTAY KATILIMCILAR LİSTESİ

PROF. DR. MUSTAFA KAYMAKÇI
Ege Üniversitesi, Zootekni Bölümü

ERDOĞAN SEZGİN
Tagem-Doğu Anadolu Tarımsal Araştırmalar Enstitüsü

AHMET TUNCER
Tigem-Ceylanpınar

MEHMET NAYIR
Tigem-Ceylanpınar

MEHMET TOSLAK
Tigem-Ceylanpınar

DR. HÜSEYİN DEMİR
GAP İdaresi Başkanlığı

TAMER METİN
Kalkınma Bakanlığı

PROF. DR. ORHAN KARACA
Adnan Menderes Üniversitesi

YRD. DOÇ. DR. OKAN ATAY
Adnan Menderes Üniversitesi Çine MYO.

PROF. DR. SUPHİ DENİZ
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi

YRD. DOÇ.DR. CÜNEYT TEMUR
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Gevaş MYO

PROF. DR. TURGUT AYGÜN
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi

DR. MEMİŞ BOLACALI
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi

M. RIFAT ARSLAN
Ziraat Bankası Van Bölge Müdürlüğü

YUSUF TAŞKIN
Van İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

ERCAN ÇIPLAK
Van İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

EKREM TAŞ
Şemdinli İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

VET. HEKİM UFUK BOZKUŞ
Şemdinli İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

Z. SERBAY SANDALCIOĞLU
Hakkâri Üniversitesi

ERDAL BİNGÖL
Hakkâri Üniversitesi

FERHAT DEMİR
Hakkâri Üniversitesi

YAHYA ÖZEN
Saanen Keçisi Yetiştiricisi

YRD. DOÇ. DR. HASAN TASALI
Muş Alpaslan Üniversitesi

MURAT YILDIZ
Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

CİHAN KOCA
Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

ERTUĞRUL ÖZTÜRK
Çukurca İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

MUSTAFA TRAŞ
Çukurca İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

İSA KAÇMAZ
Çukurca İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

CEBRAİL ER
Bitlis İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

RIFAT ÇELİK
Bitlis İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

İZZETTİN ALTINTAŞ
Bitlis Koyun Keçi Yet. Bir. Başkan Yardımcısı

SANİ EKİNCİ
Yetiştirici

AHMET BABAHAN
Bitlis Damızlık Koyun Keçi Yet. Bir. Üyesi

BİŞAR ACAR
Yetiştirici

BEDRİ YAY
Dicle Kalkınma Ajansı-Uzman

MİHRİBAN DEMİR
Dicle Kalkınma Ajansı-Uzman

SADULLAH ÇAKIR
Şirnak Damızlık Koyun Keçi Yet. Bir. Başkanı

HAKAN DEMİR
Mardin İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

İBRAHİM TAŞDEMİR
Serhat Kalkınma Ajansı

BİLGEHAN BAŞAR
Serhat Kalkınma Ajansı

BÜLENT TANYÜREK
Hakkari İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

CÜNEYT ÖZBEK
Hakkari İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

NEVZAT SOLAK
Hakkari İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

DENİZ UĞUR GÜZEL
Hakkari İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

M. ERDEM HANLIGİL
Hakkari İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

REŞİT AKMAN
Hakkari Damızlık Koyun Keçi Yet. Bir. Başkanı

MEHMET TEKİN
Hakkari Damızlık Siğir Yet. Bir. Başkanı

NİHAT UYAN
Kaymaklı Kooperatifi

HAMDİ ERTUNÇ
Yetiştirici

TALAT ÖZBEK
Yetiştirici

HAMİT AKAR
Hakkâri Ziraat Odası

İSMAİL ÇATAL
Hakkari Ticaret ve Sanayi Odası Başkan Yrd.

OĞUZ TUNCAY GÖRÜR
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

SİNAN SARIKAYA
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

FUAT ÖZKAN
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

VOLKAN GÜLER
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

GİZEM KILIÇ
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

VEDİDE ZEYNEP ÜNAL
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

NURETTİN POLAT
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

YUNUS SARICA
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

EKREM ALACAPINAR
Tarım TV

HALİDE DİNLER
Tarım TV

HAKKI KAYNAR
Zaman Gazetesi

ELA KARASU
Dünya Gazetesi

BÖLÜM 1

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞA GENEL BAKIŞ

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN ÖNEMİ

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, et, süt, yün, kıl ve deri gibi ürünlerle dondurmada tekstil sektörü ürünlerine kadar geniş bir çerçevede önem taşımaktadır. Koyun ve keçilerden elde edilen besinler insan beslenmesinde hayati bir öneme sahiptir. Hayvansal proteinin ucuz ve erişilebilir bir şekilde tedarik edilmesi ve toplumların dengeli ve yeterli beslenmeleri açısından bu sektör son derece önemlidir. Yeryüzünde insanoğlunun ilk geçim kaynaklarından biri olarak bilinen küçükbaş hayvancılık, tarih boyunca tarımsal ekonomideki yerini büyük bir ölçüde korumuş ve günümüzde de dünya çapında milyonlarca kişiye iş imkânı sağlamaktadır.

Yeryüzünde insanoğlunun ilk geçim kaynaklarından biri olarak bilinen küçükbaş hayvancılık, tarih boyunca tarımsal ekonomideki yerini büyük bir ölçüde korumuş ve günümüzde de dünya çapında milyonlarca kişiye iş imkânı sağlamaktadır.

Koyun ve keçiler yetersiz mera ve elverişsiz iklim koşullarına uyum sağlama yetenekleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemlidir. Meradan en iyi şekilde yararlanabilen, merayı en iyi şekilde değerlendiren, yılın her döneminde merayı kullanabilen küçükbaş hayvanlar Türkiye'nin coğrafi yapısına son derece uygundur. Koyun ve keçinin tarımsal üretimin verimsiz olduğu alanlara kısa sürede uyum göstermesi, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler de bu dezavantajı büyük bir fırsata dönüştürebilir.

DÜNYA'DA KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Dünya koyun sayısı 1 milyarın üzerindedir, keçi sayısı ise bu sayının yarısına ulaşmaktadır. Koyun ve keçi sayısı geçtiğimiz 25 yıl içinde dünya çapında istikrarlı bir şekilde artmıştır. Koyun ve keçi sayısındaki artış gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre daha fazladır. Bu durum, küçükbaş hayvanların hayatta kalma ve zor şartlarda bile düşük maliyetle beslenebilme kabiliyetleriyle açıklanabilir.

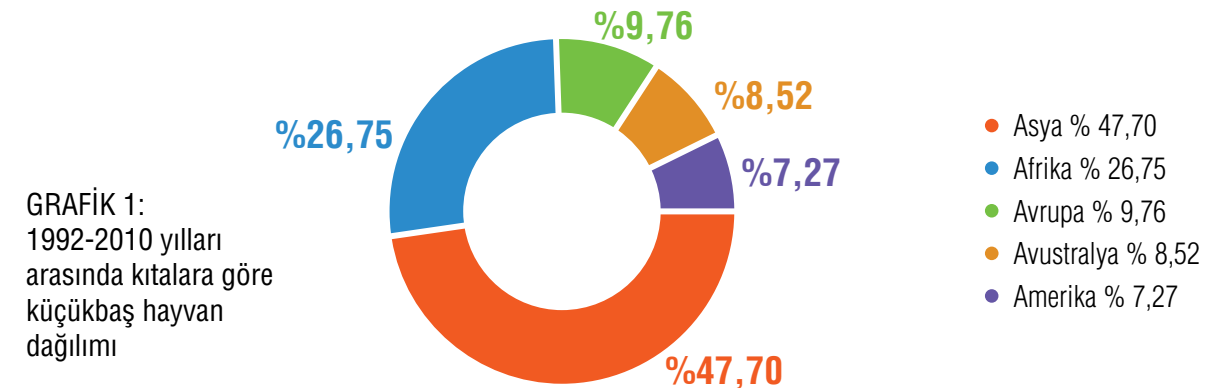
Gelişmiş ülkelerdeki küçükbaş hayvan gelişimini sınırlandıran kayda değer ana nedenler şunlardır: mevsime göre değişen yetersiz beslenme alanları, parazit ve bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan süt kesimi öncesindeki hayvanların yüksek ölüm oranı ve bu alandaki ekonominin kötü yönetimidir. Bu sorunlar, sürü yönetiminin eksikliği ve geleneksel yetiştiricilik yöntemleriyle daha da ağırlaşmaktadır. Yerli yavruların birçoğunun genetik kapasitesi daha da kısıtlayıcı olabilmektedir. Fakat seçilmiş veya melez yavruların yükselttiği gelişmiş genetik potansiyel, beslenme veya sürü yetiştiriciliği geliştirilene kadar yeterli olmayacaktır.

Küçükbaş hayvancılıkta dünyadaki büyük üreticilere baktığımızda sektörel bazda farklı ülkeler için farklı ürünler daha çok ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Okyanusya ülkelerinde küçükbaş hayvancılık daha çok et ve yün ürünlerine yönelik olarak yapılmaktadır. ABD de daha fazla et, İngiltere de ise yün odaklı yapılmaktadır. Ülkeler arasında bu farklılığın olmasında ülkelerin yakın oldukları pazarlar, iç tüketim ve küçükbaş ırklarının etkisi olduğu vurgulanmaktadır.

Dünya genelinde Avustralya ve Yeni Zelanda toplamda 192 milyon adet küçükbaş hayvan ile dünyanın en büyük küçükbaş üreticileri olarak bilinmektedir.

Dünya genelinde Avustralya ve Yeni Zelanda toplamda 192 milyon adet küçükbaş hayvan ile dünyanın en büyük küçükbaş üreticileri olarak bilinmektedir.

1992-2010 yılları arasında kıtalara göre küçükbaş hayvan dağılımı aşağıdaki grafikte görüldüğü gibidir:

DÜNYA’DA 2001-2010 YILLARI ARASINDA ORTALAMA KÜÇÜKBAŞ SAYILARI

1	ÇİN	286445578
2	HINDİSTAN	202997100
3	AVUSTURALYA	94884280
4	SUDAN	92212000
5	NİJERYA	82703110
6	PAKİSTAN	80661100
7	İRAN	78931870
8	BANGLADEŞ	44186100
9	ETİYOPYA	37744839
10	YENİ ZELANDA	37719702
11	BİRLEŞİK KRALLIK	34470818
12	GÜNEY AFRIKA	31987826
13	TÜRKİYE	31797688
14	MOĞOLİSTAN	28511720
15	SOMALİ	25734800
16	BREZİLYA	25379417
17	İSPANYA	24905669
18	ENDONEZYA	22880003
19	CEZAYİR	22507757
20	KENYA	22387970
21	FAS	22332800
22	MALİ	22190450
23	NİJER	20939889
24	SURİYE	18917688
25	ARJANTİN	18581260
26	RUSYA FEDERASYONU	18409869
27	BURKİNA FASO	18071206
28	AFGANİSTAN	17181000
29	TANZANYA	16564987
30	PERU	16415440
31	YEMEN	16168130
32	MEKSİKA	16161228
33	TÜRKMENİSTAN	14602310
34	YUNANİSTAN	14285891

35	MORİTANYA	14156548
36	KAZAKİSTAN	13729380
37	SUUDİ ARABİSTAN	12330233
38	ÖZBEKİSTAN	11507620
39	BOLİVYA	10620645
40	URUGUAY	10097310
41	FRANSA	10048220
42	UGANDA	9385106
43	SENEGAL	9221632
44	MISIR	9212478
45	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	8962647
46	İTALYA	8953510
47	ÇAD	8647336
48	ROMANYA	8600310
49	TUNUS	8587871
50	NEPAL	8293194
51	KAMERON	8210000
52	LİBYA	7886333
53	AZERBEYCAN	7497907
54	GANA	7228020
55	İRAK	7216223
56	İRLANDA	5391770
57	FİLİPİNLER	5283170
58	KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ	4949252
59	MOZAMBİK	4854111
60	NAMİBYA	4684379
61	ŞİLİ	4509837
62	KOLOMBİYA	4150490
63	KIRGIZİSTAN	4022889
64	ORTA AFRIKA CUMHURİYETİ	3955000
65	PORTEKİZ	3923874
66	ERİTRE	3918782
67	ZİMBABVE	3590881
68	KÜBA	3566532

69	TOGO	3540202
70	KORE DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ	3223500
71	TACİKİSTAN	3070205
72	FİLDİŞİ SAHİLİ	2775955
73	ARNAVUTLUK	2730270
74	ALMANYA	2721135
75	GİNE	2695048
76	ANGOLA	2612890
77	MALAVİ	2601024
78	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	2584930
79	MİYANMAR	2562708
80	ÜRDÜN	2514689
81	NORVEÇ	2447492
82	EKVATOR	2280610
83	BULGARİSTAN	2280350
84	BENİN	2171808
85	RUVANDA	2080130
86	HAİTİ	2070100
87	ZAMBİA	2053000
88	BOTSVANA	2032487
89	SİRBİSTAN VE KARADAĞ	1985037
90	MADAGASKAR	1980585
91	LESOTO	1902207
92	VENEZÜELA	1870762
93	UKRAYNA	1792250
94	OMAN	1762544
95	SİRBİSTAN	1702751
96	BURUNDİ	1686940
97	HOLLANDA	1548212
98	MACARİSTAN	1323300
99	VIETNAM	1175890
100	MAKEDONYA	1163894
101	İŞGAL ALTINDAKİ FİLİSTİN TOPRAKLARI	1071162

102	KUVEYT	992201
103	CİBUTİ	978118
104	BOSNA HERSEK	970379
105	KANADA	939790
106	MOLDOVA	923992
107	LÜBNAN	769349
108	SİERRA LEONE	753427
109	HİRVATİSTAN	740818
110	GÜRCİSTAN	735820
111	GUİNEA-BİSSAU	701558
112	FALKLAND ADALARI	694000
113	KIBRIS	618193
114	ERMENİSTAN	592743
115	PARAGUAY	589286
116	GUATEMALA	571045
117	İSVİÇRE	512979
118	GAMBİYA	512419
119	İSRAİL	504300
120	İSVEÇ	491371
121	MALEZYA	482773
122	LİBERYA	479264
123	POLONYA	470178
124	İZLANDA	463909
125	JAMAİKA	451399
126	DOMİNİK CUMHURİYETİ	422501
127	SRİLANKA	406494
128	KORE CUMHURİYETİ	403299
129	KONGO	402455
130	AVUSTURYA	389911
131	SLOVAKYA	376134
132	TAYLAND	352859
133	SVAZİLİND	325608
134	KATAR	286877
134	GABON	286400
135	FİJİ	256460
136	KARADAĞ	220259

137	LAO DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ	220180
138	GUYANA	209800
139	BATİ SAHARA	206900
140	CAPE VERDE	178740
141	ÇEK CUMHURİYETİ	173039
142	BELÇİKA	169984
143	DOĞU TİMUR	160309
144	DANİMARKA	146694
145	SLOVENYA	143762
146	KOMORLAR	138615
147	BELARUS	131060
148	FİNLANDİYA	115298
149	FAROE ADALARI	68050
150	TRİNİDAD VE TOBAGO	63145
151	BAHREYN	59467
152	LETONYA	57460
153	ANTİGUA VE BARBUDA	55810
154	ESTONYA	53070
155	MAURİTİUS	51477
156	LİTVANYA	50206
157	EKVATOR GİNESİ	46980
158	BUTAN	45654
159	HONDURAS	40010
160	RÉUNİON	39164
161	GUADELOUPE	35852
162	JAPONYA	30100
163	MARTİNİK	25927
164	HOLLANDA ANTİLLERİ	22570
165	SAİNT KİTTS AND NEVİS	21660
166	GRENADA	20795
167	BAHAMALAR	20742
168	SAİNT LUCİA	20305
169	SAİNT VİNCENT AND THE GRENADİNES	19800
170	GRÖNLAND	19362

171	EL SALVADOR	19020
172	MALTA	17951
173	DOMİNİKA	17300
174	VANUATU	16946
175	FRANSIZ POLİNEZYASI	16940
176	İNGİLİZ VİRGİN ADALARI	16100
177	BARBADOS	15275
178	SURİNAM	12860
179	NİKARAGUA	12850
180	PORTORİKO	12570
181	TONGA	12540
182	MONTSERRAT	11780
183	LÜKSEMBURG	11650
184	YENİ KALEDONYA	10553
185	PAPUA YENİ GİNE	9820
186	BELİZE	8546
187	SAO TOME VE PRİNSİPE	8085
188	KOSTARİKA	7805
189	ABD VİRJİN ADALARI	7260
190	BRUNEİ	7201
191	WALLİS AND FUTUNA ADALARI	7000
192	PANAMA	6162
193	ŞEYSELLER	5205
194	MİKRONEZYA	4040
195	LİHTENŞTAYN	3995
196	FRANSA GÜYANASI	2757
197	SAİNT HELENA, ASCENSION VE TRİSTAN DA CUNHA	1869
198	KAYMAN ADALARI	1633
199	KOOK ADALARI	1184
200	GUAM	688
201	SİNGAPOR	639
202	SAİNT PIERRE VE MIQUELON	351
203	BERMUDA	315

TABLO1: Dünya’da 2001-2010 yılları arasında ortalama küçükbaş sayıları (KAYNAK: FAO)

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIKTA MODEL ÜLKELER

YENİ ZELANDA

Yeni Zelanda güneybatı pasifik okyanusta yer alan büyük bir ada ülkesidir. 1900'li yıllara kadar savaşlar ve yoksullukla mücadele eden Yeni Zelanda, tarihsel ve ekonomik gelişimini tamamlayıp 1930 'den sonra müreffeh bir devlet olarak gelişmiş dünya devletleri arasında boy göstermeye başlamıştır. Yeni Zelanda ekonomisinin bu denli gelişmesinde koyun besiciliği ve koyun ürünlerinin ihracatı çok büyük bir öneme sahip olmuştur. Bir diğer ifade ile Yeni Zelanda tam 112 (1856-1967) yıl boyunca elde ettiği yünü ihraç ederek bu günlere gelmiş bir Okyanusya kıtası ülkesidir. Yeni Zelanda'nın bitki örtüsü ve iklimi küçükbaş hayvancılığa yatkın olması sebebiyle bölgede yoğun olarak koyun gibi küçükbaş hayvancılık revaçta olmaktadır. Bahar ve yaz aylarında daha çok otlak ve çayırlardan istifade eden Yeni Zelandalı çiftçiler, çayırların ihtiyaçlarını karşılayamadığı kış ve sonbahar mevsimlerinde ise yem bitkilerini kullanıyorlar.

Toplam nüfusu 3 milyon olan Yeni Zelanda küçükbaş hayvan sayısı bakımından dünyanın en önde gelen ülkelerden biridir. Yeni Zelanda diğer büyük üreticilere nazaran daha fazla ihracata yönelik küçükbaş hayvancılığı yapıyor. Büyük çiftlikler tarafından oluşturulan kooperatifler, üretilen et, süt ve yünleri son ürün olarak satmaktadır. Ürünlerin hammadde olarak satılması çok nadir olmaktadır. Yeni Zelandalı çiftçiler sadece kooperatif değil ihtiyaç duydukları takdirde bir araya gelip şirketler de kurabiliyorlar, bunlardan en önemli firmalardan biri olan Allience Group Limited 1984 yılında bir grup çiftçi tarafından kuruldu.

Yeni Zelanda'nın en büyük et ihracatçılarından biri olan Allience, çiftçilerin ürettikleri etleri toplayıp, şirkete ait fabrikalarda işledikten sonra büyük pazarlara satıyor. Yeni Zelanda'nın bir diğer kooperatifi olan New Zealand Sheepbreeders Association'un kuruluş tarihi ise 28 May 1894 yılına dayanmaktadır. Geçmiş deneyimler ışığında NZSA, Yeni Zelanda'daki koyun ırklarının sektörlerin ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi ve ıslahı için kurulmuştur.

Büyük çiftlikler tarafından oluşturulan kooperatifler, üretilen et, süt ve yünleri son ürün olarak satmaktadır. Ürünlerin hammadde olarak satılması çok nadir olmaktadır.

AVUSTRALYA

Avustralya coğrafi konum olarak Hint ve Güney Pasifik okyanusu arasında kalan büyük bir ada ülkesidir. Tarımın GSMH içindeki payı % 12 gibi önemli bir orana tekabül ediyor. Avustralyalı çiftçiler toplam 135.996 adet çiftliğe sahip olup bu çiftliklerin yüz ölçümü Avustralya kıtasının % 61'ini kapsamaktadır. 2009 yılında ihraç ettiği canlı küçükbaş hayvanlardan toplam 996,5 milyon Avustralya doları elde etmiştir. Avustralya 2001'de dünya yün üretiminin %9'unu karşılamıştır. Ayrıca, dünyanın en kaliteli yünü olarak bilinen Merinos yününün %50'sini tek başına üretmeyi başarmıştır. 2009-10 yılları arasında canlı hayvan ihracatından 298 milyon Avustralya Doları (AUD) elde eden Avustralya, bu ihracatın % 90'lık kısmını Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Umman gibi Orta Doğu ülkelerine yapmaktadır. Ayrıca 2009-2010 yılları arasında toplam 3 milyon küçükbaş hayvan sadece Orta Doğu ülkelerine ihraç edilmiştir.

Avustralya'da küçükbaş hayvancılık konusunda en göze çarpan özellik sektördeki güçlü örgütlenmedir. Bu teşkilat ve kooperatiflerin ilgi alanları; hayvan ırklarının korunması, hayvan sağlığı, pazarlanması ve canlı hayvan ihracatı ile ilgili kuruluşlar olarak sıralayabiliriz. Bu yapılanmalardan biri olan Animal Health Australia'nın temel amacı Avustralya'daki küçükbaş hayvanların sağlığını korumak ve hayvan sağlığını geliştirmeye yönelik tedbirler almaktır. Küçükbaş hayvancılık sektöründen alınan verimi artırmak için Cooperative Research Center adı altında büyük bir araştırma merkezi kurulmuştur. Bu merkezin ana amaçlarından bazılarını şöyle sıralayabiliriz;

- Küçükbaş hayvanların kolay bir şekilde yönetilmesine yönelik çalışmalar,
- Tüketici ihtiyaçlarını karşılamak için et ve yün üretim ve işlenmesini geliştirmek,
- Sektörle ilgili teknolojik gelişmelere öncülük etmek.

Avustralya'da küçükbaş hayvancılık konusunda en göze çarpan özellik sektördeki güçlü örgütlenmedir.

Cooperative Research Center, Avustralya'daki bütün küçükbaş çiftçi kooperatiflerinin ortak kullanım alanı olarak kabul edilmektedir. Kooperatifler, ıslah çalışmaları ile ilgili deneylerinde CRC çalışanlarından teknik destek alabilmeleridir. CRC, ülkede küçükbaş hayvancılık ile ilgili bir enstitü olarak rol oynamaktadır. Kurumun, yüksek lisans ve doktora yapma programları bulunmaktadır.

KANADA

Kanada dünya küçükbaş yetiştiriciliği alanında Amerika kıtasının en büyük üreticilerden biri olarak biliniyor. Bu başarının en önemli sebeplerinden biri kurdukları kooperatifler ve federasyonlardır. Canadian Sheep Federation, çatısı altında Canadian Sheep Breeders' Association, Canadian Co-operative Wool Growers Ltd, Canadian Livestock Genetics Association, Fresh Canadian

Lamb gibi Kanada'nın en büyük kooperatiflerini barındırıyor. Federasyon, Kanada'daki il statüsündeki farklı bölgelerden gelen delegelerden oluşuyor. İllerin nüfusları ve hayvancılıktaki önemleri itibari ile o illerden daha fazla delege alınıyor, böylece bütün bölgelerin eşit ve adil bir şekilde temsil edilmesi sağlanıyor. Farklı illerden gelen delegeler ise federasyona başkan atamasında rol alıyorlar.

Kanada'daki küçükbaş hayvancılık ile uğraşan şirketler, elde ettikleri et, süt ve yünün pazarlamasını direkt olarak tüketici veya üreticilere yapıyorlar.

2010 Canada Action Plan'ında koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvancılığın geliştirecek düzenlemelere yer verilmiştir. Bu plan çerçevesinde, Kanada hükümeti tarafında hastalıklı ırkların ıslahı ve hayvanların sağlığı alanındaki çalışmalara destek verilmesi öngörülmüştür.

Kanada dünya küçükbaş yetiştiriciliği alanında Amerika kıtasının en büyük üreticilerden biri olarak biliniyor. Bu başarının en önemli sebeplerinden biri kurdukları kooperatifler ve federasyonlardır.

TÜRKİYE'DE KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Türkiye'nin coğrafik yapısı ve geniş meraları göz önüne alındığında, ucuz maliyetli ve kaliteli hayvancılık için önemli potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ülkedeki meraların büyük çoğunluğu düşük verimli olup, küçükbaş hayvancılık açısından daha uygundur (Alkan, 2010). Özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliği, ülkede yapılabilecek en ucuz maliyetli hayvancılıktır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Türkiye ekonomisinde özel bir önemi vardır. Toplam et üretiminin % 24.75'i, süt üretiminin % 12.35'si, deri üretiminin % 63.18'i koyun ve keçiden sağlanır.

Koyun ve keçi yetiştiriciliği, ülkemizde yapılabilecek en ucuz maliyetli hayvancılık faaliyetidir.

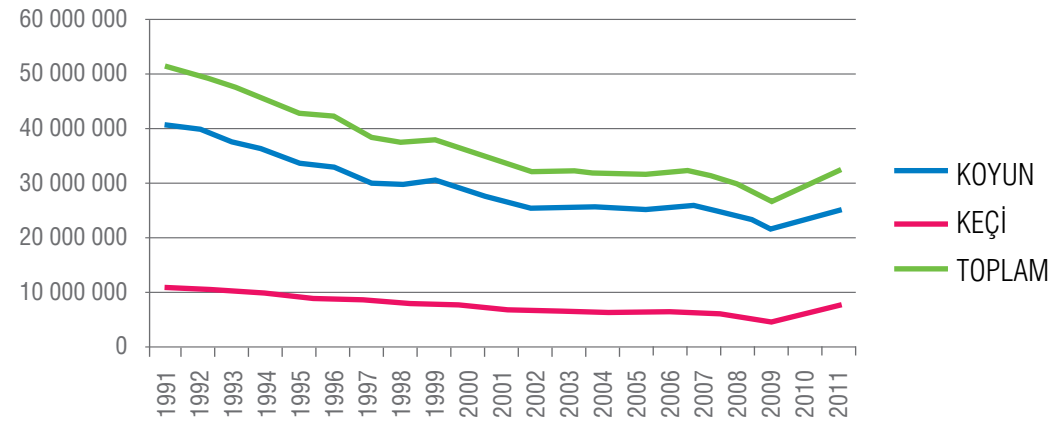

Ancak, Türkiye küçükbaş hayvancılık bakımından önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen bu potansiyelini her geçen gün kaybetmektedir. Koyun ve keçi yetiştiriciliği Türkiye'deki tarihsel gelişimine baktığımızda ise 1980 yılından günümüze çok ciddi boyutlarda küçülme sergilemiştir. 2010 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye küçükbaş hayvan varlığı, koyunda 48.6 milyon baş koyundan 25.4 milyon başa; keçi varlığı ise 19 milyon baş keçiden 6.5 milyon baş keçiye düşmüştür. Bu veriler ışığında yakın bir tarihte herhangi bir tedbir alınmadığı takdirde bu düşüş daha hızlı bir ivme kazanacağı aşikârdır. "Türkiye'nin en örgütsüz, en sähipsiz ve sömürüye açık hayvansal üretim dallarının koyun ve keçi yetiştiriciliği olduğu açıktır." (Mustafa Kaymakçı). Türkiye mevcut durumda küçükbaş hayvancılık sektörü istenilen seviyelerde bulunmamaktadır.

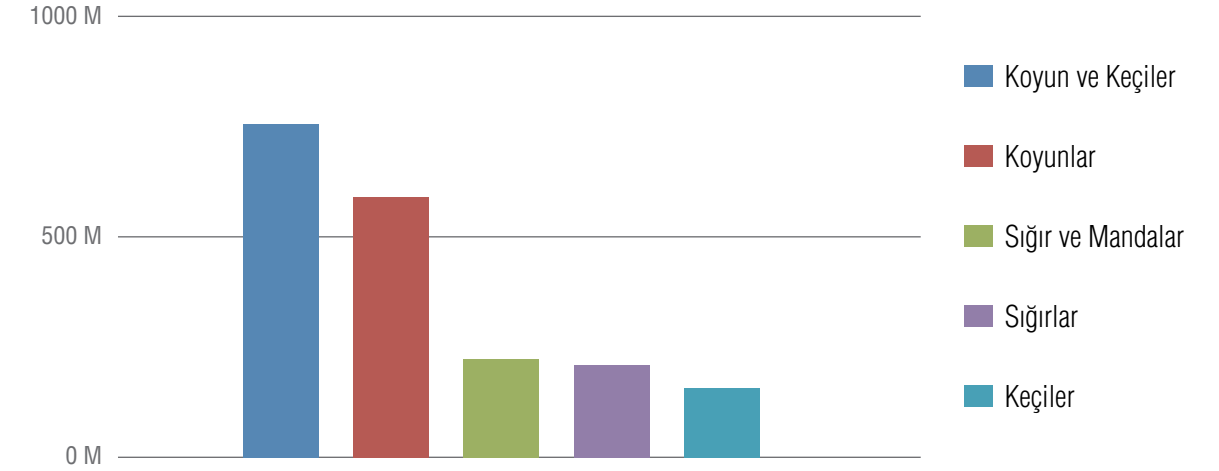
YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE KOYUN VE KEÇİ SAYISI

YILLAR	KOYUN SAYISI	KEÇİ SAYISI	TOPLAM	YILLAR	KOYUN SAYISI	KEÇİ SAYISI	TOPLAM
1991	40432340	10764198	51196538	2001	26972000	7022000	33994000
1992	39415938	10453940	49869878	2002	25173706	6780094	31953800
1993	37541000	10133000	47674000	2003	25431539	6771675	32203214
1994	35646000	9564000	45210000	2004	25201155	6609937	31811092
1995	33701000	9111000	42812000	2005	25304325	6517464	31821789
1996	33072000	8951000	42023000	2006	25616912	6643294	32260206
1997	30238000	8376000	38614000	2007	25462293	6286358	31748651
1998	29435000	8057000	37492000	2008	23974591	5593561	29568152
1999	30256000	7774000	38030000	2009	21749508	5128285	26877793
2000	28492000	7201000	35693000	2010	23089691	6293233	29382924
				2011	25031565	7277953	32309518

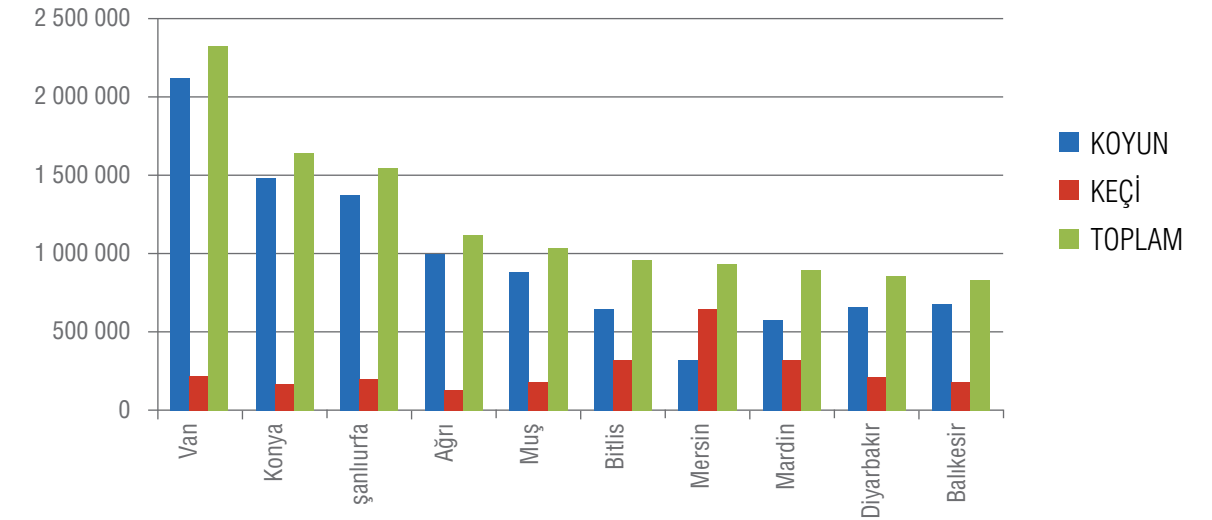
TABLO 2: 1991-2011 Yılları Arasında Türkiye Geneline Koyun ve Keçi Sayısı (Kaynak: TÜİK)

GRAFİK 2: 1991-2011 Yılları Arasında Türkiye Geneline Koyun ve Keçi Sayısı (Kaynak: TÜİK)

GRAFİK 3: Türkiye de 1991-2010 yılları arasında koyun ve keçi varlığının büyükbaş varlığı ile karşılaştırılması. (Kaynak: FAO)

GRAFİK 4: Türkiye de küçükbaş hayvan sayısı sıralamasında ilk on il (TÜİK, 2011)

TÜRKİYE’DE İLLERE GÖRE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN SAYILARI

Van ili 2.3 milyon küçükbaş hayvan varlığı ile ülkemizde 1. sırada yer almaktadır.

İL	KOYUN	KEÇİ	TOPLAM
Van	2101382	203143	2304525
Konya	1475300	149398	1624698
Şanlıurfa	1350104	174915	1525019
Ağrı	985104	114834	1099938
Muş	852879	163210	1016089
Bitlis	633866	303345	937211
Mersin	292993	617050	910043
Mardin	570694	310860	881554
Diyarbakır	645146	198277	843423
Balıkesir	660787	164745	825532
Ankara	692961	103440	796401
Antalya	321175	470008	791183
Afyon	666967	85615	752582
Manisa	537633	162243	699876
Siirt	379693	279263	658956
Batman	556950	78989	635939
Elazığ	561887	50532	612419
Iğdır	539440	43683	583123
Eskişehir	496302	85299	581601
İzmir	415271	165150	580421

İL	KOYUN	KEÇİ	TOPLAM
Çanakkale	373155	204206	577361
Erzurum	514488	47754	562242
Kahramanmaraş	330410	190355	520765
Şırnak	287933	187620	475553
Sivas	420179	50715	470894
Uşak	418578	39900	458478
Adana	275424	181799	457223
Denizli	305934	146080	452014
Kayseri	392368	46287	438655
Karaman	328577	100747	429324
Hakkari	325167	100004	425171
Kütahya	281896	127571	409467
Bingöl	276161	122519	398680
Bursa	280587	95944	376531
Aksaray	315354	13110	328504
Niğde	274241	40009	314250
Tekirdağ	259095	48589	307684
Isparta	163616	124779	288395
Yozgat	251842	33490	285332
Erzincan	248570	31208	279778

İL	KOYUN	KEÇİ	TOPLAM
Tunceli	219302	59576	278878
Kars	247644	13477	261121
Muğla	97100	156396	253496
Edirne	209615	41433	251048
Gaziantep	249894	152	250046
Malatya	211205	37986	249191
Tokat	206997	36553	243550
Hatay	126717	113475	240192
Aydın	158186	67550	225736
Burdur	132467	89479	221946
Kırklareli	164925	48666	213591
Adıyaman	91939	106321	198260
Kırşehir	154707	19499	174206
Samsun	147447	14001	161448
Osmaniye	83132	74306	157438
Çorum	128235	25914	154149
Kilis	71550	69970	141520
Amasya	98040	29370	127410
Bolu	82660	27766	110426
Kırıkkale	79632	27866	107498
Bilecik	65943	41506	107449

İL	KOYUN	KEÇİ	TOPLAM
Sinop	91404	15524	106928
Trabzon	93047	11646	104693
Artvin	89363	7164	96527
Çankırı	74391	18408	92799
Ordu	86819	1152	87971
Kastamonu	62341	21059	83400
İstanbul	69446	12200	81646
Nevşehir	74906	6399	81305
Giresun	73282	5824	79106
Kocaeli	47819	15965	63784
Sakarya	38807	12080	50887
Bayburt	30083	4561	34644
Gümüşhane	29961	4015	33976
Zonguldak	13946	12534	26480
Ardahan	24563	1560	26123
Yalova	14134	4082	18216
Rize	4495	10149	14644
Karabük	11638	1599	13237
Düzce	10289	118	10407
Bartın	3385	1137	4522

TABLO 3: Türkiye’de illere göre küçükbaş hayvan sayıları. Kaynak: (TÜİK, 2011)

DOĞU ANADOLU'DA KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Türkiye'de hayvancılığın yoğun şekilde yapıldığı bölgelerin başında Doğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. Bölge, Türkiye'deki küçükbaş hayvan varlığının % 34.3'üne sahiptir. Doğu Anadolu bölgesi içerisinde ise küçükbaş hayvancılığın yoğunlaştığı Düzey2 TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) alt bölgesidir.

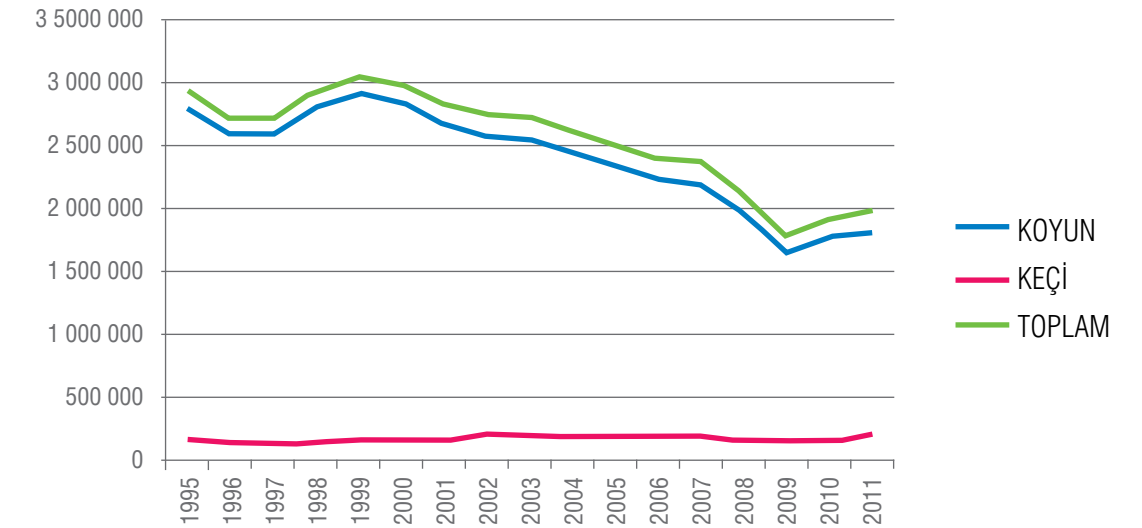
Bölge, Türkiye'deki küçükbaş hayvan varlığının % 34.3'üne sahiptir.

BAZI DÜZEY2 BÖLGELERİNDE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VERİLERİ TRA2 (AĞRI-ARDAHAN-IĞDIR-KARS)

YILLAR	KOYUN SAYISI	KEÇİ SAYISI	TOPLAM	YILLAR	KOYUN SAYISI	KEÇİ SAYISI	TOPLAM
1995	2768830	150640	2919470	2003	2534335	173656	2707991
1996	2574020	129480	2703500	2004	2434073	168315	2602388
1997	2586630	122670	2709300	2005	2324283	164123	2488406
1998	2795080	133050	2928130	2006	2223077	167987	2391064
1999	2895430	141250	3036680	2007	2182502	166086	2348588
2000	2831870	141210	2973080	2008	1949829	143968	2093797
2001	2674190	137450	2811640	2009	1641184	131300	1772484
2002	2554061	185613	2739674	2010	1761540	139006	1900546
				2011	1796751	173554	1970305

TABLO 4: TRA2 Bölgesi'nde yıllara göre küçükbaş hayvan sayıları

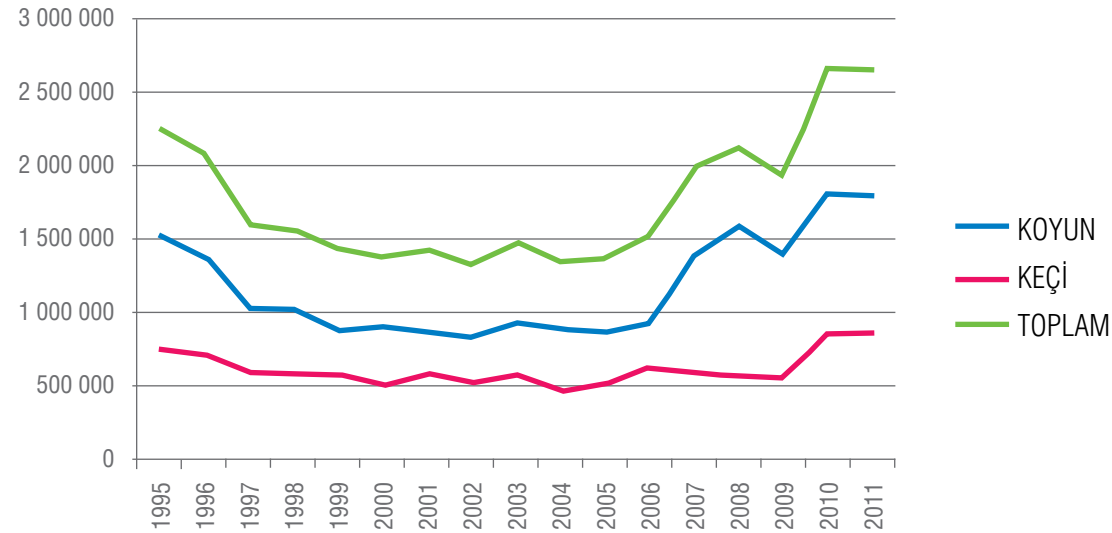

GRAFİK 5: TRA2 Bölgesinde koyun ve keçi sayılarının yıllara göre dağılımı (Kaynak: TÜİK)

TRC3 (BATMAN-MARDİN-SİİRT-ŞIRNAK)

1995	1500980	741420	2242400	2003	908086	566680	1474766
1996	1371580	708780	2080360	2004	872732	464913	1337645
1997	1020790	583390	1604180	2005	862811	500589	1363400
1998	996830	561210	1558040	2006	918791	605326	1524117
1999	872080	565720	1437800	2007	1387564	581215	1968779
2000	890650	497010	1387660	2008	1579584	550508	2130092
2001	859600	562630	1422230	2009	1381958	543560	1925518
2002	815449	507188	1322637	2010	1808922	852161	2661083
				2011	1795270	856732	2652002

TABLO 5: TRC3 Bölgesi'nde yıllara göre küçükbaş hayvan sayıları

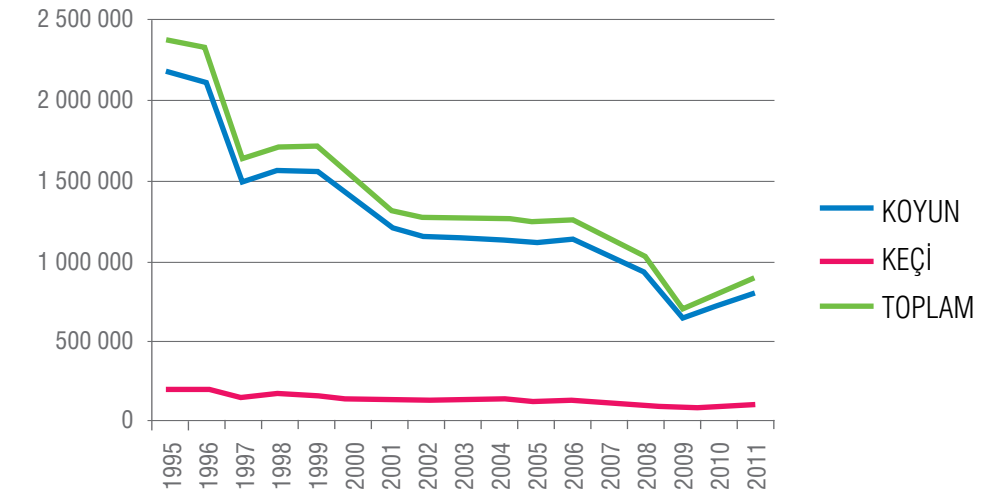

GRAFİK 6: TRC3 Bölgesinde koyun ve keçi sayılarının yıllara göre dağılımı (Kaynak: TÜİK)

TRA1 (ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT)

1995	2180240	198510	2378750	2003	1138450	128414	1266864
1996	2121620	207760	2329380	2004	1130180	126217	1256397
1997	1493960	143100	1637060	2005	1109151	121626	1230777
1998	1555140	154820	1709960	2006	1123419	124253	1247672
1999	1561800	154800	1716600	2007	1021485	108157	1129642
2000	1367870	136020	1503890	2008	926554	91427	1017981
2001	1207310	125740	1333050	2009	625228	73039	698267
2002	1142261	124970	1267231	2010	722292	68662	790954
				2011	793141	83523	876664

TABLO 6: TRA1 Bölgesi'nde yıllara göre küçükbaş hayvan sayıları

GRAFİK 7: TRA1 Bölgesinde koyun ve keçi sayılarının yıllara göre dağılımı (Kaynak: TÜİK)

TRB2 (BİTLİS, HAKKARİ, MUŞ, VAN) BÖLGESİNDE KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Bölge'de hayvansal üretim, toplam tarımsal üretiminin değerinin %79,11'ini oluşturmaktadır; bu oran Türkiye ortalamasından (% 42,77) oldukça yüksektir. Esasen çayır ve mera kaynaklarının uygunluğu ile birlikte bölge insanının sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak hayvancılığa (özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliğine) yatkınlığı hayvancılık faaliyetlerinin tarımsal üretimde öne çıkmasını sağlamaktadır. TÜİK 2009 yılı verilerine göre, ülkemizde büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan yılda ortalama 450-500 bin ton kırmızı et üretilmektedir. Türkiye yıllık kırmızı et üretiminin yaklaşık % 1-1,5'luk kısmı TRB2 Bölgesi'nden karşılanmaktadır, TRB2 Bölgesi'nde koyun sütü üretimi ülke üretiminin %15'i, keçi sütü üretimi ise ülke üretiminin %10'unu oluşturmaktadır. Koyun ve keçi sütü üretiminde sağılan hayvan sayısı ve elde edilen verim değerine göre bölge Türkiye ortalamasının üzerindedir. Koyun sütü üretiminde Van İli bariz bir şekilde öne çıkarken keçi sütü üretiminde iller arasında dengeli bir dağılım vardır. TRB2 Bölgesi'nde elde edilen deri sayısı incelendiğinde ülkede elde edilen deri sayısının yaklaşık %3,3'üne tekabül etmektedir. Bölgede elde edilen deri sayısı bakımından bölge illeri arasında Bitlis ve Van öne çıkmaktadır. Bölge'de yaklaşık 4,6 milyon küçükbaş hayvan bulunmaktadır (TÜİK Bölgesel Göstergeler, 2010).

Çayır ve meraya dayalı olarak yapılan küçükbaş hayvancılık, meraya çıkmadaki sınırlılıklar nedeniyle yıllar itibarıyla gerilemektedir. Bölge illeri arasında küçükbaş hayvancılık bakımından karşılaştırma yapılırsa Van ilinin öne çıktığı görülmektedir. İlçeler itibarıyla incelendiğinde ise; Hakkâri'nin Merkez, Şemdinli ve Yüksekova ilçeleri, Van'ın Çatak ve Gürpınar ilçesi, Muş'un Merkez ve Bitlis'in Mutki ilçeleri en fazla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılan ilçeleridir. Bölge'deki küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin önemli bir kısmını koyun yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Bölge yaklaşık 4,6 milyon baş koyun varlığı ile Türkiye toplam koyun varlığının % 14,4 içerisinde barındırmaktadır. Bölge koyun varlığı bakımından Düzey 2 bölgeleri arasında ilk sırada bulunmaktadır. Bölge illeri düzeyinde koyun yetiştiriciliğinin yoğun olarak sırasıyla Van ve Muş illerinde yapılmaktadır. İlçeler itibarıyla ise Hakkâri Yüksekova, Van Merkez, Gürpınar ve Erciş ilçeleri koyun yetiştiriciliğinin en yoğun olduğu ilçelerdir.

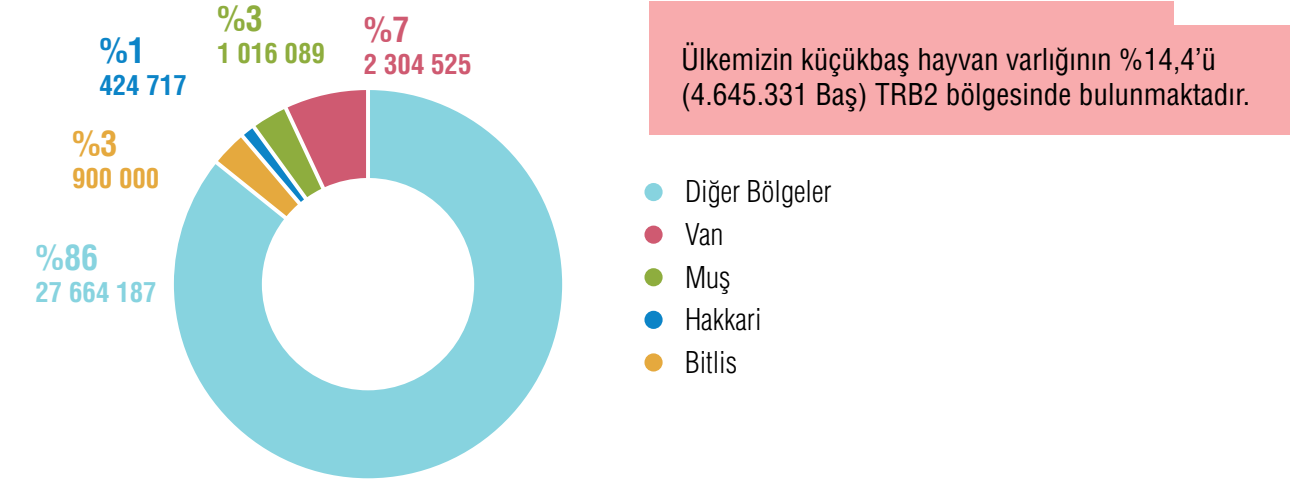
TRB2 Bölgesi İllerinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Yapan İşletme Sayısı (2011)

	TRB2				
	BİTLİS	HAKKARİ	MUŞ	VAN	TOPLAM
KB İŞLETME SAYISI-TOPLAM	23.777	4.921	4.408	20.958	54.064
ÇKS'YE KAYITLI ÇİFTÇİ SAYISI	9.742	7.442	19.252	36.330	72.766

TABLO 7: TRB2 Bölgesi İllerinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Yapan İşletme Sayısı (2011) (Kaynak: TRB2 Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri)

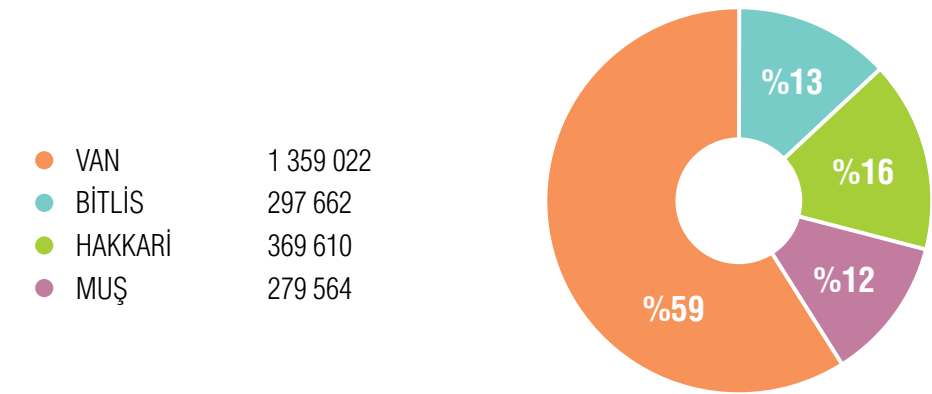
TRB2 Bölgesinde 54.064 küçük baş hayvancılık işletmesi mevcuttur.

Ülkemizde ve TRB2 Bölgesi İllere Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı

GRAFİK 8: Ülkemizde ve TRB2 Bölgesi İllere Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı (TÜİK/2011)

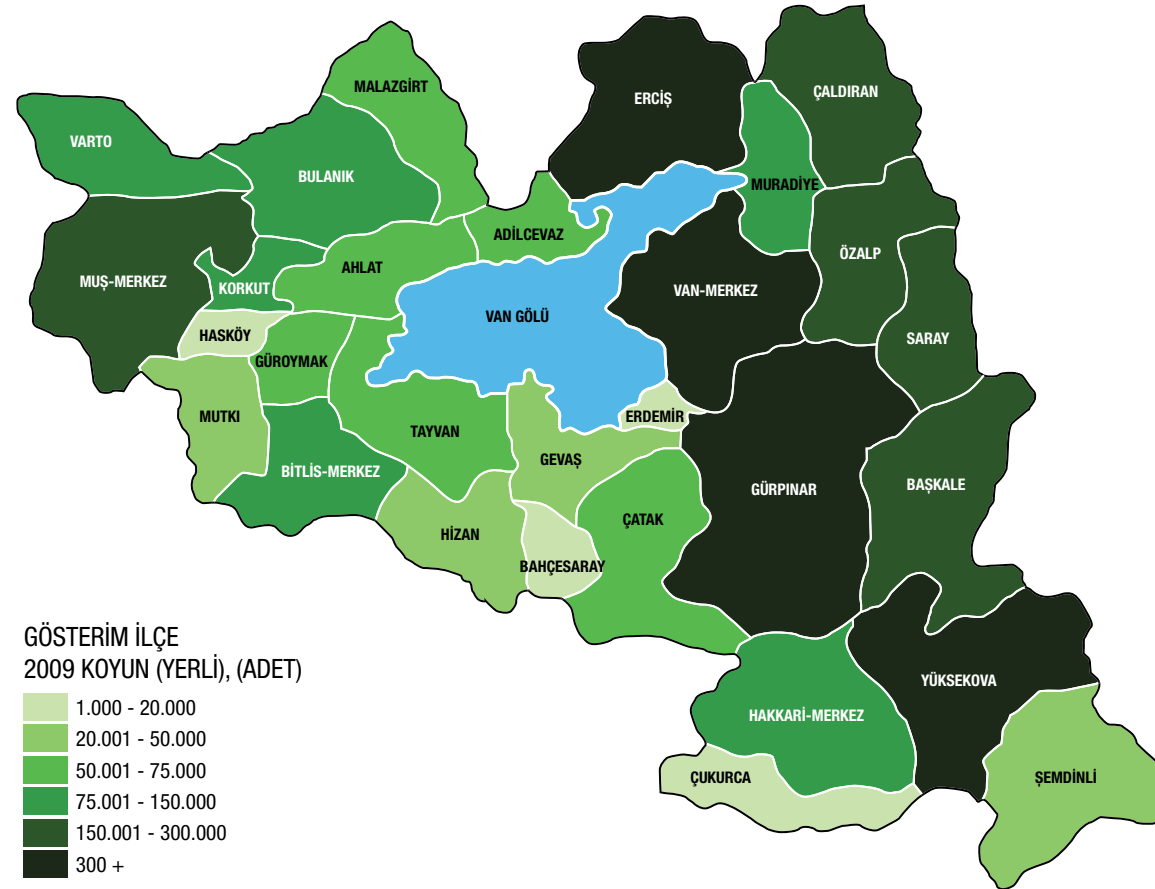
TRB2 Bölgesi İllerinde Mera Varlığı

GRAFİK 9: TRB2 Bölgesi İllerinde Mera Varlığı Dağılımı (Kaynak: TRB2 Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri)

TRB2 Bölgesi İlçeleri Koyun Varlığı

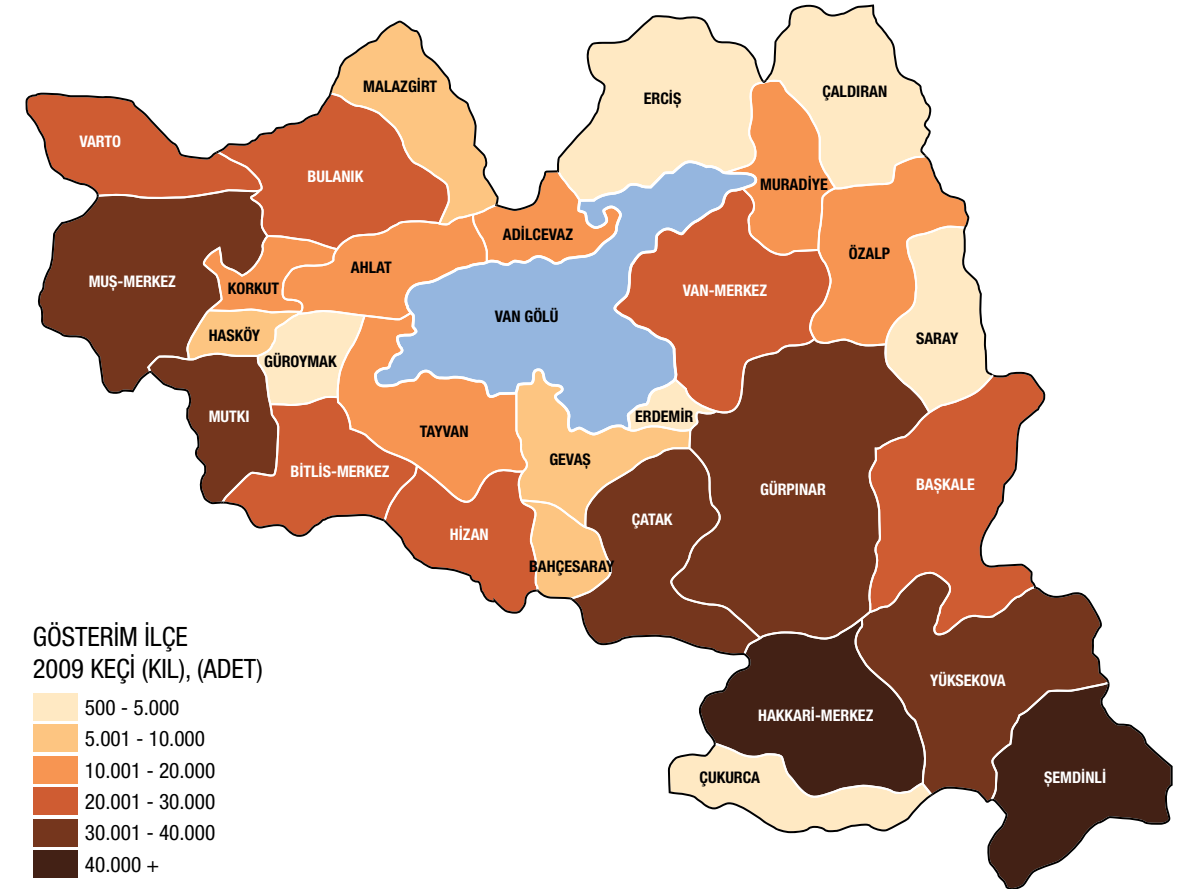
TRB2 Bölgesinde koyun varlığı bakımından Yüksekova, Gürpınar, Van Merkez ve Erciş İlçeleri öne çıkmaktadır.

HARİTA 1: TRB2 Bölgesi İlçelere Göre Koyun varlığı

TRB2 Bölgesi İlçeleri Keçi Varlığı

TRB2 Bölgesinde keçi varlığı bakımından Şemdinli ve Çukurca İlçeleri öne çıkmaktadır.

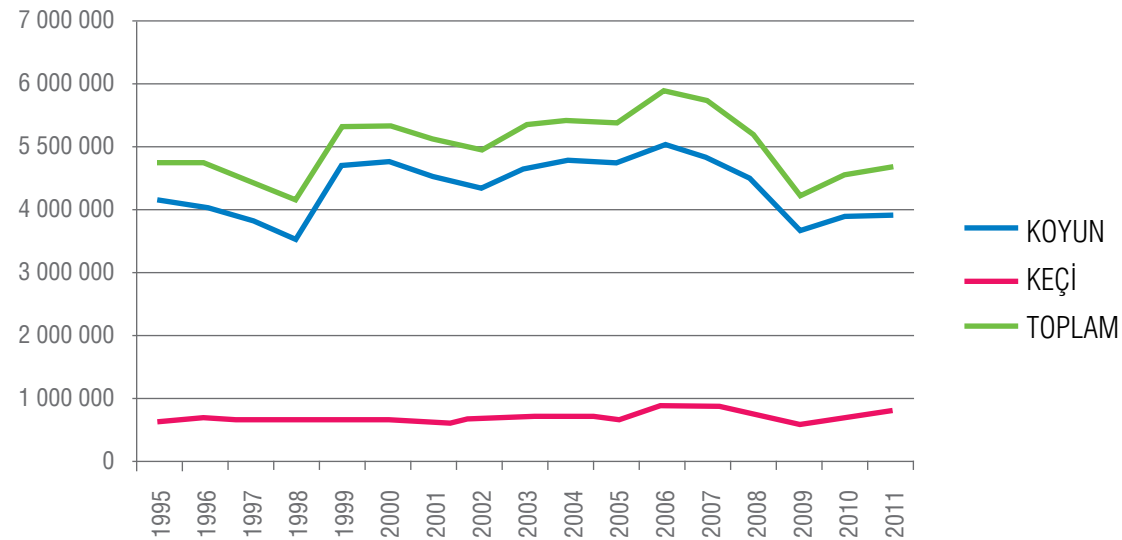
HARİTA 2: TRB2 Bölgesi İlçelere Göre Keçi varlığı

1995-2010 Yılları arasında TRB2 Bölgesi genelinde koyun ve keçi sayıları:

1995	4128060	637680	4765740	2003	4660025	669497	5329522
1996	4032190	676870	4709060	2004	4750322	693463	5443785
1997	3844770	614550	4459320	2005	4751839	655520	5407359
1998	3514160	607890	4122050	2006	5020245	867823	5888068
1999	4717050	634500	5351550	2007	4864304	879684	5743988
2000	4774030	629150	5403180	2008	4453055	734509	5187564
2001	4512980	621540	5134520	2009	3656058	573416	4229474
2002	4347980	648813	4996793	2010	3904415	649031	4553446
				2011	3913294	769702	4682299

TABLO 8: 1995-2010 Yılları arasında TRB2 Bölgesi genelinde koyun ve keçi sayıları

TRB2 Bölgesi Küçükbaş Hayvan Varlığının Yıllara Göre Değişimi

GRAFİK 10: TRB2 Bölgesinde koyun ve keçi sayılarının yıllara göre değişimi (Kaynak: TÜİK)

TRB2 İlleri 1990-2011 Dönemi Küçükbaş Hayvan Sayısı Değişimi

	TRB2				
	BİTLİS	HAKKARİ	MUŞ	VAN	TOPLAM
KÜÇÜKBAŞ HAYVAN SAYISI - 1990	1.500.000	860.487	1.827.828	2.417.556	6.605.871
KÜÇÜKBAŞ HAYVAN SAYISI - 2011	930.000	424.717	1.016.089	2.304.525	4.675.331
DEĞİŞİM ORANI (%)	-38	-51	-44	-5	-29

TABLO 9: TRB2 İlleri 1990-2011 Dönemi Küçükbaş Hayvan Sayısı Değişimi (Kaynak: TÜİK)

TRB2 bölgesinde, 1990 yılından 2011 yılına kadar küçükbaş hayvan varlığı %29 azalmıştır.

Bölge illeri içinde en büyük azalma %51 ile Hakkari'de, en küçük azalma ise %5 ile Van ilinde meydana gelmiştir.

Küçükbaş hayvancılıktan elde edilen ürünler çeşitli şekillerde değerlendirilmektedir. Bölge'de küçükbaş hayvanlardan elde edilen yapağı ve kıl yerel şartlarda kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda sentetik liflerin daha uygun fiyatla, daha kolay elde edilmesi yapağı ve kıla talebin azalmasına sebep olmuştur. Türkiye'de üretilen yapağı ve kılın yaklaşık %15'i TRB2 bölgesinde üretilmektedir. Bölgede hammadde olarak yapağı ve kılı kullanan el sanatları işlemciliği gelişmiştir. TÜİK 2009 yılı verilerine göre Türkiye'nin yün üretiminin %16'sını, kıl üretiminin ise yaklaşık %13'ü bölgede yapılmaktadır. Bölge'nin yün üretiminin yaklaşık %60'ı Van ili'nde

yapılmaktadır. İlçelere bakıldığında Van'ın Merkez, Gürpınar, Erciş ilçeleri ile Hakkâri'nin Yüksekova ilçesi öne çıkmaktadır. Kıl üretiminde ise Hakkâri'nin Şemdinli, Bitlis'in Mutki ilçeleri öne çıkan ilçeler olarak görülmektedir. Tüm bu veriler ışığında TRB2 Bölgesi'nin sahip olduğu mera alanları, yem bitki ekimine uygun tarım alanları, sahip olduğu su kaynakları, potansiyel genç iş gücü olanakları, illerde bulunan Üniversite ve ilgili kurumların sahip oldukları insan kaynakları vb. pozitif imkanlarını göz önüne aldığımızda küçükbaş hayvancılık için cazibe merkezi olabilecek konumdadır.

Gün geçtikçe ülkenin kırmızı et ihtiyacı artmakta ancak bu ihtiyacı karşılayacak kaynaklar ise azalmaktadır. Bu anlamda TRB2 Bölgesini küçükbaş hayvancılık cenneti haline çevirerek negatif görünen ivme pozitif yöne çevrilebilir.

TRB2 Bölgesi, mevcut potansiyelinin değerlendirilmesi halinde küçükbaş hayvancılık için cazibe merkezi olabilecek konumdadır.

HAKKARİ'DE KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Hakkâri ili geniş mera alanları, su kaynakları ve iklim özellikleri bakımından küçükbaş hayvancılığa müsait bir ilimizdir. İlin küçükbaş hayvancılık için uygunluğunu gösteren kriterlere kısaca değinmek gerekirse, ilin toplam arazisinin % 52'sini çayır ve meraların oluşturması, ilin coğrafi yapısının küçükbaş hayvancılığa elverişli olması, yem bitkisi ve buğday üretimi için uygun arazi yapısına sahip olması, hayvancılık için uygun iklim ve toprak yapısına sahip olması, yer altı ve yer üstü sulama kaynakları bakımından zengin olması, İran ve Irak gibi komşu ülkelere yakınlığı ile stratejik bir konuma sahip olması, doğal tıbbi aromatik bitki desenine sahip olmasından dolayı et tat ve aroma kalitesi bakımından üstün olması gibi öncelikler nedeniyle Hakkari ili küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için oldukça uygun bir ilimizdir. Ancak, küçükbaş hayvancılık önceki yıllara nazaran fark edilir derecede azalma göstermiştir.

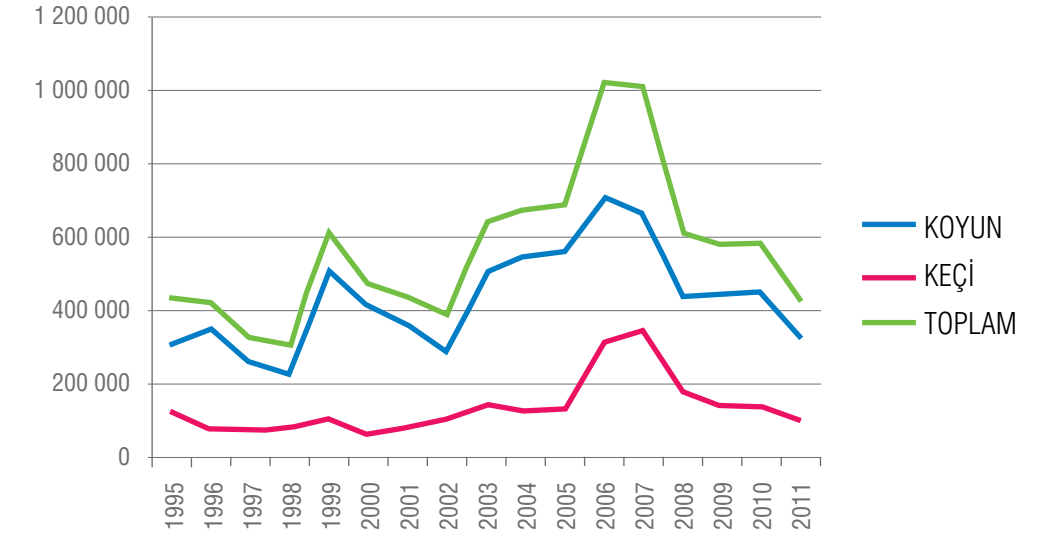
Hakkâri ili geniş mera alanları, su kaynakları ve iklim özellikleri bakımından küçükbaş hayvancılığa müsait bir ilimizdir.

1995-2011 yılları arasında Hakkari de koyun ve keçi sayıları

1995	307240	123480	430720
1996	345190	73310	418500
1997	255210	67590	322800
1998	221250	80420	301670
1999	506530	102680	609210
2000	412890	58760	471650
2001	357760	74810	432570
2002	286013	105933	391946
2003	504605	140674	645279
2004	549914	125861	675775
2005	560400	127936	688336
2006	707468	315653	1023121
2007	666050	343473	1009523
2008	435920	176831	612751
2009	439397	139224	578621
2010	446854	136010	582864
2011	325167	100004	425171

TABLO 10: 1995-2011 yılları arasında Hakkari de koyun ve keçi sayıları

GRAFİK 11: 1995-2011 yılları arasında Hakkari için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)

VAN'DA KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Hayvancılık sektörü, Van ilinin en önemli iktisadi sektörü olma potansiyeline sahiptir. İlin nüfusunun %48'i kırsal alanda yaşamaktadır. İlde 11.537 adet Büyük baş ve 20.958 Küçükbaş işletmesi olmak üzere toplam 32.595 hayvancılık işletmesi bulunmaktadır. Ülkemizin küçükbaş hayvan varlığının %7'si (2.304.525 baş), büyük baş hayvan varlığının da % 2'i Van iline bulunmaktadır. Küçükbaş hayvan sayısı bakımından Van, ülkemizde birinci sıradadır.

Bilinçli ve iktisadi bir üretim yaklaşımı ile ele alınması halinde hayvancılık sektörü, il ekonomisinin lokomotifi olabilecek düzeydedir.

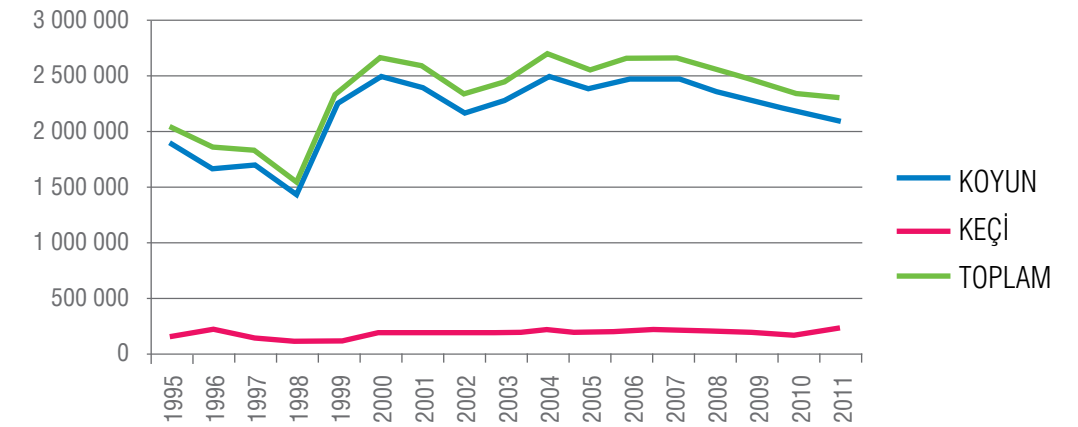
Van İli geniş mera varlığı ile koyunculuk için önemli bir potansiyel taşımaktadır. İlin mera varlığı 1.359.022 Hektar'dır. Van'daki mera varlığı Ülkemizin toplam mera varlığının % 10'unu oluşturmaktadır. Bunun yanında İlde 106.117 hektar alanda yem bitkileri ekimi yapılmaktadır.

Van'daki mera varlığı
Ülkemizin toplam mera
varlığının % 10'unu
oluşturmaktadır.

1995-2011 Yılları Arasında Van İçin Koyun ve Keçi Sayıları

1995	1873920	153800	2027720	2003	2280180	170205	2450385
1996	1657690	202710	1860400	2004	2491918	204545	2696463
1997	1692200	137460	1829660	2005	2388170	171014	2559184
1998	1424040	105220	1529260	2006	2474050	189390	2663440
1999	2255470	105220	2360690	2007	2475476	189970	2665446
2000	2486750	179910	2666660	2008	2366606	186569	2553175
2001	2402060	176280	2578340	2009	2277082	173996	2451078
2002	2171600	162100	2333700	2010	2182011	150686	2332697
				2011	2101382	203143	2304525

TABLO 11: 1995-2011 yılları arasında Van için koyun ve keçi sayıları

GRAFİK 12: 1995-2011 yılları arasında Van için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)

MUŞ'DA KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Muş ilinde nüfusun %65'i köylerde yaşamaktadır. İl, 2011 yılı Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi il sıralaması bakımından Ülkemizde 81. sıra ile en sonda; kişi başına düşen GSYİH bakımından da 2.743 USD ile 81 il içinde 80. sırada yer almaktadır. Hayvancılık sektörü, Muş için ilk sırada yer alan ekonomik güçlerden biridir. Muş ilinde büyük baş hayvancılık küçükbaş hayvancılığa göre daha baskındır. Muş, sahip olduğu 242.707 adet büyük baş hayvan varlığı ile Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. İlin küçükbaş hayvan varlığı 1.016.089 adettir.

İlde son yirmi yıl içinde küçükbaş hayvan sayısında önemli bir azalma olmuştur. 1990 yılında 1,8 Milyon olan küçükbaş hayvan sayısı 2011 yılında %44 azalarak yaklaşık 1 milyon'a gerilemiştir. 2011 yılı itibarı ile ilde faaliyet gösteren küçükbaş hayvancılık işletmesi sayısı 4.408 adettir.

Muş ili yem bitkileri yetiştiriciliği açısından diğer ürün gruplarına göre daha fazla bir üstünlüğe sahiptir.

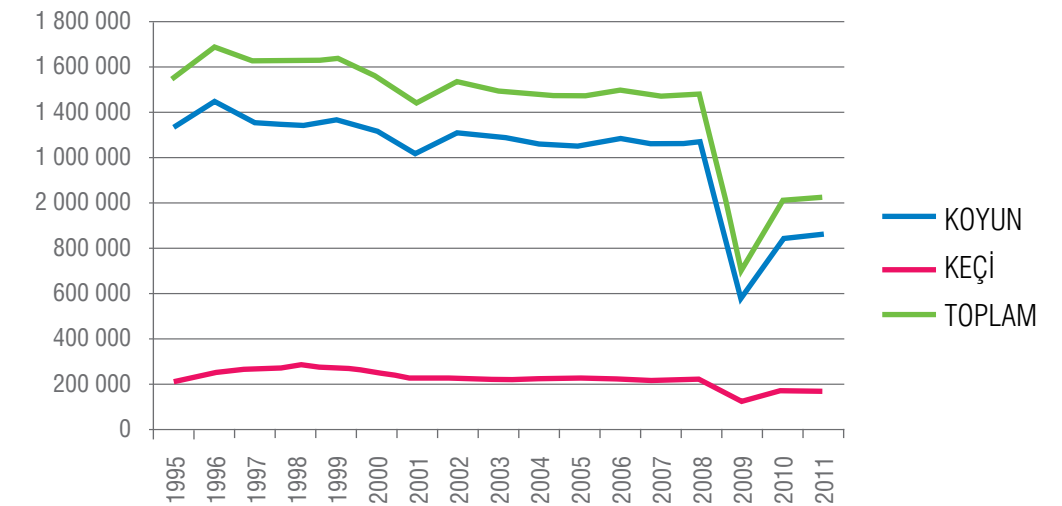
Muş ili yem bitkileri yetiştiriciliği açısından diğer ürün gruplarına göre daha fazla bir üstünlüğe sahiptir. İl topraklarının % 46'sının çayır ve mera alanlarıyla kaplı olması kaba yem ihtiyacının karşılanması bakımından hayvan yetiştiriciliği için bir avantajdır.

1995-2011 yılları arasında Muş için koyun ve keçi sayıları:

1995	1339740	210010	1549750	2003	1290040	209507	1499547
1996	1444870	242600	1687470	2004	1264490	215207	1479697
1997	1362470	263550	1626020	2005	1249419	219555	1468974
1998	1340170	273650	1613820	2006	1286547	214000	1500547
1999	1368740	270290	1639030	2007	1257778	212591	1470369
2000	1314330	248440	1562770	2008	1269909	211576	1481485
2001	1220560	218520	1439080	2009	565116	119028	684144
2002	1311367	220459	1531826	2010	837586	167245	1004831
				2011	852879	163210	1016089

TABLO 12: 1995-2011 yılları arasında Muş için koyun ve keçi sayıları

GRAFİK 13: 1995-2011 yılları arasında Muş için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)

BİTLİS'TE KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Bitlis İlinde nüfusun %49'u köylerde yaşamaktadır. İl, 2011 yılı Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi il sıralaması bakımından Ülkemizde 76. sırada; kişi başına düşen GSYİH bakımından da 3.394 USD ile 81 il içinde 79. sırada yer almaktadır.

Hayvancılık sektörü, Bitlis için oldukça önem arz etmektedir. İlin toplam büyük baş hayvan varlığı 56.596 adet; küçükbaş hayvan varlığı ise 930.000 adettir. Bitlis ilinin mera varlığı ise 297.662 hektar'dır.

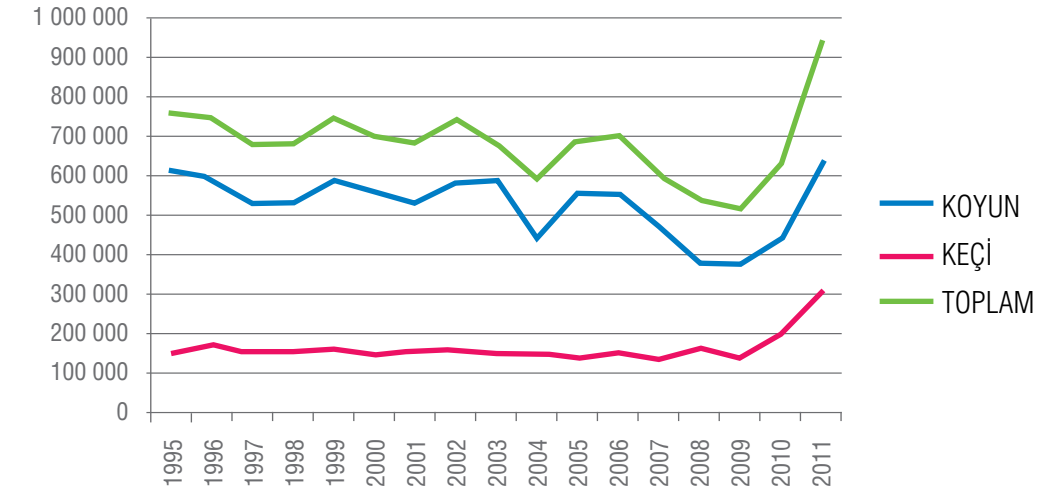
İlde son yirmi yıl içinde küçükbaş hayvan sayısında önemli bir azalma olmuştur. 1990 yılında 1,5 Milyon olan küçükbaş hayvan sayısı 2011 yılında %38 azalarak 930 bine gerilemiştir.

1995-2011 yılları arasında Bitlis için koyun ve keçi sayıları:

1995	607160	150390	757550
1996	584440	158250	742690
1997	534890	145950	680840
1998	528700	148600	677300
1999	586310	156310	742620
2000	560060	142040	702100
2001	532600	151930	684530
2002	579000	160321	739321
2003	585200	149111	677311
2004	444000	147850	591850
2005	553850	137015	690865
2006	552180	148780	700960
2007	465000	133650	598650
2008	380620	159533	540153
2009	374463	141168	515631
2010	437964	195090	633054
2011	633866	303345	937211

TABLO 13: 1995-2011 yılları arasında Bitlis için koyun ve keçi sayıları

GRAFİK 14: 1995-2011 yılları arasında Bitlis için koyun ve keçi sayıları (Kaynak: TÜİK)

BÖLÜM 2

GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK DESTEKLEMELERİ

ANAÇ KOYUN VE KEÇİ DESTEKLEMELERİ

Koyun ve keçi yetiştiriciliği yapan, damızlık koyun-keçi yetiştiricileri birliklerine üye, hayvanları Koyun Keçi Kayıt Sistemi (KKKS) ve Koyun-Keçi Bilgi Sistemine (KKBS) kayıtlı yetiştiriciler, anaç hayvan başına yılda bir kez olmak üzere desteklemeden yararlandırılmaktadır.

2012 yılı için anaç koyun/keçi başına 18 TL destekleme ödemesi yapılmıştır.

TİFTİK KEÇİSİ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN VE TİFTİK ÜRETİMİNİN DESTEKLENMESİ

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca, tiftik keçisi yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi ve tiftik üretiminin artırılması için üretmiş oldukları tiftiği, Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Tiftikbirlik)'ne ve/veya kooperatiflerine satan yetiştiricilere desteme yapılmaktadır. 2012 yılı için 17 TL/kg destekleme ödemesi yapılmıştır.

ÇİĞ SÜT ÜRETİMİNİN DESTEKLEMESİ

Üretmiş olduğu çiğ sütü, süt işleme tesislerine satan, ulusal düzeyde üst örgütlenmesini tamamlamış bir hayvancılık örgütüne üye olan yetiştiriciler desteklenmektedir. 2012 yılında manda, koyun ve keçi sütü için 0,15 TL/lt desteleme yapılmıştır.

Türkiye'de tarımsal destekler içerisinde hayvancılığa ayrılan pay son 10 yılda %4'ten % 29'a çıkmıştır.

YEM BİTKİLERİ DESTEKLEMESİ

Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı arazileri üzerinde kaliteli kaba yem üretmek amacıyla yem bitkileri ekilişi yapan üreticilere, üretim yaptıkları; yapay çayır-mera ve çok yıllık yem bitkisi ekilişlerinde ilk yıl için, tek yıllık yem bitkileri ekilişlerinde ise üretim yaptıkları yıl için, ürünü hasat etmeleri kaydıyla dekar başına destekleme ödemesi yapılmaktadır.

2012 yılı için dekar başına aşağıda belirtilen miktarda ödeme yapılmıştır.

1	Yonca (sulu)	130 TL/dekar
2	Yonca (kuru)	70 TL/dekar
3	Korunga	90 TL/dekar
4	Tek yıllıklar	30 TL/dekar
5	Silajlık tek yıllıklar	45 TL/dekar
6	Silajlık mısır (sulu)	55 TL/dekar
7	Silajlık mısır (kuru)	30 TL/dekar
8	Yapay çayır-mera	75 TL/dekar

HAYVAN HASTALIĞI TAZMİNATI DESTEKLEMELERİ

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu kapsamında belirlenen hayvan hastalık tazminatları, miktarı il ve ilçelerde oluşturulan Yerel Kıymet Takdir Komisyonu tarafından belirlenerek hayvan sahiplerine ödenir.

PROGRAMLI AŞI UYGULAMALARI

Hayvan hastalıkları ile mücadele çerçevesinde, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca belirlenen programlı aşılamalar için uygulayıcılara destekleme ödemesi yapılmaktadır. 2012 yılı için aşağıda belirtilen birim miktarlarda ödeme yapılmıştır.

1	Şap Aşısı (Büyükbaş)	0,75 TL/baş
2	Şap Aşısı (Küçükbaş)	0,50 TL/baş
3	Brucellosis (Büyükbaş)	1,50 TL/baş
4	Brucellosis (Küçükbaş)	0,50 TL/baş

HAYVAN GENETİK KAYNAKLARI YERİNDE KORUMA VE GELİŞTİRME DESTEKLEMELERİ

Hayvan genetik kaynaklarının yerinde korunması ve geliştirilmesi amacıyla Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca uygulanan proje kapsamına alınan yetiştiricilere, koruma ve geliştirme sürüleri için büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda farklı olmak üzere hayvan başına, arıcılıkta ise kovan başına destekleme yapılmaktadır. 2012 yılında aşağıda belirtilen birim miktarlarda destekleme ödemesi yapılmıştır.

1	Büyükbaş Koruma	440 TL/baş	
2	Küçükbaş Koruma	75 TL/baş	
3	Arı Koruma	25 TL/kovan	
4	Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Elit Sürü	Anaç	35 TL/baş
		Yavru	40 TL/baş
5	Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Taban Sürü	Anaç	35 TL/baş
		Yavru	20 TL/baş
6	Halk Elinde Manda Islahı	650 TL/ baş	
1	Büyükbaş Koruma	440 TL/baş	
2	Küçükbaş Koruma	75 TL/baş	
3	Arı Koruma	25 TL/kovan	
4	Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Elit Sürü	Anaç	35 TL/baş
		Yavru	40 TL/baş
5	Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Taban Sürü	Anaç	35 TL/baş
		Yavru	20 TL/baş
6	Halk Elinde Manda Islahı	650 TL/ baş	

KORUMA AMAÇLI DESTEKLENEN IRKLAR

DESTEKLENECEK IRK	DESTEKLENECEĞİ İL
Boz Siğir Irkı	Edirne, Bursa, Balıkesir, Çanakkale
Yerli Kara Siğiri	Ankara, Çankırı, Konya, Karaman
Yerli Güney Sarısı Siğiri	Adana, Hatay, Diyarbakır, Şanlıurfa
Doğu Anadolu Kırmızısı Siğiri	Erzurum, Kars, Artvin
Kilis (Güney Anadolu Kırmızısı) Siğiri	Hatay, Şanlıurfa
Zavot Siğiri	Ardahan, Kars
Anadolu Mandası	Balıkesir, Isparta, Manisa, Tekirdağ
Kıvırcık Koyunu	Kırklareli, Balıkesir
Sakız Koyunu	İzmir, Uşak
Gökçeada Koyunu	Çanakkale
Karagül Koyunu	Tokat
Herik Koyunu	Amasya
Çine Çaparı Koyunu	Aydın
Hemşin Koyunu	Artvin, Erzurum

DESTEKLENECEK IRK	DESTEKLENECEĞİ İL
Norduz Koyunu	Van
Dağlıç Koyunu	Afyonkarahisar, Konya
Tuj Koyunu	Ardahan, Kars
Karakaçan Koyunu	Çanakkale, İzmir, Balıkesir
Kilis Keçisi	Kilis, Hatay
Honamlı Keçisi	Konya, Antalya, Burdur
Ankara Keçisi	Ankara, Konya
Abaza Keçisi	Artvin
Kaçkar Keçisi	Artvin, Rize
Osmanlı (Gürcü) Keçisi	Kars, Ardahan
Ankara Keçisi (Renkli tiftik verenler)	Siirt
Halep Keçisi	Kilis, Hatay, Şanlıurfa
İspir Keçisi	Rize, Erzurum
Kafkas Arısı	Ardahan, Artvin.

Bölge mizin önemli bir genetik değeri olan Van Norduz koyunu da koruma altına alınmıştır.

GELİŞTİRME AMACIYLA DESTEKLEME KAPSAMINA ALINAN IRKLAR, DESTEKLENECEĞİ İLLER VE HAYVAN SAYILARI:

DESTEKLENECEK IRK	DESTEKLENECEĞİ İL	DESTEKLENECEK HAYVAN SAYISI	DESTEKLENECEK IRK	DESTEKLENECEĞİ İL	DESTEKLENECEK HAYVAN SAYISI
Akkaraman Koyunu	Konya	18900	Kıl Keçisi	Çanakkale	6300
	Karaman	12600		Balıkesir	6300
	Niğde	12600		Bursa	6300
	Aksaray	12600		Muğla	6300
	Kayseri	12600		Antalya	6300
	Ankara	6300		Burdur	6300
	Yozgat	12600		Isparta	6300
	Nevşehir	6300		Denizli	6300
	Kırıkkale	6300		Konya	6300
	Çankırı	12600		Amasya	6300
	Çorum	6300		Tokat	6300
	Kırşehir	6300		Aydın	6300
	Malatya	6300		Karaman	6300
	Gümüşhane	6300		Niğde	6300
	Mersin	6300		Kahramanmaraş	12600
	Bingöl	6300		Yozgat	6300
	Erzincan	12600		Diyarbakır	6300
Akkaraman (Şavak) Koyunu	Elazığ	18900	Kıvırcık Koyunu	Mersin	6300
	Tunceli	6300		Balıkesir	12600
Ankara Keçisi (Renkli tiftik verenler dahil)	Ankara	25200		Kırklareli	6300
	Eskişehir	6300		Manisa	6300
	Siirt	6300		Bursa	12600
Dağlıç Koyunu	Afyonkarahisar	6300		Aydın	6300
Eşme Koyunu	Uşak	6300		Sakarya	6300
Güney Karaman Koyunu (Kara Koyun)	Mersin	6300		Yalova	6300
Hemşin Koyunu	Artvin	12600		Bilecik	6300
				Bolu	6300
				İstanbul	6300

DESTEKLENECEK IRK	DESTEKLENECEĞİ İL	DESTEKLENECEK HAYVAN SAYISI	DESTEKLENECEK IRK	DESTEKLENECEĞİ İL	DESTEKLENECEK HAYVAN SAYISI
Honamlı Keçisi	Konya	6300	Kilis Keçisi	Kilis	12600
	Antalya	6300		Gaziantep	6300
	Burdur	6300	Koçeri Koyunu	Batman	6300
İvesi Koyunu	Şanlıurfa	12600	Morkaraman Koyunu	Erzurum	12600
	Kilis	6300		Bingöl	12600
	Gaziantep	6300		Van	18900
	Osmaniye	6300		Elazığ	6300
	Mardin	6300	Norduz Koyunu	Van	6300
Kangal Akkaraman Koyunu	Sivas	50400	Orta Anadolu Merinosu Koyunu	Konya	6300
Karacabey Merinosu Koyunu	Balıkesir	12600		Karaman	12600
	Bursa	6300		Eskişehir	12600
	Kocaeli	6300		Ankara	6300
Karayaka Koyunu	Tokat	12600		Kastamonu	6300
	Amasya	12600	Ramliç Koyunu	Afyonkarahisar	6300
	Samsun	6300		Eskişehir	12600
	Giresun	6300	Pırlak Koyunu	Afyonkarahisar	12600
	Ordu	6300		Kütahya	6300
Karakaş Koyunu	Sinop	6300		Eskişehir	6300
	Diyarbakır	6300		Uşak	6300
Karya Koyunu	Van	6300	Pırlık Koyunu	Isparta	6300
	Aydın	6300	Sakız Koyunu	İzmir	12600
	Denizli	12600		Çanakkale	6300
			Zom Koyunu	Diyarbakır	12600

DESTEKLENECEK IRK	DESTEKLENECEĞİ İL	DESTEKLENECEK HAYVAN SAYISI
Anadolu Mandası	İstanbul, Tokat, Amasya, Afyonkarahisar, Balıkesir, Samsun, Düzce, Bitlis, Sivas, Diyarbakır, Muş, Kayseri, Sinop, Kırklareli, Kütahya, Tekirdağ, Çorum, Giresun	20000

Van İlinde Karakaş, Morkaraman ve Norduz koyun ırkları, Hayvan Genetik Kaynaklarının Geliştirilmesi Projesi kapsamına alınmıştır.

ORGANİK TARIM VE İYİ TARIM DESTEĞİ

Büyükbaş, küçükbaş hayvan, arı ve su ürünleri yetiştiriciliğinde organik tarım yapan çiftçilere hayvancılık desteklemelerine %50 ilave olarak belirlenen organik tarım destekleme ödemesi yapılır.

TARIMSAL YAYIM VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİNİN DESTEKLENMESİ

Ülkenin tarımsal yayım ve danışmanlık sisteminin çoğulcu, etkin ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlamak amacıyla, tarımsal danışmanlık sistemine dahil olup, kriterleri taşıyan her tarımsal işletme için destekleme ödemesi yapılmaktadır. Destekleme ödemesi kapsamına alınan her tarımsal işletme için 2012 yılında 600 TL ödenmiştir.

KIRSAL KALKINMA YATIRIMLARININ DESTEKLENMESİ PROGRAMI

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından uygulanmakta olan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında "Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi" devam etmektedir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, koyun, keçi ve manda konularında sabit yatırım projelerine %50 hibe desteği vermektedir.

Programın yatırım konuları

- Tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik yeni yatırım tesislerinin yapımı,
- Tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik mevcut faal olan veya olmayan tesislerin kapasite artırımı ve teknoloji yenilenmesine yönelik yatırımlar,
- Tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik kısmen yapılmış yatırımların tamamlanmasına yönelik yatırımlar,
- Alternatif enerji kaynakları kullanan yeni seraların yapımına yönelik yatırımlar,
- Tarımsal faaliyetlere yönelik yapılmış veya yapılacak tesislerde kullanılmak üzere, alternatif enerji kaynaklarından jeotermal, biyogaz, güneş ve rüzgar enerjisi üretim tesisleri,
- Koyun, keçi ve manda konularında sabit yatırım projeleri,

Hibe desteği oranı

2012 yılı için hibeye esas proje tutarı, gerçek kişi başvurularında en fazla 150.000 TL, tüzel kişi başvuruları için ise en fazla 600.000 TL olarak belirlenmiştir. Hibeye esas proje tutarının % 50'sine hibe yoluyla destek verilmektedir.

TARIM VE KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU KIRSAL KALKINMA (IPARD) PROGRAMI

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının ilgili kurulusu olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Türkiye Cumhuriyeti adına Avrupa Birliği'nin Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı olan IPA'nın Kırsal Kalkınma Bileşeni kapsamında yatırımları desteklemektedir.

KIRSAL KALKINMA (IPARD) PROGRAMININ AMACI VE ÖNCELİKLİ EKSENLERİ

Avrupa Komisyonu tarafından 25 Şubat 2008 tarihinde onaylanan Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı; Türkiye'nin katılım öncesi dönemdeki öncelikleri ve ihtiyaçlarını dikkate alarak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kapasite oluşturmayı hedeflemekte, işletmeleri Avrupa Birliği standartlarına yükseltmeyi amaçlamaktadır.

Uygulanan IPARD Tedbirleri aşağıda gösterilmiştir.

TEDBİR KODU-ADI	ALT TEDBİR KODU-ADI	Yatırım Tutarı-Avro	Hibe Oranı	Tedbirlerin Uygulanacağı İller
101-Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması Ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	15.000 - 1.000.000	%50-%65
	101-2	Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	15.000 - 1.000.000	%50-%65
	101-3	Kırmızı Et	15.000 - 500.000	%50-%65
103-Tarım Ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi Ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması Ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	103-1	Beyaz Et	50.000 - 3.000.000	%50
	103-2	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	30.000 - 3.000.000	%50
	103-3	Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	30.000 - 3.000.000	%50
	103-4	Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	50.000 - 1.250.000	%50
302- Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi Ve Geliştirilmesine Yönelik Yatırımlar	302-1	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	50.000 - 1.500.000	% 50
	302-2	Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	10.000 - 250.000	%50
	302-3	Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	10.000 - 250.000	%50
	302-4	Kırsal Turizm	15.000 - 400.000	%50
		Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi	15.000 - 200.000	%50

Et ve Süt üreten tarımsal işletmelere yönelik yatırımlarda %65'e varan oranda hibe desteği verilmektedir.

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş. VE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNCE TARIMSAL ÜRETİME DAİR DÜŞÜK FAİZLİ YATIRIM VE İŞLETME KREDİSİ KULLANDIRILMASI

Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği

2012/2781 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında üreticilere faiz indirimli işletme ve yatırım kredisi kullanılmaktadır.

Karar kapsamında üreticilere faiz indirimli işletme ve yatırım kredisi kullanılabilmesi için; koyun için en az elli baş, keçi (Saanen, Kilis, Domaskus, Ankara keçisi yetiştiriciliği ve kıl keçisi ırk ıslahı amacıyla belirtilen ırklarla melezleme suretiyle yapılan yetiştiricilik) için en az yirmibeş baş kapasiteye sahip işletme kurmaları veya işletme kapasitesini bu kapasiteler üzerine çıkarmaları gerekir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için kurulu veya kurulacak işletmelere kullanılacak olan yatırım kredileri hayvan alımları

Hayvancılık amaçlı kullanılacak tarımsal kredilerde kredi faiz oranı sıfırlanmıştır.

rını, barınak yapımı ve tadilatını, süt sağım ünitesi, süt soğutma tankı, yem hazırlama ünitesi, balya makinesi, çayır biçme makinesi ve silaj makinesi alımını, her on baş sağmal hayvan için beş dekarı aşmamak üzere çok yıllık yem bitkisi tesisini, kurulu işletmelerin münferit alet-ekipman alımlarını ve diğer yatırım giderlerini kapsar. Tek yıllık yem bitkisi yetiştiriciliğine yönelik giderler işletme kredisi kapsamında değerlendirilir.

Küçükbaş Hayvan Besiciliği

Karar kapsamında üreticilerin faiz indirimli işletme ve yatırım kredisi kullanılabilmesi için; yüz baş ve üzerinde küçükbaş hayvan besi işletmesi kurmaları veya işletme kapasitesini yüz baş ve üzerine çıkarmaları gerekir.

Küçükbaş hayvan besiciliği için kurulu veya kurulacak işletmelere kullanılacak olan yatırım kredileri, barınak yapımını ve tadilatını, yem hazırlama ünitesi, balya makinesi ve çayır biçme makinesi alımını ve diğer yatırım giderlerini kapsar. Tek yıllık yem bitkisi üretimi, işletme giderlerinin finansmanı amacıyla işletme kredisi olarak değerlendirilir.

Hayvansal Üretim Konuları	İNDİRİM ORANI (%)		KREDİ ÜST LİMİTİ (TL)
	Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi / Kredisi	
Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği	100	100	5.000.000
Küçükbaş Hayvan Besiciliği	1000	50	1.500.000

BÖLÜM 3

ÇALIŞTAYDA ÖNE ÇIKAN TESPİT, SORUN VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

BÖLGENİN KÜÇÜKBAŞ AVANTAJLARI

- Bölgemiz çayır mera varlığı bakımından ülkenin en önemli bölgesidir.
- Ülkemiz küçükbaş hayvan varlığının yaklaşık % 35'i Doğu Anadolu bölgesinde bulunmaktadır.
- Van ili 2.3 milyon küçükbaş hayvan varlığı ile ülkemizde 1. sırada yer almaktadır.
- Bölgenin florası oldukça zengindir. Otlatmaya dayalı bir üretim modeli olduğu için üretilen etin ve sütün kalitesi yüksek ve doğaldır.
- Küçükbaşlar, meradan en iyi şekilde yararlanabilen, yılın her döneminde merayı kullanabilen hayvanlardır. Bu nedenle, hayvancılık sektöründe Bölgemiz için en düşük maliyetli alt sektör koyun ve keçi yetiştiriciliğidir.
- Bitlis, Hakkari ve Van illerindeki mevcut hayvan sayıları mera kapasitesinin altında olduğu için teorik olarak daha fazla hayvan besleme kapasitesi mevcuttur.
- Bölgede küçükbaş yetiştiriciliği kültürünün egemen olması.

BÖLGEDE OLUMSUZ ŞARTLAR

- Kırsal alanda yaşayan halk kırsalı terk etmektedir. Çünkü kırsalda yaşayanların hayat standardı düşük ve yaşamak zahmetlidir. Genç kuşaklar kırsal alanda yaşamak ve hayvancılıkla uğraşmak yerine büyük şehirlerde başka işleri tercih etmektedirler.
- Bölgemizde yaşanan göçler nedeniyle koyunculuk büyük ölçüde gerilemiştir.
- Göç ile kente giden yeni nesil tekrar geri dönmek ve koyunculuk yapmak istememektedir. Genç nüfus artık köye geri dönmek istememektedir.
- Koyun, keçi yetiştiriciliği istenilen düzeyde para kazandıramadığı için tüm bölgelerde azalmıştır. Koyun ve Keçi yetiştiriciliği Doğu Anadolu ile birlikte Karadeniz, Marmara ve Batı Anadolu'da da azalmıştır.
- Sınırdan kontrolsüz ve kaçak hayvan girişleri yerli yetiştiricilerin rekabet şansını düşürmektedir.
- Girdi ve mamul fiyatlarındaki istikrarsızlık ve dalgalanmalar üreticileri olumsuz etkilemektedir.
- Bölgemizin dağlık yapısı, ulaşım olanaklarını kısıtlamakta, bu durum pazarlama imkânlarını olumsuz etkilemektedir.
- TRB2 Bölgesindeki illerde (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) küçükbaş hayvan varlığı 1990-2011 döneminde yüzde 30 azalmıştır.
- Tarım teşkilatları yoğun çalışmasına rağmen imkansızlıklar nedeniyle yeterli etkiye sahip değiller. Tarım teşkilatlarının personel ve araç gereç olanakları çok yetersizdir.
- Çiftçilerin gelir seviyesi düşük, sermaye birikimi yetersizdir.
- Yörede kış uzun sürmekte ve hayvanlar bazen 7 ay boyunca kapalı alanda beslenmek zorundadırlar.

- Bölgemiz kırsal alanında koruculuk sistemi yaygındır. Koruculuk maaşı nedeniyle, korucular zahmetli olan koyunculukla uğraşmayı tercih etmemektedirler.
- Türkiye'nin birçok yerinde, özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da toklu besisi sorunu vardır. Fizyolojik olarak büyüme dönemi tamamlamış olan hayvanlarda yapılan besi, tamamen yağ üretimine yaramaktadır. Bu, hem fazla yem tüketimine, hem de elde edilen ürünün et kalitesinin düşük olmasına neden olmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan da bu toklu besisi sisteminin tamamen kaldırılması, sonlandırılması gerekmektedir. Kurban Bayramı gibi dönemlerde yoğunlaşan bu durum ciddi bir ekonomik kayba neden olmaktadır.
- Bölgemizin bazı yerlerinde, sahip olunan hayvan sayısı sosyal açıdan bir prestij unsuru olduğu için işletmeler, sahip oldukları yem kapasitesinin çok üstünde hayvana sahip olmaktadır. Bu durum yetersiz beslemeye neden olmaktadır.
- Sosyal güvenlik politikaları (yeşil kart, gelir testi vb.) neticesinde çiftçiler ücretsiz sağlık güvencelerini kaybetmek endişesi ile tarımsal kayıt ve kontrol sistemlerine yeterince dahil olmamaktadırlar.
- Bölgemizde sosyal nedenler ve ağır teminat koşulları nedeniyle kredi kullanım oranı yok denecek kadar azdır.
- Bölgemizde güvenlik en önemli sorunlardan biridir. Hakkari'de yasaklanan toplam 27 bölge bulunmaktadır ve güvenlik nedeni ile bazı yaylalara çıkılamamaktadır. Hakkari ilinde köylerin % 60-70'i boşaltılmıştır.
- Bölgedeki köy boşaltmalarının bir sonucu olarak çiftçiler hayvanlarını satmak zorunda kalmışlardır. Böylece hayvan sayısında azalma olmuştur. Yasaklı mera ve yaylalar açılabilirse bile değişik psiko-sosyal nedenlerle buralarda tekrar hayatın başlaması mümkün görünmemektedir.
- Devlet terörden zarar gören kişilere tazminat ödemesine rağmen köye dönüş sağlanamamaktadır.

ÇOBAN

- İnsanlar çobanlık yapmak istemiyor, çoban sayısında büyük bir azalma olmuştur. Bu nedenle çoban maliyetleri çok yüksektir.
- Çobanlık sürekli arazide dolaşmayı gerektiren zor ve zahmetli bir meslektir.
- Çiftçilerin ve çobanların eğitimine gereken önem verilmiyor. Çobanlar genel olarak eğitimsiz. Eski dönemlerin deneyimli çobanları bulunamıyor. Kalifiye çoban bulmak zor.
- Çobanlık mesleğinin itibarı çok düşüktür. Çobanların çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerekir.
- Koruculuk sisteminin, çobanlığın nicelik ve nitelik olarak azalmasında payı büyüktür.
- Çobanların sosyal güvenceleri olmalıdır.

Çobanlık zor ve zahmetli bir meslektir.

DESTEKLER VE POLİTİKALAR

- Ülkemizde “hayvancılık = sığırıcılık” şeklinde yanlış bir denklem kurulmuştur. Bu durumun küresel tarım politikaları ile de bağlantısı bulunmaktadır. Verilen krediler sığır almak üzere yönlendirmiş ve bu şekilde Amerika’nın ve Avrupa’nın elindeki sığır stokları eritilmiştir. Türk çiftçisi, Avrupalı çiftçiye kurtarmaktadır. Türkiye’nin kırmızı ette dünya ile rekabet etmesi çok zor hale gelmiştir. Maliyet dezavantajları bulunmaktadır. Koyunculuk, zengin mera varlığımız nedeniyle rekabet edebileceğimiz bir alandır ancak bunu yapabilmemiz için meralar etkili ve dengeli bir biçimde kullanılmalıdır.
- Ülkemizde kırmızı et sektörü dışarıya bağımlı hale gelmiştir.
- Fiyat oluşumunda etkin müdahale mekanizmaları bulunmamaktadır.
- Projeler uygulanırken fon kuruluşları eğitim ve yayım faaliyetleri için kamu kurumları dışında dışarıdan teknik elemanlar (veteriner, zootechnik vd.) istihdam etmelidir.
- Kırdan kente göç bir sosyolojik gerçektir. Politikalar, temenniler değil sosyal gerçekler üzerine kurulmalı.
- Sınırdan kaçak hayvan girişinin engellenmesi gerekir.
- Sınır illerinde hayvan sevklerinde 15 gün önce aşı zorunluluğu sıkıntılara neden olmaktadır.
- Hayvan hareketlerinde, ilgili kurumlar arasında eşgüdümlü denetimler yapılmalıdır.
- Kamuda hayvan sağlığı personeli sayı ve nitelik bakımından artırılmalıdır.
- İyi tasarlanmış kırsal kalkınma modelleri geliştirilmelidir. Kırsal kalkınma programları entegre olmalıdır. Entegre kırsal kalkınma programlarının uygulanması, sosyal destek programlarına tarım ve özellikle hayvancılık ile ilgili etkinliklerin dahil edilmesi gerekir.
- Ürün esaslı desteklemeye geçilmelidir.
- Koyunculukla ilgili ulusal ve bölgesel koyunculuk politikaları belirlenmelidir.
- “Havza bazlı destekleme sistemi”ne hayvancılık dahil edilmelidir.
- DAP kapsamında küçükbaş hayvancılık da desteklenmelidir.
- Kampanyalı aşılamalarda aşılar ücretsiz olarak verilmelidir.
- Şaplı ve brucellalı hayvanların itlafında hayvanlar için tazminat ödenmeli.
- Tarımsal kredilerde kredi mevzuatı ve bürokrasi azaltılmalı. Kredi kullanımında ilgili kurumlar eşgüdümlü hareket etmelidir. Bölgemizde sosyo-kültürel nedenler ve ağır teminat koşulları nedeniyle kredi kullanım oranı yok denecek kadar azdır.
- Van’da bulunan Altındere Tarım İşletmesi kamu eliyle damızlık üretim merkezi haline getirilmelidir.
- Et ve Balık Kurumunun etkinliği artırılmalıdır.

- Yem Ofisi kurulmalıdır.
- Hazırlanacak projelerde, tepeden inmecilik yerine yerel birimlerin katılımı sağlanmalıdır.
- Coğrafi Bilgi Sistemlerinden yararlanarak mera koruma, hastalıklar ve hayvanların takibi gibi işlemler yapılabilir.
- Verimliliği önceleyen yaklaşımların esas alınması gereklidir.
- Küçükbaş hayvancılıkta yetiştiricilik, ıslah ve ürün değerlendirme gibi çalışmalar yetiştirici örgütleri eliyle yapılmalıdır.
- Güneydoğu’da uygulanan GAP İdaresi gibi tecrübelerden yararlanarak başarılı proje örnekleri bölgemizde de uygulanmalıdır.
- Hayvan dağıtım projelerinde dağıtılan hayvan sayısı uygun ölçeklerde tutulmalıdır.
- Projeler uygulanırken birçok farklı yere dağıtmaktansa faydalanıcıları mümkün olduğunca toplu yerlerden seçmek gerekir. Bu şekilde denetim, hizmet sunumu ve ürün değerlendirme gibi işlemler daha kolay yapılabilir.
- Projeler yapılırken dış etkenler iyi analiz edilip gerekli tedbirler alınmalıdır.
- TİGEM işletmeleri mutlaka muhafaza edilmelidir. Bu işletmeler ülkemiz için hayati öneme sahiptir. TİGEM ile Bakanlığın diğer kuruluşları arasında entegrasyon kurulmalıdır.
- Kredi ve teşvik uygulamalarında etkin izleme sistemi oluşturulmalıdır.
- Kredi ve teşviklerden yararlanmayla ilgili geçmişten gelen olumsuz tecrübeler ciddi sorunlara neden olmaktadır.
- Sosyal amaçlı hayvancılık desteklemeleri, ölçek ekonomisine uygun hayvancılık işletmelerinin gelişmesi açısından engel olabilmektedir.
- Teşvik ve kredi gibi uygulanan hayvancılık desteklemeleri ile ilgili program ve politikalara ilişkin etki değerlendirme çalışmaları yapılmalıdır.
- Son yıllarda küçükbaş hayvancılığına yönelik verilen desteklerin geliştirilerek devam ettirilmesi gerekir.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri personelinin daha fazla sahada bulunmasını teşvik edecek mekanizmalar geliştirilmeli.
- Bölgede genellikle tecrübesiz elemanlar görevlendiriliyor. Tecrübeli ve sektörde yetişmiş elemanlar bölgede görevlendirilmeli.
- Bölgesel kümelenme stratejisi yapılmalıdır.
- Göçerler koyunculukta çok özel ve önemli bir yere sahiptir. Bu kesim eğitim ve sağlık gibi hizmetler yönünden desteklenmelidir.
- Göçerlerin yaşamlarını kolaylaştıracak hizmetler ile ilgili projeler yapılmalı.
- Göçerlerin bölgeye giriş çıkışları kontrol altına alınmalı.

- Bölgemizde hayvansal ürünler işlenmeden pazara sunulmaktadır. Ürünlerin işlenerek pazara sunulması, oluşturulan katma değerden üreticinin maksimum düzeyde faydalanması gerekir.
- Yem bitkileri üretimine verilen destekler özellikle kadastrusuz yerlerde meraların sürülmesine ve bozulmasına neden olmaktadır.
- Bitlis'in çok bilinen meşhur yemeği büryan kebabı çebiç etinden yapılmaktadır. Bu nedenle Bitlis'te çebiç yetiştiriciliği teşvik edilmelidir.
- Bölgenin doğal vejetasyonunda bulunan heliz, kerkol, parzuk gibi bitkilerin kültüre alınması için denemeler yapılmalı.
- Kırsal alanda yaşayan üreticinin ve çobanın hayatını kolaylaştırmak gerekir. Teknolojik imkanlardan faydalanması sağlamalı. Çobanların işlerini kolaylaştıracak fener, şarj, pil, gibi ihtiyaçlar karşılanmalı.
- Projeler yapılırken kadınlar ve gençler gibi dezavantajlı grupların öncelikle dikkate alınması gerekir.
- Projeler tasarlanırken bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir. Eğitim, teknik destek, sigorta, yem tedariği, koruyucu sağlık hizmetleri gibi hususları da ele almalıdır.
- Yasaklı mera ve yaylalar nedeniyle üretim yapamayan çiftçilerin zararları devlet tarafından tazmin edilmelidir.
- Fiğ, silajlık mısır gibi alternatif yem bitkileri üretimi yaygınlaştırılmalı.
- Bedeli, uzun vadeler halinde maaşlarından kesilmek üzere koruculara koyun dağıtılabilir.
- Merkez köylerde bir ortak üretim çiftliği kurulabilir.
- Tarımsal politikalar çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmalı. Tarımsal planlamaların içinde kırsal kalkınmacı, sosyolog, makroekonomist gibi diğer uzmanlar da olmalı.
- Dünyada tarımda iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Ya 500 başlık, 1000 başlık sağmal inek ve ona benzeyen koyunculuk işletmeleri şeklindeki endüstriyel/entansif işletmeler ya da istihdam ve sosyal politikalar açısından kırı kırdaki tutacak küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik bir tarım politikası benimsenmelidir. Bölgemiz için ikinci yaklaşımın daha uygun olduğu söylenebilir.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, koyunculardan ve keçicilerden toplayacağı sütü onlarla birlikte değerlendirecek bir organizasyon kurabilir.
- Koyun yetiştiricilerinin para kazanması için, hem üretim hem de üretimin değerlendirilmesinden meydana gelen katma değerin çiftçide kalmasını sağlayacak düzenlemeler gereksinimi var.
- Yerel ve ulusal projelere TİGEM ve TAGEM gibi ilgili kuruluşların entegre edilmesi lazım.
- Özelleştirilen TİGEM işletmeleri damızlık üretim merkezleri olmalı ve teknoloji transferi yapmalı.
- Bölgede organik hayvancılık ön plana çıkartılmalı ve etkin tanıtımı yapılmalı.

- Bölgede alt havzalar belirlenmeli ve orta ölçekli işletmeler yoğunlaştırılmalı.
- Desteklemeler, asgari ekonomik işletme ölçeği esas alınarak yapılmalıdır.
- Çobanlar, sosyal güvenlik sisteminden yararlanmalıdır.

HASTALIK

- Hayvan hastalıklarıyla yeterince mücadele etmemekten kaynaklanan kayıp milyarlarca lirayı bulmaktadır. Sağlıklı koşullar altında bakılan, dengeli beslenen hayvanlarda hastalık daha zor görülmektedir. Bu yüzden hayvan hastalığı sorununa bütünsel bir yaklaşımla bakılmalı, hayvan sağlığı insan sağlığı ile bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Bölgede kontrolsüz hayvan hareketleri, temel sorunlardan biridir. Bölgeye hastalıklar yayılmakta, piyasada fiyat istikrarsızlığına neden olmaktadır. Bu durum önemli ekonomik kayıplara neden olmaktadır.
- Hayvan pazarlarına girişlerde de aşı zorunluluğu getirilmelidir.
- Şap ve Brusella hastalıkları bölgede karşılaşılan en önemli hastalık türlerindendir. Şap aşısı uygulanmalıdır. Ayrıca bu aşılar sırasında soğuk zincirin kırılmamasına da dikkat edilmelidir. Brusella hastalığında özellikle koçlar yayılmaya sebep olmaktadır. Bu yüzden sürüye dahil edilecek koçlar bilinmeyen sürülerden seçilmemelidir. Bakanlık Brusellalı hayvanları, parasını sahiplerine ödeyerek itlaf etmeli. Bu hastalıklar konusundaki diğer bir sorun da Bakanlığın Şap ve Brusellayı kayda geçirmek istememesidir. Peynir yapımında kaynatılmamış sütün kullanılması da bir sorundur. Bu hastalıkların önüne geçmek için alınacak önlemlerden bir tanesi de köylerde ve yaylalarda hayvan banyoluklarının yapılmasıdır.
- Sınırdan kaçak hayvan girişleri ile hayvan fiyatları düşüyor ve bölgeye hastalık taşıyor.
- Koyun ve keçi yetiştiriciliğinde, hastalıklarla yeterince tedavi yapılmadığı için yüksek düzeyde ölümler var. Bölge, sınır bölgesi olmasından dolayı şap ve brusella yaygındır.
- Hayvan hareketlerinin yoğun olduğu bölgelerde, şap aşısı 45. veya en geç 60. Gün yapılmalıdır.
- Aşılamalar yapılırken soğuk zincir içinde muhafaza edilmesine çok dikkat edilmeli.
- Koç katımında bilinen koçlar kullanılmalıdır. Bilinmeyen sürülerden koçlar sürüye katılmamalı. Çünkü, koçlar brusellanın yayılmasında çok büyük etkindir.
- Hayvanlardan numune alınmalı ve sonuçlarına göre aşı yapılmalı.
- Koç katımında Brusella için koçlardan örnekler ve kan alınabilir.
- Köylerde ve yaylalarda hayvan banyolukları yapılmalı.
- Bölgede süt kaynatılmadan peynir yapımı yaygındır. Bu durum hayvan hastalıklarının insanlara bulaşmasına neden olmaktadır.
- Hayvan sağlığı, insan sağlığıyla bütünleşecek şekilde ele alınmalıdır.

IRK VE ISLAH

- Bölgede yaygın olan yağlı kuyruklu koyunlar bölge için oldukça önemlidir. Yağlı kuyruk, hayvanın enerji deposu olarak görev yapmaktadır. Bölgede uzun süren kış mevsiminde koyunların kuyruklarında depoladıkları yağ, bu dönemde ihtiyaç duydukları enerjiyi karşılamaktadır.
- Yağlı kuyruklu koyunlar içinde en iri koyun morkaraman ırkıdır. Ancak, bu ırk yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.
- Koyunculukta genotip ile çevrenin uyumu çok önemlidir. Bölgeye adapte olmuş koyun ırkları korunmalı ve geliştirilmelidir.
- Yüksek verimli yeni ırklar ile ilgili bölgede uzun süreli adaptasyon denemeleri yapılmadan yaygınlaştırma çalışmaları yapılmamalı.
- Yörede hayvancılık düşük verimli ırklarla yapılmaktadır. Bölgenin en önemli ırkları olan Akkaraman ve Morkaraman ırklarının seleksiyon yoluyla verim değerleri artırılabilir.
- Karakaş koyunu da bölgenin hakim koyun ırklarındandır. Ancak, ideal bakım ve beslenme uygulanmadığı için verim potansiyeli henüz bilinmemektedir.
- Norduz koyunu ve keçisinin korunması ve geliştirilmesi çalışmalarına devam edilmelidir.
- Popüler bir koyun ırkı olan Romanov koyununun bölge şartlarına uyum sağlayamama olasılığı çok yüksektir. Çünkü bu koyun türü yörenin çevre şartlarına olmayıp, merada yürüme kapasiteleri düşüktür.
- Bölgede ırkların ne kadarının saf ne kadarının melez olduğu yeterince analiz edilmemiştir.
- Küçükbaş hayvancılığı geliştirmek için etkili genetik çalışmalar devreye sokulmalıdır.
- Bölgedeki popülasyonlar iyi bilinmeden melezleme çalışmaları yapmak olumsuzluklara neden olur.
- Göçerler seleksiyon yaparlar, ellerinde çok değerli gen kaynakları vardır. Bunlar araştırılmalı ve koruma çalışmaları yapılmalıdır.
- Aynı ırk sürünün içine dışarıdan getirilen koçlar katılmamalı, sürüler arasında akraba yetiştirmenin olumsuz etkilerinden kaçınmak için sürüler arasında aynı ırk olması koşulu ile koç alışverişinde bulunulabilir.
- Dağlık bölgelerde, örneğin Çukurca, Bahçesaray, Çatak, Hizan gibi yerlerde keçicilik ön plana çıkarılmalı. Keçi yetiştiriciliğinin de sorunların çözümü için yapılacak çalışmalarda bölgedeki hakim ırk baz alınmalıdır. Yerli ırklar ile yaygın olarak çalışılmalı ancak yeni ırklarla ilgili, örneğin Saanen keçisi ile ilgili bazı model örnekler üzerinde titizlikle çalışılmalı. Saneen ve Malta keçisi gibi yüksek verimli ırklar çevre faktörlerinden çok fazla etkilenirler, bu yüzden her yerde aynı verim elde edilemeyebilir. Ancak iyi bakım ve beslenme koşullarında süt verimi yerli keçilere göre çok yüksektir.

- Ceylanpınar TİGEM koyunculuk bakımından bölge için büyük bir öneme sahiptir.
- Bölgemizde ince kuyruklu koyun ırklarını yaygınlaştırmak Orta Anadolu'da merinoslaştırma çalışmalarında yaşanan başarısızlığın tekrarlanmasına neden olur. İklimimizin sert oluşu bu hayvanların yaşama güçlerini düşürmektedir.
- Keçi yetiştiriciliğinde sorunların çözümü için yapılacak çalışmalarda mutlaka o bölgedeki dominant hakim ırk baz alınmalıdır.
- Mevcut ırkların korunmasının yanında Anadolu merinosu gibi ırklarında bölgede dikkatle denenmesi yararlı olabilir.
- Sürünün içine bilinen sürülerden koçlar katılmalıdır. Sürüler arasında akrabalı yetiştirmenin olumsuz etkilerinden kaçınmak için, sürüler arasında aynı ırk olması koşuluyla koç alışverişinde bulunulması gerekir.

ÜRÜN İŞLEME VE PAZARLAMA

- Ürün işleme, değerlendirme ve pazarlamaya önem verilmelidir. Bölgede üretilen et ve sütü nitelikli ürünlere dönüştürerek pazarlamak gerekir.
- Bölgelere has lokomotif olabilecek yöresel ürünler geliştirilmeli ve markalaştırılmalıdır.
- Süt üretiminde süt toplama ve soğuk zincirin kurulması gerekir.
- Keçi sütü başta dondurma olmak üzere süt sanayisinde çok tercih edilen bir üründür. Keçi sütü artırılmalıdır.
- Bölgede, mevcut üretimi farklılaştırmak ve rekabet etme kapasitesi yüksek ürünler geliştirmek gerekir.
- Komşu ülkeler bölgemiz için önemli pazarlardır.
- Yalnız üretim yetmez, verim de arttırılmalı ve üretimde katma değer oluşturulmalıdır.
- Yöresel hayvansal ürünler ile ilgili olarak coğrafi işaret ve tescil işlemleri yapılmalıdır.
- Üretilen ürünlere yönelik destekler olmalıdır.
- Ürün işleme ve pazarlamada kamu-özel sektör ve Üniversite işbirliği geliştirilmelidir.
- Yöresel ürün fuarlarında bölgenin yöresel ürünlerinin tanıtımı yapılmalıdır.
- Organik üretim havzaları oluşturulmalıdır. Organik ürün pazarları ile gerekli entegrasyon sağlanmalıdır.
- Yöresel ürün tüketimin önemi ile ilgili farkındalık oluşturulmalıdır.

BAKIM VE BESLEME

- Yörede hayvancılık kısıtlı girdi kullanılarak yapılmaktadır.
- Ek yemleme, barınak koşullarının ve sağlık koruma gibi faktörlerinin iyileştirilmesi gereklidir.
- Döl verimi arttıkça doğan yavruların yaşama gücü azalır. Bu nedenle bakım ve beslenmeye dikkat edilmelidir.
- Çoğuz doğuran hayvanların analık içgüdüğü zayıftır.
- Kışın ve özellikle doğum öncesi kısıtlı yemleme ile beslenen koyunlar açlık içerisinde doğum yapıyor. Döl veriminde düşüş yaşanıyor.
- Bakım, besleme, çevre koşulları ile alakalı hayvanların günlük, haftalık, aylık bakımlarıyla ilgili kataloglar hazırlanmalıdır.
- Döl veriminin artırılması için, koç katımından önce ve sonrasında ek yemleme mutlaka yapılmalıdır.
- Döl verimi ne kadar yüksek olursa, kârlılık o kadar artar.

ÇİFTÇİ EĞİTİMİ

- Bölge için çiftçi eğitimine özel bir önem verilmelidir.
- Çiftçilerin bakım besleme, hayvan sağlığı ve mera kullanımı gibi hususlarda bilgi ve beceri kapasitesi düşüktür.
- Ülkemizde kırsal alanı yeterince tanımıyoruz. Kırsal sosyolojisi alanında yetişmiş eleman çok az.
- Geleneksel üretim biçimlerini ve köylüyü küçümsememek gerekir. Çünkü, koyunculuk bölgede binlerce yıldır yapıla gelen bir üretim biçimidir.
- Çiftçi eğitimi yaklaşımını “eğiten-eğitilen”den kurtarıp, yeni bir yaklaşımı benimsemek gerekir. “Eğiten-eğitilen” ilişkisi yerine karşılıklı öğrenme şeklinde bir model uygulanmalıdır.
- Üreticiler için modern teknolojik yetiştiricilik eğitimi verilmeli.
- Eğitim de Kürtçe dilinden yararlanmalıdır.
- Eğitim için gerekli basılı ve görsel dokümanlar çiftçinin seviyesine uygun bir düzeyde hazırlanmalıdır.
- Yerel radyo ve televizyonlarda çiftçi eğitim programları hazırlanmalıdır.
- Hayvan hastalıkları ile ilgili çiftçinin bilinç düzeyi yükseltilmelidir.

- Bölgede verilecek olan eğitim, sürü üreticilerinin içerisinde bizatihi verilmesi gerekiyor.
- Çiftçi eğitimi, model ve örnek işletmeler şeklinde ve uygulamalı yapılması lazım.
- Eğiticilerin eğitimi yapılmalıdır. Hedef kitle ile ortak dilin yakalanması şart.
- Eğitim çalışmaları, bölge ya da köyün önder kişileriyle işbirliği içinde yapılmalıdır.
- Hayvan hakları, meralar, hayvan refahı gibi konularda köy imamaları ve öğretmenlerden eğitim süreçlerinde yararlanmak gerekir.
- Bölgede tarım danışmanlarının etkinliği artırılmalıdır.
- Eğitimde kadınlar ihmal edilmemelidir.
- Önder çiftçiler, ülkenin değişik yerlerindeki başarılı uygulamalarla ilgili gezilere götürülmeli.
- Eğitimleri cazip kılacak ilgi çekici doküman ve görseller kullanılmalı.
- Eğitim planlamasının zaman ve diğer şartlar bakımından planlanması gerekir.
- Eğitimde, çiftçinin mevcut durumuyla verilen arasında uçurum olmaması gerekir.
- Üreticiler için modern teknolojik yetiştiricilik eğitimi verilmeli.

İŞLETME MODELİ

- Bölgemizde asgari ölçekli küçük ve orta işletme modeli üzerinde durulmalıdır.
- İşletme modelleri oluşturma, organik hayvancılığı özendirme, ürünlerin tanıtımı ve markalaştırılması gibi araçlarla, sektördeki küçük işletmelerin gelirlerinin artırılması gerekir.
- Küçük aile işletmelerini daha çok sosyal boyutuyla ele almak gerekir.
- Bölgede genellikle 6 ay otlatma, 6 ay da içerde besleme yapılmaktadır.
- Bazı yerlerde kışlık kaba yem ihtiyacı tamamen çayır ve otlaklardan biçilen otlardan karşılanmaktadır.
- Asgari ölçekli işletme modeline uygun olarak çiftçiye hayvan dağıtılmalı. Hayvan bedeli, kuzu olarak geri alınmalı ve diğer çiftçilere dağıtılmalıdır.
- Bölgede küçük aile işletmeler kendi hayvansal ürün ihtiyaçlarını karşılamak ve işletme artıklarını (saman gibi) değerlendirmek için hayvancılık yapmaktalar. Bu işletmelerin basit müdahaleler ile mevcut durumlarını iyileştirmek gerekir.
- Bölgede işletme anlamında klasik küçük, dağınık aile işletmeleri yaklaşımı öne çıkıyor.
- Halihazırda, mevcut küçük ölçekli işletmeler ana hedef kitle olarak belirlenmeli. Sektöre yeni girecek kişiler değil, mevcut küçük ve orta ölçekli işletmeler daha fazla desteklenmeli. Bu işletmelerin kapasitelerini arttırmaları sağlanmalı.

- Küçük ölçekli ve karma işletmeler mevcut halleriyle ve bir bütün olarak ele alınıp desteklenmeli.
- İşletme modelleri ve kapasiteleriyle ilgili tip fizibiliter hazırlanmalı.
- Bölgede mevsimlik kuzu besiciliği yapılmalıdır.
- Türkiye’de işletmelerin yüzde 97’si geçimlik aile işletmeleri şeklindedir.
- Bölge için asgari işletme ölçeği araştırmalarla belirlenmelidir.
- Bölgemizde, özellikle Hakkari gibi yerlerde büyük ölçekli entansif işletmeler tesis etmek işlevsel değildir.
- Göçerlere yönelik hizmetler arttırılmalıdır.

KÜÇÜKBAŞ TURİZMİ

- Sudan geçirme şenlikleri, saya bayramı, koç katım şenlikleri, kırkım günleri, berivanlık gibi kültürel değerleri korumak ve turizme kazandırmak gerekir.
- Bölgede koyunculuk kültürü ile ilgili araştırmalar yapılmalı. Bu kültürün coğrafyaya, toplumsal yaşama ve el sanatlarına olan etkileri ve yansımaları ortaya çıkarılmalıdır.
- Koyunculuk kültürünün tanıtılması ve tesciliyle ilgili işlemler yapılmalı.
- Küçükbaş kültürü ile ilgili biblolar, hediyelik eşyalar yapıp turizme kazandırılmalı.

FİZİKİ ALTYAPI

- Hayvan barınaklarının iyileştirilmesi gerekir.
- Yayla yollarının bulunmaması ve yetersiz olması önemli bir sorundur. Yayla yolları iyileştirilmeli ve yeni yollar yapılmalı.
- Meralarda altyapı, ulaşım, sıvat, gölgelik v.b. iyileştirmeler yapılmalı.
- Meraların ıslahı yapılmalı.
- Ortak sağımhaneler ve makine parkları tesis edilmeli.
- Hayvan pazarlarının fiziki alt yapıları iyileştirilmeli. Hayvan pazarı olmayan yerlerde hayvan pazarları yapılmalıdır.
- Göletler yapılmalıdır.

MERA, YAYLA

- Meralar bölgenin en önemli kaynağıdır. Yörede hayvancılık meraya dayalı olarak yapılmaktadır.
- Doğu Anadolu’nun bazı bölgelerinde mera bitkileri kaliteli ve yüksek boyludur.
- Meraların mülkiyeti ve kullanımı ile ilgili sorunlar var.
- Bölgede yasaklar nedeniyle atıl duran meralar var.
- Hayvancılıkta yem bitkileri üretimi en önemli unsurlardan biridir.
- Yayla ve meraların kullanılmadığı bir koyunculuk ekonomik olamaz.
- Meralar bilinçsiz ve aşırı otlatıldığı için gittikçe kaybedilmektedir. Meralar üzerindeki baskının azaltılması gerekir.
- Bölgede mera tespit, tahdit, tahsis çalışmaları gerçekleşme durumu henüz çok düşük düzeydedir.
- Bölgede, biçilerek kışlık kaba yem elde edilen çok geniş ve önemli çayır var.
- Kışlık kaba yemin yetersiz olması nedeniyle bölgede özellikle erken otlatma yaygındır. Bu da meraları verimsizleştiriyor.
- Mera ıslahında o meraya uygun bitkinin kullanılması gerekir.
- Meralarla ilgili kararlar alınırken yetiştiriciler ve bunların birliklerinin temsilcileri de komisyonlarda görev almalıdır.

ÖRGÜTLENME

- Örgütlenmenin önemi konusunda bilinç oluşturulmalıdır.
- Küçükbaş hayvancılık ile ilgili yatay ve dikey örgütlenme geliştirilmeli.
- Bölge üreticisinin tarımsal örgütlenme kapasiteleri arttırılmalıdır.
- Mevcut örgütlerin özellikle idari ve teknik kapasiteleri geliştirilmelidir.
- Bölgede örneklik teşkil edebilecek tarımsal örgütlenme modelleri bulunmamaktadır.

ÇAYIR VE YEM BİTKİLERİ

- Bölgenin birçok yerinde yem bitkisi ekimi yapmadan koyunculuk yapmak mümkün değildir.
- Bölgede buğday ve arpa samanının (beyaz saman) hayvan beslemesindeki payı yüksektir. Bu nedenle buğday üretiminde dane veriminden çok saman verimine önem veriliyor. Bu yaklaşım hem buğday tarımında hem de hayvancılıkta verimin düşük olmasının önemli sebeplerinden biridir.
- Bölgede kaba yemin hasat kayıpları yüksektir. Son yıllarda kaba yemin patoz yapılarak depolanması işlemi çok yaygın hale gelmesi kaba yemin besin değerini düşürmektedir.
- Hayvanların otlatılması ve yem ihtiyaçlarının karşılanması bakımından bölgenin yaylaları önemli bir yer tutmaktadır.
- Hayvan beslenmesinde bölge için önemli bir yer teşkil eden yonca hasadı geç ve gün içerisinde yapıldığından besin değeri düşmektedir.
- Daha az insan kaynağı ile verimli üretim yapmak gerekir. Tarımsal makine kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.
- Yem tedarikini işletme dışından satın alan yetiştiricilerin küçükbaş hayvancılıktan kar elde etmeleri mümkün değildir.
- Bölgede sertifikalı tohum kullanımı düşüktür.
- Meralarda etrafı çitlerle veya elektro penslerle çevrilen alanlar oluşturarak münavebeli otlatma şekli önerilebilir.
- Bölgenin kadastrosu tamamlanmalıdır.
- Mera tespit tahdit çalışmaları tamamlanmalıdır.
- Meralarda gölgelik ve sıvat gibi yapılar yapılmalıdır.
- Göçerlerin meraya giriş ve çıkışları kontrol edilmeli ve kayıt altına alınmalıdır.
- Kaba yem açığının olduğu yerlerde yem bitkileri üretimi geliştirilmeli. Ancak, mutlaka buralarda sertifikalı tohum, basınçlı sulama sistemleri gibi uygulamalar ile verim artışı hedeflenmeli. Silajlık mısır üretimi buralarda yaygınlaştırılmalıdır.
- Yem bitkilerinin zamanında hasadı ve uygun bir şekilde depolanması problemi bulunmaktadır.
- Kaliteli yem ve diğer sorunların çözümü için eğitim temel şarttır.
- Kaba yem üretim alanları fazla olmasına rağmen verim çok düşük. Silajlık mısırdaki hem üretim alanı hem de verim çok düşük.
- Meraların verim ve vejetasyonu hakkında yeterli veriler bulunmamaktadır. Meraların vejetasyonunun yapıp, bölgeler itibariyle hangisinin hangi vasıfta olduğu belirlenmelidir. Bölgelere göre mera yönetimi ve amenajman planları uygulanmalı.
- Mera yönetiminde üretici birliklerinin temsilcileri olmalıdır.
- Mera alanlarının amaç dışı kullanılması önlenmeli.
- Bölgedeki meralarda zehirli otların envanteri çıkarılmalıdır.
- Bölgede yem ofisi kurulmalıdır.

BÖLÜM 4

ÇALIŞTAY KONUŞMA DÖKÜMLERİ

AÇILIŞ KONUŞMALARI

1. Oturum

Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI (Ege Üniversitesi):

Buraya çağırılmamın benim için iki özel önemi var.Birincisi, 40 yıla yaklaşan meslek yaşamımın birikimlerini yansıtmak fırsatını verdi. İkincisi de Türkiye'nin geçirmekte olduğu sancılı süreç içerisinde birlik beraberliğin güçlendirilmesi doğrultusunda çok küçük de olsa katkı sağlamama olanak sağladı. Bu nedenle Türkiye'nin bir ucundan, bir ucuna beni böyle güzel bir toplantıya çağırdığı için öncelikle DAKA heyetine teşekkür ediyorum.

Çalıştayı,Hakkari ve çevresine yararlı önermeler getireceğine inanıyorum.

Öncelikle, “Dünyada tarımsal üretim ve köylülük nasıl bir değişim gösteriyor?”, bu konudaki fikirlerimi açıklamak isterim. Dünyada tarımsal üretimin iki yönünü açıklamak gerekiyor . Bu ifadeyi açmak gerekirse, tarımsal üretim küçük ve orta ölçekli işletmelerle endüstriyel büyük ölçekli işletmeler de yapılıyor. Bu bağlamda “tarımsal üretim hangi ölçekte yapılmalı ya da tarımımıza nasıl yön verelim?” sorusuna cevap aranmalı. Burada şöyle bir hesaplamadan bahsedeceğim size. Şu anda dünyada yaklaşık 7,5 milyar insan yaşıyor. Hâlâ bunun yarısı kırdaki; yani çiftçilik yapıyor. Çiftçileri sahip olduğu işletmelerin büyük çoğunluğu da küçük ve orta ölçekli işletmeler, ancak bunların da ağırlığını küçük işletmeler oluşturuyor. Dünyadaki tarımsal üretimin büyük bir çoğunluğunu bunlar yapıyor.

Dünyada tarımsal üretimin iki yönünü açıklamak gerekiyor . Bu ifadeyi açmak gerekirse, tarımsal üretim küçük ve orta ölçekli işletmelerle endüstriyel büyük ölçekli işletmelerde yapılıyor. Bu bağlamda “tarımsal üretim hangi ölçekte yapılmalı ya da tarımımıza nasıl yön verelim?” sorusuna cevap aranmalı.

Bununla birlikte endüstriyel tarımla ,” Bu kadar fazla sayıda işletmeye gereksinim yok,küçük işletmeler tasfiye edilmeli” şeklinde bir görüş ortaya çıktı. Bunun sonucu olarak yaklaşık 3,5 milyar köylünün gerçekleştirdiği tarımsal üretimi, 30 milyon büyük dev tarımsal işletmelerle karşılanmanın olası olabileceği ileri sürülmeye başlandı.Özellikle bu görüş, merkez ülkelerde uygulanan politikalarla yaşama geçirildi ve büyük dev işletmelerde monokültür tarım egemen oldu.Örneğin dev mısır,pirinç ya da süt sığırları işletmeleri gibi. Anılan yaklaşım, günümüzde Türkiye gibi çevre ülkelerinde de giderek egemen olmaya başladı.

Burada göz önüne alınması bir durumu da açıklamak gerekiyor. O da şu; yaklaşık 3,5 milyar insan kıyı bırakacak, kente gelecek. Kentte neye ihtiyacı var? Herkesin işe ihtiyacı var, aşı ihtiyacı var; yani ekmeğe ihtiyacı var. Ancak yapılan bir hesaplama şunu gösteriyor; Dünyada,sanayi ve hizmetler sektöründe 50 yıllık süreç içerisinde yüzde 5'lik bir kalkınma hızı yakalansa bile, kesinlikle kırdan koparılmış ve kentlere gelmiş insanlara iş olanağı yaratmak olası olmayacak.

Türkiye’de de özellikle,1980 yıllardan itibaren uygulanan tarım politikaları ile,küçük işletmelerin tasfiyesi ile çok sayıda insan tarımı bırakmak zorunda kaldı ve kentlere geldi. Kentlerdeki işsizliğin artırılmasını tetikledi. Açıkça söylüyorum kentlerde iş yok. Çünkü sanayi ve hizmetler sektöründe kalkınma hızı çok yüksek düzeyde değil. Dolayısıyla, kırdan kente gelmiş insanlar, sanayi ve hizmetler sektöründe iş bulamadığı için işsiz kaldı.

Bu bağlamda, öncelikle hayvancılığa verilecek yönde iki nokta ortaya çıkıyor. Birincisi; bizim yapmamız gereken şey, açıkça kırda tutacak, köylüyü köyde tutacak düzenlemelerdir. Bu konuda özellikle makro plancılara da önemli işler düşüyor.

İkinci bir nokta da şu: Geçmişten bu yana yapılan hayvansal üretimde çok önemli bir yanlışlık yapılmıştır. Türkiye’de hayvancılık denildiği zaman, denklem “Türkiye hayvancılığı eşittir, sığırçılık artı tavukçuluk” şeklinde kuruldu. Bu denklemin yanlışlığını tartışmak gerekiyor.

Türkiye’de hayvancılık denildiği zaman, denklem “Türkiye hayvancılığı eşittir, sığırçılık artı tavukçuluk” şeklinde kuruldu. Bu denklemin yanlışlığını tartışmak gerekiyor.

Denklem böyle kurunca, küçükbaş hayvancılık, yani koyun ve keçi yetiştiriciliği unutuldu. Ben Ege Üniversitesi’nde öğrenciyken, nüfusumuz 40 milyon civarındaydı, koyun sayımız da 40 milyondur. Bir insana bir koyun düşüyor diye övünürdük ve kırmızı et sorununuz yoktu. Şimdi, yaklaşık 75 milyonu bulduk, koyun sayımız son yıllarda uygulanan kimi desteklemelerle 25 milyonu bulsa bile yetersiz. Üç insana bir koyun düşer hale geldi. Peki, bu neden böyle oldu? Nedeni, söylediğim denklemin yanlışlığından. Uzun yıllar Türkiye’de sığırçılığa yönelik, özellikle büyük dev işletmelerin kurulması doğrultusunda olağanüstü desteklemeler verildi.

Bu doğrultuda, merkez ülkelerin denetimindeki Dünya Bankası gibi örgütler aracılığıyla “sizin süte ve kırmızı ete ihtiyacınız var” diye uzun süre ödemeli ve düşük faizlerle kaynaklar aktarıldı. Paraları verdiler, ama “sığırlarımızı da alın” dediler. Türkiye’de başlatılan sığır ithali, günümüzde de devam ediyor. Ancak sığır yetiştiriciliğine ağırlık verilen bir hayvancılık politikası istenilen sonucu vermiş değil. Üstelik Türkiye’ye ithal edilen sığırların bir kısmından da bizim yapısal özelliklerimize uygun olmadığı için, iyi sonuçlar da alınamadı. Türkiye, kırmızı ette havlu atmış bulunuyor. Dışarıdan sürekli sığır geliyor, karkas geliyor ve de süt tozu geliyor. Son yıllarda bunlara koyun da eklendi. Bir de denetimsiz etler geliyor, kanguru etinin bile geldiği belirtiliyor.

Bu toplantıyı bu açıdan da önemsiyorum. Hayvancılık denklemini mutlaka değiştirmek zorundayız. Peki, neden sığırçılığa değil de , koyunculuğa ve keçiciliğe önem vermek zorundayız? Bunun nedeninin içinde bulunduğumuz iklim kuşağı ile bağlantılı olduğunu görmek gerekiyor. Birincisi Türkiye’nin genel olarak yağış rejimi düzensizdir. İkincisi de yağışı istenilen düzeyde değildir. Dolayısıyla, bizim çayır meralarımızın otları kısa boylu, seyrektir ve her zaman yeşil değildir. O zaman doğa, bizi koyun ve keçiye mahkûm etmiştir. Keşke bizim yağış rejimimiz düzenli olsaydı. Avrupa’ya gidenler biliyor, orada yağış düzenlidir ve her zaman bol ot bulmak olasıdır. Avrupa ve benzeri coğrafyaya sahip ülkelerde koyun yetiştiriciliğinden daha çok sığır yetiştiriciliğinin egemen olmasının nedeni budur. Onların yaptığı doğrudur, çünkü ot bulmak her zaman mümkündür.

Dolayısıyla, burada iki önemli şeyi dile getirmek istiyorum:

Birincisi; bu küçük ve orta ölçekli işletmelerle, endüstriyel işletmeler konusunu hem meslektaşlarım, hem de makro düzeyde planlayıcılar düşünmelidir. Burada hemen bir formül vermek istiyorum. Toplam etmen verimliliği denilen bir verimlilik ölçütü var. Bu çok önemli bir şey. Bir işletmenin toplam verimliliğini ölçerken burada harcanan emekle birlikte o işe yatırılan sermaye ve

diğer girdileri de mutlaka hesaba almak lazım. Eğer yalnız emek verimliliğini dikkate alırsanız, belki büyük dev tarımsal işletmelerde, bir insana düşen hayvan sayısı fazla olacaktır. Ama yalnız emeği, yalnız işçiliği dikkate alırsanız, yanlış yaparsınız. Oraya sunulan sermaye ve tüm girdileri de dikkate almak zorundayız. Bu bağlamda, koyun yetiştiriciliğinin önemi ortaya çıkıyor. Çünkü daha az sermaye girdisi ile başta geçimlik olmak üzere piyasaya mal üretmek olası olmaktadır.

İkincisi ise koyun yetiştiriciliğine verilecek yön konusu. Türkiye’de genelde bölgelere göre koyun ırklarımızın dağılımı nedir? Öncelikle ona bakalım. Türkiye’nin koyun ırklarını iki ana grupta toplayabiliriz. Yağlı kuyruklu koyun ırklarımız ve ince kuyruklu koyun ırklarımız. Yağlı kuyruklu koyun ırklarımız genellikle Orta Anadolu’dan başlamak üzere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya kadar yayılan geniş coğrafya içerisinde toplam koyun varlığımızın da büyük çoğunluğunu oluşturan hayvanlarımızdır. Bunun nedenini elbette merak ederiz. İnce kuyruklu koyun ırklarımız da var. Ama Orta Anadolu ve Doğu Anadolu’da neden yağlı kuyruklu koyun ırklarımız var?

İşte biraz önce söylediğim nedenden dolayı. Bizim çayır meralarımız kısa boylu ve seyrekleşen otlardan oluşuyor. Özellikle kış aylarında meradan beslenme olanakları sınırlıdır. Dolayısıyla, on binlerce yıldan beri bu bölgede oluşan koyunlarımız kış çok sert geçtiği zaman kuyruklarında depolanmış yağları kullanarak enerji gereksinmesini karşılar. Üreticilerin deyişle kuyruğunu yer. Bir örnek vermek istiyorum. Merinoslaştırma çalışmaları önce Batı Anadolu’da kıvrıkcık koyunlarının melezlenmesiyle başladı, sonra Akkaraman koyunlarının egemen olduğu Orta Anadolu Bölgesi’ne geçti. Ancak bu çalışmalar Orta Anadolu’da olumlu sonuç vermedi. Temel nedeni de şuydu: Merinos ince kuyrukludur. İnce kuyrukluluk, yağlı kuyruğa egemendir. İnce kuyruklu bir koyun ırkının koçuyla, yağlı kuyruklu bir koyun ırkını çiftleştirdiğimiz zaman, kuyruk incelmeye başlar. Ama iklim sertleştiği zaman, merinos melezlerinin genellikle yaşama güçleri yüksek olmamıştır.

Hocam Reşit Sönmez’in söylediği yine bir söz var. “Kış sert geçerse, merinos, karaman kuyruğunu yer”. Bu çok önemli bir şey. Dolayısıyla, bizim yağlı kuyruklu koyunun ırkımızın, Anadolu’nun genelinde egemen olmasının temel nedeni budur.

Orta Anadolu’da Akkaraman, Doğu Anadolu’da da Morkaraman yaygın. Akkaramanın bir çeşidi Karakaş ve Hamdani ve bunların melezleri de var bizim bu bölgemizde. Türkiye’nin diğer bölgelerinde, özellikle kıyı şeridinde kıvrıkcığımız, karayakamız, sakızımız, merinosumuz ve diğerleri var.

Neden bu kadar fazla koyun ırkımız var? Bunun nedeni şu: Koyun sığırdan çok farklı olarak yerel özelliklere çok bağlı bir hayvan türü. Dünyada da böyledir. Dünyada diyelim ki sığır ırkı sayısı 15-20 tane, ama koyun ırkı sayısı yaklaşık 300 tanedir. Dolayısıyla, bir bölgeye uygun olan bir koyun ırkı bir başka ülkeye, bir başka yöreye kesinlikle uygun olmayabilir.

Buradan bir ders de çıkartacağız. Bir bölge için geçerli olabilen bir koyun soyu ya da üniversitelerin özel koşullarında yabancı ırklarla elde ettiği bir soy, başka bir bölge için geçerli olmayabilir. Ben bu konunun da çok önemli olduğunu sanıyorum.

On binlerce yıldan beri bu bölgede oluşan koyunlarımız kış çok sert geçtiği zaman kuyruklarında depolanmış yağları kullanarak enerji gereksinmesini karşılar. Üreticilerin deyişle kuyruğunu yer.

Örneğin Doğu Anadolu Bölgesi'nin bir üniversitesi'nde, Romanov koyun ırkıyla yapılan bir melezlemenin Türkiye'nin her yanına yaygınlaştırılması konusunda yönlendirmenin ve propagandanın yapıldığı biliniyor. Ancak her yerde Romanov melezinin yetiştirilemeyeceğini bilmek durumundayız. Bir başka örneği Ege Bölgesi'nin kıyı şeridinde yetiştirilen Sakız koyunu üzerinde vereyim. Ben şimdi Sakız'ı Hakkari'ye getirsem, bu koyundan Hakkari'de kesinlikle iyi sonuç alamam. Neden? Bu koyun Ege Bölgesi'ne uyum göstermiş bir soydur, ancak Hakkari'nin koşullarında başarılı olmayabilir.

Bir bölge için geçerli olabilen bir koyun soyu ya da üniversitelerin özel koşullarında yabancı ırklarla elde ettiği bir soy, başka bir bölge için geçerli olmayabilir. Bu konunun da çok önemli olduğunu sanıyorum.

Dolayısıyla, "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Morkaramanı, Karakaş ve Hamdani'yi bozmayalım düşüncesi "nin nedeni bu bilimsel yaklaşımın sonucundan kaynaklanmaktadır.

Her bölgemizin koyun ırkı var. Örneğin kıvırcık, Trakya ve Marmara'nın hayvanıdır ve ince kuyrukludur. Bu ince kuyruklu ırklar ile yağlı kuyruk ırklar arasında şöyle bir fark var. İnce kuyruklu koyun ırklarında yağ dokusu, karkasdaki ete

yayılmıştır, buna mozaik yağ diyoruz. Buna karşılık yağlı kuyruklu koyun ırklarımızda yağ ağırlıklı olarak kuyrukta depolanmıştır. Bu bizim için, ihracatta önemli bir şans ve avantaj doğuruyor. Çünkü, bizim güney komşularımız özellikle et yağ oranı az koyun ırklarını isterler. Dolayısıyla yağlı kuyruklu koyun ırklarımızın böyle bir şansı vardır.

Türkiye genelinde tekrarlırsak, "meralarımız sığırdan ziyade koyuna uygundur" diyoruz. Diğer yandan ekolojik açıdan, yani daha sağlıklı süt, daha sağlıklı kırmızı et üretmek bakımından koyun ve keçi türünün diğer bütün hayvan türlerine göre olağanüstü bir üstünlüğü vardır. Çünkü diğer hayvan türleri, özellikle endüstriyel üretim sürecine geçmiş bulunmaktadır. Örneğin, tavukları aldık ve kafeslere tıkdık. Işıklı sürekli kandırdık ve o sürekli olarak yem tüketiyor. Hiç hareket etmiyor, üstelik yediği yem maddeleri içerisinde hastalıklara karşı koruduğumuz ilaçlar da var, yani ekolojik değil. Sığırdan da böyle. Özellikle Batı ve Orta Anadolu Bölgesi'nde çok büyük dev sığırçılık işletmeleri var. Besleme düzenleri doğada uzaklaştırılmış durumda ve fazla dolaştırmıyoruz. Bu nedenle sütleri ve diğer bütün ürünlerinin, dolaşan hayvanlara göre sağlık açısından oldukça geri olduğu söylenebilir.

Süt yağı ile ilgili bir örnek vermek istiyorum: Hem koyunun, hem keçinin, hem sığırın sütü ve yağı var. Hayvan gezip dolaştıkça et ve süt yağında Omega 3, Omega 6 ya göre daha fazla oluşur. Biliyorsunuz Omega 3 balık yağı diye adlandırılır ve Omega 6'nın tersine kolesterole iyi gelir.

Dolaşan hayvanlarda Konjüke Linoleik Asit adlı başka bir asit de vardır. Kanseri hastalıklarına karşı bizi koruyor. Dolayısıyla, dünya neden organik hayvancılığa dönüyor? Neden ekolojik hayvancılık diyoruz? İşte temel nedeni budur. Artık tükettiğimiz toplam süt miktarı ya da yediğimiz toplam et miktarı önemli değil. İçtiğimiz süt ve yediğimiz etin kalitesi önemlidir.

Avrupa, ister istemez büyük ölçüde endüstri tarımına mahkûm olmuş. Ancak son yıllarda onlarda dönüşüm başlamış ve ekolojik tarıma daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu anlamda Türkiye'nin oğlak ve kuzu eti için şimdilik ekolojik ürün şansımız var. Sağlıklı üretim yaptığımız zaman, iç tüketim yanında Avrupa'ya tek satış şansımız koyun ve keçi ürünleridir, kesinlikle sığır ve ürünleri değildir. Çünkü, Avrupa'da zaten sığır ve ürünleri fazlalığı var. Fazlalıkları olduğu için de, başlangıçta söyledim. Bize

hep sığır ve ürünlerini satmak istiyorlar. Ama onların meraları koyun keçiye uygun değil, bizimkiler uygun. Ortadoğu ülkeleri için de böyle bir şansımız var.

Ekolojik ürünler ile ilgili biraz önce söylediğimiz gibi, bir önemli konu daha var, o da peynir. Peynir çok önemli bir gıda. Kaliteli peynir yapımında koyun ve keçi sütünün kıyaslanmayacak derecede üstünlükleri var. Bakın, size bir örnek vereyim: Biliyorsunuz, İkinci Paylaşım Savaşı'nın kahramanı De Gaulle sonrada Fransa Cumhurbaşkanı oldu. Cezayir İç Savaşı nedeniyle De Gaulle'yi eleştirdiler. "Sen ki İkinci Paylaşım Savaşı kahramanısın, şimdi Cumhurbaşkanı'sın, Fransa'yı yönetemiyorsun" diye. O da "Fransa'yı yönetmek kolay değil" diye cevap verdi. "Neden?" diye sordular. "Çünkü, Fransa'da 300 çeşidin üstünde peynir var".

Türkiye peynir açısından en az Fransa kadar zengin bir ülkedir. Yöresel peynirlerimiz var. Örneğin burada otlu peynir var. Olağanüstü bir zenginliğimiz bizim. Ama sığır sütünden yapamazsınız bunu. Bunun tek kaynağı koyun keçi sütü.

Bütün bunlarla bağlantılı olarak Türkiye'de koyun ve keçi kültürü çok egemen. Dikkat edin, koyun ve keçiyle ilgili çok sayıda türkülerimiz vardır. Sığırla ilgili türkümüz var mı? Fikret Ötyam adlı hâlâ yaşayan bir sanatçımız var. O bütün Anadolu'yu dolaşmıştır, koyun keçi ressamıdır adam.

Avrupa, ister istemez büyük ölçüde endüstri tarımına mahkûm olmuş. Ancak son yıllarda onlarda dönüşüm başlamış ve ekolojik tarıma daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu anlamda Türkiye'nin oğlak ve kuzu eti için şimdilik ekolojik ürün şansı var.

Bütün bu bölgelerde örneğin Erzurum ve Van'da ne vardır heykeller arasında? Koç ve koyun heykelleri yok mu? Neden? Biraz önce söylemiştim. Bütün bu coğrafya mera özellikleri açısından, koyun ve keçiye uygun da ondan. Dolayısıyla, bizim koyun ve keçi açısından olağanüstü kültürümüzden gelen bir zenginliğimiz var. Bütün bunları dikkate almak zorundayız.

Gelelim Doğu Anadolu Bölgesi'ne. Altyapısı hayvancılığa, ama ağırlıklı olarak koyun ve keçiye uygundur. Geniş bir meramız var, uzun bir dönem otlatma şansına sahibiz. Ama bu bölgede tekrar koyun ve keçi varlığını artırmak zorundayız.

Koyun ve keçi kültürü çok yüksek düzeyde. Örneğin ben Batı Anadolu'dan biliyorum. Koyunları sudan geçirme bayramı, Saya bayramı, Koç katım şenlikleri gibi kültürel etkinliklerimiz var. Çok önemli bir kültür bu, bunu mutlaka korumak lazım. Üstelik bunun bir turistik değeri var.

Kimi Batı ülkelerinde kültürel etkinliklerin turistik değerlere dönüştürüldüğünü görürsünüz, buna çok önem verilir. Örneğin, araştırma için gittiğim İskoçya'da bunlara tanık olmuşum. İskoçya da koyun ve keçi yetiştiriciliği sığır yetiştiriciliğine göre daha yaygındır. Koyun ve keçiyle ilgili çok sayıda turistik eşya pazarlanır. Yani, bir turist bir başka ülkeye gittiği zaman, kendi ülkesinde yaşadığı, gördüğü şeylerden başka şeyler ister.

Bu bağlamda, ben buraya geldiğim zaman, koyun ve keçi peyniri istiyorum, heybe satın almak istiyorum. Bu da çok önemlidir.

Dolayısıyla, burada bu koyun ve keçi kültürünün yüksek düzeyde olmasını değerlendirmeliyiz. Tabi ürünleri de.

Örneğin Ege'de koyun ve keçi sütü karıştırılarak yapılmış peynirin fiyatı, sadece inek sütünden yapılmış peynirin fiyatının neredeyse iki katı. Örneğin, Ezine peynirlerimiz var. Az miktarda koyun keçi sütü karıştırılıyor. Ama adamlar “koyun peyniri Hocam” diyorlar. Tabii, ben biliyorum, ne kadar koyun sütü karıştırılmış, ama şehirdeki insanların bir kesimi bunu yeterince bilmiyor. Aroması daha güzel oluyor onun, koyun ve keçi sütünden yapılmış peynir diye satıyor.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde de küçükbaş hayvancılığımızın önemli sorunlarımız var. Sağlıklı çözümleme için, sağlıklı durum tespiti lazım.

Bunlardan birincisi, güvenlik sorunu. Ancak burada toplananların doğrudan konusu değil.

İkincisi, meraların mülkiyeti ve kullanımı ile ilgili sorunlar var. Türkiye'de meralar kime aittir? Büyük ölçüde kamuya aittir. Mera yasamızda önemli eksikliklerimiz var. Örneğin mera birimleri. İllerdeki Koyun Keçi Birliklerini temsilen, mera birimlerinde görevli insanımız yok. Bu önemli bir konu. Mademki, meralarda koyun ve keçileri onlar otlatırlar, onların temsillerinin olması lazım.

Türkiye'de yaklaşık 40 milyon hektar mera vardı, şimdi 13-14 milyon hektara düştü. Hayvancılığı önemsiyorsak o zaman meraları gerçekten korumamız lazım. Dolayısıyla, kesinlikle meralarımızın korunmasının çok önemli olduğunu söylemek istiyorum. Bu bağlamda, aşırı sömürü önlenmelidir. Meraların dinlenmesi gereken zamanlarda çiftçilere yem desteği verilmeli ve hayvanların meraya çıkışları engellenmelidir. Ben meraları şuna benzetiyorum. Yattığınız zaman yorgana ya da pikeye ihtiyacınız var. Meralar da bir ülkenin yorgandır. Meraları ihmal edersek, hayvancılığımız biter diye düşünüyorum.

Üçüncüsü, hayvan hareketlerinin çok denetimsiz olması. Bu nedenle hayvan hastalıkları denetlenemiyor. Ben İzmir'de Koyun Keçi Birliği'nin danışmanlığını yapıyorum. Her sene şenlikler yapardık, bu sene şenlikleri iptal ettiler. Nedeni de, denetimsiz hayvan hareketleri nedeniyle ortaya çıkan hayvan hastalıkları.

Dördüncüsü, hayvan hastalıklarının yaygın olması. Koruyucu hekimlik hizmetleri yeterli düzeyde değil. Bu da yüksek düzeyde hayvan ölümlerine ve verim kayıpları yaratıyor.

Beşincisi, çoban sorunu. Biz bu işi ister büyük işletme, ister küçük işletme şeklinde yapalım, çobanlara gereksinim duyarız. Çoban, sürüsünde kuzu verimini artırabilir ya da düşürebilir. Koç katım döneminde hayvanlarımız yeterince beslenirse, kuzu verimi sağlıklı olur.

Türkiye geneli çoban ücretleri düşük. Çobanların bir diğer önemli sorunu da, sosyal güvencesiz ve eğitimsiz olmalarıdır. Bu sektörde genellikle sürü sahibi aynı zamanda çobandır. Dolayısıyla, sürü sahiplerinin, yetiştiricilerin sosyal güvencesi çok önemli. Makro düzeydeki planlamacılara yine buradan seslenmek istiyorum. Mademki makro düzeyde bir planlama yapıyorsunuz, çobanlığın sosyal güvencesini mutlaka düşünmek zorundayız. Aksi takdirde, çok fazla olumlu sonuç alamayız. Çünkü, hayvanların nasıl otlatılacağı, hangi dönemlerde hangi otlağa çıkarılacağı, rüzgâra doğru mu yürütüleceği... gibi durumları en iyi çoban bi-

liyor. Eğer çoban işinden memnunsanız, koyunlarına iyi bakar. Batı Anadolu'da bir söz var. “İyi çoban tekeden süt çıkarır”. Tekeden süt çıkar mı? Bunu şunun için söylüyorum: İyi bir çoban sürüsünde sütünü de artırır, kuzu verimini de.

Altıncısı, eğitim. Bizim çobanlarımız atadan görme bilgilerinin çok doğru olduğunu sanırlar; elbette onlar da çok önemli; ama bu konuda eğitim veren ve araştırmalar yapan Ziraat Fakültelerimiz ve Veteriner Fakültelerimiz var. Neredeyse Türkiye'de yüzlerce yıldan beri çalışmalar yapılıyor. Onların elde ettiği bilgi birikimleri var. Bu bilgilerin, çobanlarınızın bilgisiyle mutlaka bütünleşmesi lazım. Çobanların eğitim çalışmalarına lütfen önem verin. Biz İzmir'de bunu gerçekleştirdik. Son derece olumlu sonuçlar aldık. Ufacık bir teknik bilgi bile, o yıl kuzu verimini hemen yükseltiyor. Dolayısıyla, bu eğitim çalışmalarını da son derece önemsiyorum.

Elbette, bir Ziraat Mühendisinin, bir Veteriner Hekimin çobanlardan öğrenecekleri güzel şeyler vardır. Ben bir akademisyen olarak çobanlarda çok şeyler öğrendim.

Yedincisi, ıslahın ve üretimin planlanması. Islah planları yaparken de kimi bilgilere ihtiyaç var. Örneğin: Bölge ve yörede ırkların dağılımı nedir, ne kadarı melez, ne kadar saf koyun vardır? Çünkü, her koyunun özelliği farklı, bunu bilmek zorundayız. İşletmelerin ortalama büyüklüğü, sürülerin oluşumu, otlatma düzeni, nasıl besliyoruz, nasıl bakıyoruz? Koç katım döneminde biraz elden yemleme yapıyor muyuz? Kuzuladığı dönemde farklı bir yemleme yapıyor muyuz?

Nasıl bir üretim yapacağız? Koyun yetiştiriciliğini salt kuzu üretimi için mi yapacağız ya da bir miktar süt sağlayacak mıyız? Ne zaman sağmaya başlayacağız? Kuzu anasının yanında ne kadar kalıyor? Eksik emiştirme yapılıyor mu? Bazılarımız “ben hiç koyun sağlamam, bütün sütü kuzuya ya da oğlağa bırakırım, sonra biraz sağarım” diyor. Bu da yanlış. Çünkü, koyun ve keçilerde sütün en fazla olduğu dönem doğduğu anda, ilk iki ya da, iki buçuk aydır. Biz tersine, sütün azaldığı dönemlerde koyunları sağlıyoruz.

Sekincisi, örgütlenme. Belki de diğer sorunların çözümü için kilit durumunda olan bir konu. Küçükbaş hayvan yetiştiricilerinin ekonomik ve teknik örgüt zaafları var. Aslında bütünüyle çiftçi kesiminde çok fazla sayıda örgüt var. Bir bakıma çiftçi örgütlenmelerinde enflasyon söz konusu. Süt Birlikleri, Damızlık Birlikleri, Ziraat Odaları, Sulama Kooperatifleri, Tarımsal Kooperatifler Birlikleri var. Ancak, bunlar arasında eşgüdüm de yok. Çiftçi hangisine kayıt olsun?

Ekonomik örgütlenmede, tarımsal kooperatifler şeklinde örgütlenme gerekli. Avrupa Birliği ülkelerinde, örneğin sütün çok işlendiği Danimarka, Hollanda gibi ülkelerde süt üreticilerinin tümü tarımsal amaçlı kooperatiflerde örgütlenmişler. Katma değer üreticide kalması için ekonomik örgütlenme tek çare. Ege Bölgesi için söylüyorum çiğ inek sütü 2011-2012 yıllarında 60-65 kuruştan pazarlanabiliyor. Peki, sütü peynire işleyip sattığında İzmir'de en az 10 lira. Aradaki değere, katma değer diyoruz. Bu katma değer kimde kaldığı çok önemli. Zaten dünyanın tartıştığı en önemli konu bu.

Bir de tabii ürün fiyatlarında dalgalanmalar var. Fiyat oluşumu ve müdahale kuruluşları lazım. Aslında et ve süt konseyleri kuruldu biliyorsunuz. Burada Koyun Keçi Birlikleri de temsil ediliyor. Ama bu konseylerin piyasaya müdahaleci olması lazım.

Örneğin yem fiyatlarında sürekli istikrarsızlıklar var, süt fiyatlarında da. Örneğin şu anda İzmir'de koyun sütü fiyatı 2,5 liraya çıktı.

Amerikalıların ünlü bakanı Henry Kissinger'ın söylediği şöyle bir söz var: “Petrolü denetlerseniz, ülkeleri denetlersiniz; gıdaları denetlerseniz, insanları kontrol edersiniz.”

Ama bu fiyatlar dalgalanıyor. Niye 2,5 liraya çıktı biliyor musunuz? İzmir Damızlık Koyun Keçi Birliği soğuk zinciri kurdu. Çünkü, koyun ve keçi sütü diğer sütler gibi çabuk bozuluyor. Eğer soğuk zinciri kurarsanız sizler ve başkaları alacak o sütü. Ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar için, örgütlenme modeli çok önemli.

Bu bağlamda, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı işlevini irdelemek gerekiyor. Bakanlık kesinlikle çok önemli, belki Türkiye'nin en önemli bakanlığı. Çünkü, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'yla bağlantılı olan

köylüler buğday üretmezse, süt üretmezse ne olacak? Bir başka deyişle belirtilen sorunların çözümündeki sorumluluk, öncelikle bakanlığa ait. İnsanların ihtiyaçları içinde birinci sırada karınlarının doyması geliyor. Sonra güvenlik ihtiyaçları karşılanacak.

Bakin, ben sırası gelmişken, bir sözü anımsatmak istiyorum: Amerikalıların ünlü bakanı Henry Kissinger'ın söylediği şöyle bir söz var: “Petrolü denetlerseniz, ülkeleri denetlersiniz; gıdaları denetlerseniz, insanları kontrol edersiniz” diyor. Bu sözü son derece de önemsemeliyiz. Gıdayı kontrol eden ülkeler bağımsız ülkeler oluyor. Benim bu doğrultuda yazdığım son bir kitap var. Adını **“Tarım Bağımsızlıktır”** koydum. Çok önemli bu. Eğer siz buğdayı dışarıdan getirirseniz, kırmızı eti dışarıdan getirirseniz, hayvanlara verdiğiniz yem hammaddelerini dışarıdan getirirseniz bu işi yapamazsınız. Söz gelişi, tavukçulukta en az yüzde 80'inin ötesinde dışa bağımlıyız bugün. Eğer tavuklarınıza yem bulamazsak ne yapacağız?

Peki, bütün bunların sonucunda, geldiğimiz noktada hedef kitlemiz ne olacak? Bakanlık, koyun keçi birlikleri ve araştırmacılar olarak hedef belirlemeliyiz. Bu bölge için açıkça, biraz önce söylediklerimize uygun, ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli işletmeleri hedeflemeliyiz.

Türkiye'de toplam 4 milyon tarım işletmesi var. Bunların büyük bir çoğunluğu küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Büyük işletmelerin toplam işletmeler içindeki sayısı çok azdır. Sırası gelmişken, bu konuda başka bir şey söyleyeyim. Bu konu belki yeterince bilinmiyor olabilir. O da, “Avrupa'daki bütün işletmeler büyüktür” konusu. Bu kesinlikle doğru değildir. Avrupa Birliğinde işletmelerin büyük bir çoğunluğu, küçük ve orta ölçekli işletmelerdir.

Bölge için özelde ne gibi önermeler yapılabilir?

Türkiye'de olduğu gibi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler egemendir. Bunu Prof. Dr. Orhan Karaca önderliğinde Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van, Bitlis, Muş'u kapsayan bir çalışmaya dayanarak söylüyorum. Burada ortalama arazi büyüklüğü 120 dekar, değişik sınırları 20 dekarla, 340 dönüm arasında değişiyor. Ortalama koyun sayısı 51 baş ve değişim sınırları da 30 başla, 90 baş arasında değişiyor. Kısaca bu bölgenin görünümü de bu.

O zaman, bizim yapmamız gereken, bu görünüme uygun bir ekonomik ve teknik yapılanmadır. Ölçek dışında üzerinde durulması gereken diğer bir konu, daha öncede belirtildiği gibi uygun ırk seçimidir. Bu görünümü zorlayacak bir yapılanma, ayakları yere basan bir yapılanma değildir. Elbette başka bir bölgeden bir soy getirilebilir ve uygun bir işletme seçilebilir. Ancak özel-

likle saf yetiştirildiği taktirde beklenen sonucu vermeyecektir.

Burada egemen koyun soylarımız olan Morkaraman, Karakaş ve Hamdani gibi gen kaynaklarımızı korumalıyız. Çok ayrıntılı olarak soylarımızın dış yapısı ve verim özelliklerini tanımalıyız. Kuyruğu ne kadardır, kuyruk çapı ne kadardır, yüksekliği ne kadardır, bunlar çok önemli. Birtakım genetik çalışmaları devreye sokmalıyız.

Verim, özellikle, kuzu verimi, ne kadar sağıyoruz, ne kadar yapağı kırıyoruz, yapağının ortalama inceliği ne kadardır, bu yapağıda ne yapılır, döşek mi yapılır, yorgan mı yapılır; yoksa sanayici alır bir miktar kilim mi yapar? Bütün bunları araştırmalıyız. Bu yörede çalışmalarımız da var, ama açıkçası yeterli düzeyde değil.

Şöyle özetleyelim: Ben bu bölgede kesinlikle melezleme yapılarak Mor Karaman, Karakaş ya da Hamdani'nin bozulmasını istemiyorum. Çünkü, binlerce yıldan beri bu bölgeye uyum göstermişlerdir. Bakın, doğanın dengesi çok önemli. Örnek vermek istiyorum: Geçtiğimiz hafta İznik Gölü'nün kenarında bir otelde kaldım. Sabahleyin balık çekimini izledim ve balıkçılar İznik Gölü'nde balığın bitmiş olduğunu söylediler. Nedeni de İsrail'den getirilen sazanların gölde dengeyi bozmasına bağlıdır.

Yereli elbette geliştireceğiz. Bu çok önemli. Ama binlerce yıldan beri meydana gelen birikimi korumak önemlidir. Doğanın dengesi ile oynamamak gerekir. Gen bankasını mutlaka oluşturmak zorundayız. Yerli ırkımızı mutlaka tanımalıyız. İşletme envanteri çıkarılmalı.

Bir başka konu da Koyun Keçi Birlikleri ile ilgili yasal düzenlemelerin tekrar gözden geçirilmesidir. Ben ,Koyun Keçi Birliklerinin kuruluşunda rol aldığım için söylüyorum.

Birincisi; bu birliklere ekonomik ve ıslah görevleri verilmesidir. Ancak, bir örgüte çok sayıda görev verirsiniz, bazılarının dışında, aslında hiçbirisini yapmaz. O zaman, yalnız hayvan ırkını, biz ona ıslah diyoruz, koruyacak çalışmalar yapılması lazım.

İkincisi; yukarıda da değindiğim gibi Mera Yasasında bir değişiklik yapılarak mera birimlerinde Koyun Keçi Birliği'nin temsilidir.

Üçüncüsü; diğer yandan koyun ve keçi farklı ama birbirine yakın iki tür olarak kabul ediliyor. Ancak keçinin istekleri farklıdır, koyunun istekleri farklı. Koyun ve Keçi Birlikleri diye birliklerin ayrılması gerekiyor diye düşünüyorum.

Bir sonuncusu da şu olabilir; Benim önemle üzerinde durduğum bir diğer konu ise, Birliklerin yönetmeliğinde araştırma kurumları ve fakültelerle işbirliği yapılabileceği maddesi konulması ile ilgili. Bu şekilde işbirliği geliştirilsin. Bu bakımdan, ortak çalışma ve işbirliği önemli.

Bölgede beslenme konusunun özel bir önemi var. Kış çok sert geçiyor. Hayvanları hiç çıkartmayabilirsiniz, ne olacak? O zaman, kuyruğunu yiyecek. Dolayısıyla, bazı dönemlerde çiftçilere yem desteğinin verilmesi lazım.

Burada egemen koyun soylarımız olan Morkaraman, Karakaş ve Hamdani gibi gen kaynaklarımızı korumalıyız.

Bölgede kaçak yollardan hayvan hareketleri de yoğun. Bu durum iç ticareti olumsuz olarak etkilediği gibi ülkemize hayvan hastalıkları da getiriyor. Bu yüzden koruyucu hekimlik, aşılama çok önemli.

Bölgede kaçak yollardan hayvan hareketleri de yoğun. Bu durum iç ticareti olumsuz olarak etkilediği gibi ülkemize hayvan hastalıkları da getiriyor.

Sözlerimi, Hocam, benim ve son dönemlerde de Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanımız Mehmet Mehdi EKER'in de söylediği bir deyiş ile bitirmek istiyorum: **“BUĞDAYLA KOYUN, GERİSİ OYUN”**.

Bülent TANYÜREK (Hakkari Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürü):

Hakkari ilinin tarihi, coğrafi yapısı göz önüne alındığı zaman, küçükbaş hayvancılık sektörünün ilin kalkınmasında temel taşlardan biri olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. İnsan beslenmesi için olmazsa olmazlardan olan hayvansal proteinin ucuza erişilebilir olması, toplumların dengeli, yeterli beslenmeleri açısından çok önemlidir.

Bu nedenle; ülkemizin coğrafi yapısı, geniş çayır meraları göz önüne alındığında, ucuz maliyetli ve kaliteli hayvancılık için önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Özellikle, koyun ve keçi yetiştiriciliği ülkede yapılabilecek en ucuz maliyetli hayvancılıktır. Koyun meradan en iyi şekilde yararlanabilen, merayı en iyi şekilde değerlendiren, yılın her döneminde merayı kullanabilen bir hayvandır.

Ülkemizin meralarının büyük çoğunluğu düşük verimlidir. Bu meralardan en etkin yararlanma küçükbaş hayvancılık ile mümkündür. Yıllar itibarıyla ülkemizin küçükbaş hayvan sayısına baktığımızda çok önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen, bu potansiyelin yeterince kullanılmadığını görmekteyiz. Nüfus büyük bir hızla artarken, 90'lı yıllarda 50 milyon diye telaffuz edilen küçükbaş hayvan sayısının bugün 30 milyon civarında olduğu ve çok büyük bir azalma eğiliminin devam ettiği görülmektedir.

Ülkemizde küçükbaş hayvancılığın yoğun bir şekilde yapıldığı bölgelerden birisi de Doğu Anadolu Bölgesi'dir. Burada ülkedeki küçükbaş hayvan varlığının yaklaşık olarak yüzde 35'i bulunmaktadır. Mevcut çayır ve mera varlığı bakımından da ülkenin başta gelen bölgesidir. Bölgede hayvancılık, büyük oranda düşük verimli yerli ırklardan oluşan, ağırlıklı olarak meraya dayalı koşullarda ve sınırlı girdi kullanımı ile yürütülmektedir.

Ülkemizin meralarının büyük çoğunluğu düşük verimlidir. Bu meralardan en etkin yararlanma küçükbaş hayvancılık ile mümkündür.

90'lı yıllarda Hakkari'de küçükbaş hayvan sayılarına baktığımız zaman, bir milyon civarında olan bu rakam, bugün 244.800'ü koyun, 75.500'ü keçi olmak üzere 320 bine gerilemiştir. İlimiz 714 bin hektarlık yüzölçümü ve 370 bin hektar çayır mera varlığıyla küçükbaş hayvancılık için muazzam bir bölgedir ve büyük bir potansiyele sahiptir.

2012 yılında yapılan bir bilimsel anketin sonuçlarını sizlerle paylaşmak istiyorum. Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzurum, Ağrı, Hakkari ve Van illerimizi kapsayan: 273 çiftçiyle yüz yüze yapılan görüşmede hayvan yetiştiriciliğini bırakmalarının nedenleri sorularak, sonuçları analiz edilmiştir. Buna göre; “Neden küçükbaş hayvancılığı bıraktınız?” sorusunun cevabını sırasıyla verecek olursak; Birinci etken verim düşüklüğü. İkinci etken kalifiye ve yeterli sayıda çoban bulunamaması. Üçüncü etken göç. Dördüncü etken pazar problemi. Beşinci etken hastalıklar nedeniyle oluşan kayıplar. Altıncısı güvenlik problemleri şeklinde bir sıralama oluşmuş. Bu araştırmada illere göre küçükbaş hayvancılığı bırakma nedenlerinin sıralaması, farklılık arz etmektedir. Mesela Erzurum'da güvenlik sorunu son sırada yer almaktadır.

İlimizde güvenlik nedeniyle köylerin büyük bir kısmı şu anda boşaltılmış durumda. 370 bin hektar olan yayla ve meralarımızın çok büyük bir kısmı kullanılamamaktadır. Küçükbaş hayvancılık zaten yayla ve merada yapılan bir faaliyettir.

İlimiz iki ülkeye, Irak ve İran'a sınır olan uç noktada bir il. İlimizden bu ülkelere, bu ülkelerden ilimize kontrolsüz hayvan giriş çıkışları olmaktadır. Bu durum hem sağlık açısından sorunlara, hem de küçükbaş hayvancılık piyasasında ciddi dalgalanmalara, istikrarsızlıklara neden olmaktadır.

Yine ilimizdeki işletmelerin çok büyük bir kısmının karma ve küçük ölçekli işletmeler olması, bu işletmelerin rekabet şansını maalesef düşürmektedir. Girdi, et, süt ve yem fiyatlarında hepimizce malum olan istikrarsızlık, sektörü de istikrarsızlaştırdığı (maktadı). gibi ciddi şekilde gerilemektedir.

Çok önemli bir sorun olarak gördüğüm bir konu da, tarımsal kredilerin kullanımında bölge koşulları ve teminat şartları nedeniyle yaşanan sorunlardır. Kredi kullandırma oranı yok denecek kadar düşüktür.

Ürünleri işleme ve değerlendirme kapasitelerinin düşük olması, bölgenin ulaşım noktalarına uzak olması, üreticiyi pazarlama konusunda zayıf düşürmektedir. Bakım ve besleme, hayvan sağlığı, mera kullanımı gibi hususlarda çiftçilerin bilgi ve beceri düzeyleri düşüktür. Bir diğer sorun da özellikle Doğu Anadolu'da önemli bir sorun olan, çobanların nitelsiz ve yüksek maliyetli oluşudur. Yöremize has sorunlardan biri de çiftçilerimizin devletin sağladığı sosyal güvencelerini kaybetmemek için çiftçi kayıt sistemlerine kaydolmaktan kaçınmasıdır. Bu durum hayvanların sevkinden aşılmasına kadar her zaman problem teşkil etmektedir.

İlimizdeki işletmelerin çok büyük bir kısmının karma ve küçük ölçekli işletmeler olması, bu işletmelerin rekabet şansını maalesef düşürmektedir. Girdi, et, süt ve yem fiyatlarında hepimizce malum olan istikrarsızlık, sektörü de istikrarsızlaştırmaktadır.

İlimiz yetiştiricilerinin eski adıyla, hepimizin bildiği “Yeşil Kart” nedeniyle kayıt ve kontrol sistemlerine karşı duruşu ciddi bir problemdir. Vatandaşımız, “ben küçükbaş hayvanımı kayıt sistemine kaydedersen, gelir testine de gelirim yüksek görünmesi nedeniyle Yeşil Kart ya da sağlık güvencemi kaybedeceğim” endişesi vatandaşta kayıt altına almada bir sorun olarak görülmekte bu da hayvanların sevkinden tutun, aşılmasından tutun, her zaman, her yerde büyük bir problem teşkil etmektedir.

Bizim il olarak nüfusumuzun yarısı kırsal bölgede. İlimizin en önemli sektörlerinin başında küçükbaş hayvancılık gelmektedir. Sahip olduğumuz muazzam büyüklükteki meralarımız çok önemli bir kaynaktır. Bunlar değerlendirilebilir. Ancak, ulusal yaklaşımlardan farklı olarak küçükbaş hayvancılığın ilimizde ayrı bir konsept olarak ele alınması gerekir.

Başka bölgelerde, büyük ölçekli, entansif işletmeleri tavsiye etmek, sektörle ilgili ana yaklaşım olabilir. Ancak, bizim ilimizde, büyük ölçekli entansif işletmeler tesis etmek çok da mantıklı değildir.

İlimizde işletme ölçeği yapısı ve sayısı bu alanda daha küçük işletmeler şeklinde olabilir. Yapılması gereken şey, bu bölgede küçükbaş hayvancılığın ciddi bir şekilde desteklenmesi. Tarım Bakanlığımızın şu an bitkisel üretim için yürütmekte olduğu havza bazlı destekleme sisteminin hayvancılıkta da başlatılması ilimiz için çok önem arz etmektedir.

Yerel koşullarda yaygın eğitim ve yayım çalışmaları, örnek işletme modelleri oluşturma, organik hayvancılığı özendirme, ürünlerin tanıtımı ve markalaştırılması gibi araçlarla, sektördeki küçük işletmelerin ekonomik seviyesinin toplamda yukarıya doğru çekilmesi gereklidir. Bu mekanizmaların başında bölgesel kalkınma programlarının uygulanmasıdır. Bu konuda DAKA'ya büyük görev düşmektedir ve bölge kalkınma ajansları bu görevi gerçekten çok ciddi bir şekilde yapmaktadır.

İl olarak bizim tek çıkış yolumuz maalesef bu. *Bizim başka çaremiz yok. Küçükbaş hayvancılığı geliştirmek zorundayız. Farklı alternatifler de denenebilir, ama özellikle bu bölgenin coğrafik yapısı dikkate alındığında, burada küçükbaş hayvancılığın eski noktaya getirilmesi çok önemlidir.*

Adnan DEMİR (Doğu Anadolu Programı Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı):

Doğu Anadolu Bölgesi dediğiniz zaman, ilk akla gelen şey hayvancılıktır. Bazı illerde, bölgelerde büyükbaş ön plana çıkarken, bazı yerlerde de küçükbaş öne çıkıyor. Buralarda uygulanacak pilot uygulamalarda biz DAP Kalkınma İdaresi olarak her türlü desteği vermeye hazırız.

Doğu Anadolu Projesinin özellikle eylem planı kapsamında öne çıkan öncelikleri size söyleyip, konuşmayı bitirmek istiyorum. Birinci amacı tarım hayvancılık ve kırsal alanda yapısal dönüşümün temellerini güçlendirmek. İkincisi de, beşeri ve sosyal sermayenin gelişimi desteklemek, kurumsal kapasiteleri artırmak. Üçüncü amacı; işletmenin rekabet gücünü artırmak. Dördüncüsü de; fiziki altyapı, yani bütün yol, kanalizasyon, su, buna benzer kamunun yapmış olduğu bütün altyapı yatırımlarının, bunların ihtiyaçları hepsi bunlar desteklemek.

Bölge Kalkınma İdaresi olarak biz Ajansların hibe dağıttığı gibi hibe dağıtmayacağız. Ancak, onların eksik kaldığı, onların sorumluluk alanına girmediği, ama bölgede ihtiyaç duyulacak bir konu olursa, yine bunları ajanslarla beraber çözmeye çalışacağız.

Onun için biz daha ziyade kamu yatırımlarının planlanması, programlanması, izlenmesi, desteklenmesi ve kurumlar arasındaki koordinasyonunun sağlanmasındaki gibi bir amaca sahibiz. Bunun özellikle altını çizerek sizlere arz etmek istedim.

Volkan GÜLER (DAKA):

Malumunuz olduğu üzere, 2006 yılı itibarıyla ülkemizde bölgesel kalkınma perspektifi kazandırma süreci ilk Ajansların kurulmasıyla başlamış oldu. Özellikle 2009 yılında kurulan yeni Ajanslarla bu süreç ivme kazandı. Doğu Anadolu bölgesindeki Ajanslar, yani Serhat Kalkınma Ajansı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı kurulmasıyla, özellikle bölgelerimizin biraz daha tarıma dayalı ekonomik sektörlerde yoğun olması hasebiyle, bu alana biraz daha önem verilir hale gelmeye başladı. Kalkınma Ajanslarının kurulmasının iki tane çok temel bir sebebi var. Birincisi; geri kalmış yörelerde finansman konusunda ciddi sıkıntılar vardı. İkincisi ise, teknik personel, yörelerimizin yaşadığı en önemli sorun. Ajanslar vasıtasıyla bu problem giderilmeye çalışıldı. Ama bunlar yeterli olmuyor. *Öncelikle yapılması gereken; yörenin tüm aktörleriyle, Kamu kesimiyle, Üniversitelerle, Özel kesimle, sivil toplum kuruluşlarıyla bir araya gelerek, ortak akıl sağlamak ve bu bağlamda, programları da dizayn ederken de, bir tabana dayanan, herkesin sahiplenebileceği bir altyapıyı oluşturmaktır.*

Yusuf TAŞKIN (Ziraat Yük. Müh. / Van İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü):

Bölgemizde hayvancılık sektörü, ekonomik ve sosyal yönleriyle çok önemli bir sektördür. Mevcut haliyle küçükbaş hayvancılık bölgemiz için, sosyal yönü ekonomik yönünden daha ağır basan bir sektördür.

TRB2 bölgesi sahip olduğu doğal avantajlar nedeniyle, Ülkemizin küçükbaş hayvan sektöründe önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizin küçükbaş hayvan sayısının %17'si bu bölgede bulunmaktadır.

Bölgemizde küçükbaş hayvancılık mevcut haliyle, sosyal yönü ekonomik yönünden daha ağır basan bir sektördür.

Bölgenin küçük baş hayvancılık kapasitesi, mevcut durumundan çok yüksektir. TRB2 illerinin küçükbaş hayvan besleme kapasiteleri dikkate alındığında; Bitlis, yüzde 27, yani 250 bin civarında küçükbaş hayvanı daha kaldırılabir. Hakkari, küçükbaş mevcudunu üç kat artırabilir. Muş'ta atıl kapasite göremiyoruz. Van'da da yüzde 153 oranında hayvan kapasitemizi artırmamız mümkün. Yani Van'da 3,5 milyon küçük baş hayvan daha barındırılabilir. Bunlar yaklaşık değerlerdir. Elimizdeki kaba yem kaynakları ve hayvan varlığı verileri bunu göstermektedir. Kapasite belirlenirken, büyük baş hayvan sayısı mevcut durumda sabit kabul edilmiştir.

Son yirmi yıl içinde bölgemizde küçük baş hayvan sayısında önemli bir düşüş olmuştur.1990-2011 döneminde küçükbaş hayvan sayısı 4 TRB2 ilinde yüzde 29 oranında azalmıştır. Azalma en fazla Hakkari'de oldu. Hakkari'de köylerimizin yüzde 60-70'i boşaldı/boşaltıldı. Ana faktör budur.

Yine Muş'ta büyük bir azalma oldu. Bitlis'te yüzde 18 oranında bir azalma oldu. Van'da pek bir değişim olmadı.

TRB2 bölgesinde son yirmi yılda küçükbaş hayvan sayısı 6.600.000'den, 4.600.000'e düştü. Hayvan sayısındaki değişimi inceleyen, aynı dönemde nüfus artışını ve artan kırmızı et tüketimini de göz önünde bulundurmamız gerekir.

Örneğin, 1990 yılında Van İlinde nüfus 600 bin, küçük baş hayvan sayısı 2,4 Milyon; 2011 yılında nüfus 1 milyon üzeri, küçük baş hayvan sayısı 2,3 Milyon. Nüfus yaklaşık yüzde 80 civarında artıyor, aynı dönemde koyun sayısı yerinde saymıştır. Yani küçükbaş hayvan sayısı mutlak anlamda çok az azaldığı halde nüfustaki artıştan dolayı oransal olarak büyük düşüş göstermiştir.

Ülkemizde refah seviyesinin artması ile kişi başına düşen kırmızı et tüketimi de artmıştır. Son yirmi yılda kişi başına yıllık ortalama et tüketimi 6 kg'dan 12 kg'a çıkmıştır. Dolayısıyla, üretim hızı tüketim hızına yetişmediği için kırmızı et konusunda sorun yaşanmaktadır. Kırmızı et üretiminde hem verim hem nicelik bakımından sorunlar devam etmektedir.

Evet, Türkiye’de kırmızı et üretiminde kriz var. Bu kriz temelde, kırmızı et üretiminin süt üretimine bağlı yapılagelmesinden kaynaklanmıştır. Bu kurgu yanlış. Üretimde ihtisaslaşamadık. Son 10 yılda süt sektörü bunu aştı. Süt üretimi 8.5 Milyon Ton’dan 15 Milyon tona çıktı. Ama kırmızı et üretimini ihtisaslaştıramadık. Bugün artık süt üretimi ile kırmızı et üretiminin birbirinden bağımsız olarak ele alınması gerekmektedir. Yani süt üretimi sütçü ırklar ile, et üretimi de etçi ırklar ile yapılmalıdır.

Süt üretimi ve mandıralarda işlenen süt miktarına baktığımızda, toplam süt üretimi TRB2 Bölgesinde 534 bin tondur. Bunun 172 bin tonu keçi ve koyun sütünden oluşuyor. Yine Van için yine değerlendirecek olursak, şöyle bir ilişki görüyoruz. Sütün yüzde %10'u bile sanayiye girmiyor, yüzde 5-6 civarındadır. Türkiye’de ortalama süt fiyatları eski parayla 700 bin iken, Van 'da 900 bin liradır. Burada ciddi bir paradoks var. Sütün bol olduğu yerde, aynı zamanda ucuz olması gerekiyor. İşletmelerin küçük ve dağınık olması, verimsiz olması, sanayi girinceye kadarki maliyetler sütü pahalı kılıyor. Bu nedenle ne satan için ne mandıracı için süt ekonomik olmuyor.

Van’da bulunan mandıralar yüzde 75 kapasite ile çalışıyor. Yaklaşık 13 bin ton yılda işleme yapıyorlar, ama hepsi de ancak ayakta duruyor. Başa baş noktasında çalışıyorlar.

Bu çok önemli bir problemdir. Bizim ana sektörümüz ne olacak? Bitkisel üretim mi olacak, buğday tarımı mı olacak, koyunculuk ya da siğircilik mi olacak? Ona göre karar vermemiz gerekiyor. Hem ulusal politikalar, hem yerel politikalarda bunu merkeze almalıyız.

Buğdayda iddialı olamayız. Hayvansal üretimde ancak iddialı olabiliriz. Van’ın buğday üretimi yaklaşık 180 kg’dır. Bizim güneyle rekabet etmemiz mümkün değil. 180 Kg/da verimle, 400 kg/da’dan fazla ürün alan Güneydoğu bölgesi ve Çukurova bölgesi ile rekabet etme şansımız yok. Dolayısıyla, bizim bölgemiz hayvancılık bölgesi. Kaba yem üretiminde verim ve çeşitlilik arttırmalı, mera ıslahını yapmalı ve meraları bilinçli kullanmalıyız. Bununla beraber hayvan sayımızı her halükarda artırmamız gerekiyor.

Van İlinde son 10 yılda 39 bin hektar olan yem bitkisi alanı 109 bin hektara çıktı. Aynı oranda da buğday tarımında, arpa tarımında azalma oldu. Bunu tetikleyen ana unsur da uygulanan yem bitkileri desteklemesidir.

Bölgemizde küçük baş yetiştiriciliği yapan işletme sayısı oldukça çoktur. Dört ilde 71.766 işletme küçükbaş hayvancılıkla uğraşılıyor. Çiftçi kayıt sistemine kayıtlı çiftçi sayısı 72 bindir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri çiftçiyle, toprakla hemhal olan kurumlardır. Geniş ve güçlü bir taşra teşkilatı var. Bu bölgede aslında taşra teşkilatlarımızın daha ziyade hayvancılık odaklı olarak programlanması gerekiyor. Bölgemizde teşkilatlarımızda hayvan sağlığı personeli bakımından yüzde 17-18 civarında bir norm kadroya sahibiz.

TRB2 Bölgesinde nüfusun yarısı köylerde yaşamaktadır. 2009 yılında köy nüfusumuz Bitlis’te yüzde 49, Hakkari’de yüzde 46, Muş yüzde 65, Van yüzde 48. Kırsal alandaki nüfusun ana muhatap kurumu ise Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleridir.

Sosyoekonomik gelişmişlik endeksi sıralamasına baktığımızda, 2011 yılında Bitlis 76. sırada, Hakkari 80. sırada, Muş 81. sırada, Van 75. sırada. En sonda bulunan altı ilden dördü bu bölgededir. Kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla bakımından da son sırada bulunan son yedi ilden dördü bizim bölgemizdedir.

Bölgemizin kalkınması için önemli bir yer potansiyel arz eden küçük baş hayvancılıkta yaklaşımımız ne olacak? Kalkınmacıların, karar vericilerin söylediği şey; entansif işletmeler, büyük ölçekli işletmeler, mega işletmeler, büyük sermaye gerektiren hayvancılık. Bu genel anlamda doğru bir yaklaşımdır. Ülkemizin milli gelirinden daha fazla pay alan bölgeleri için bu uygundur. Ancak, bölgemiz için bu çok doğru bir yaklaşım değil.

Bölgemizde küçükbaş hayvancılık sosyal etkisi bakımından da göz önünde bulundurulmalıdır. Yatırım maliyetleri açısından daha az yatırım maliyetleri ile daha geniş bir hedef kitleye ulaştıran bir sektör.

Fakat bu noktada hem merkez politikaları, hem de yerel politikalar bu konuda gerçekten bu yaklaşımı desteklemiyor. Örneğin, Kalkınma Bakanlığı SODES diye bir program uyguluyor. Bu program tarımla ilgili nüfusun yüzde 46’sına hitap eden kurumları adeta dışlıyor. Neden?

Öte yandan uygulanan birçok programda küçükbaş hayvancılık dışarıda tutulmaktadır. Bakanlığımız DAP programı uyguluyor. Ancak bu programda da koyunculuk dışarıda tutuluyor. Geçmişte uygulanan sosyal ağırlıklı projelerde ciddi başarısızlıklar da var. Örneğin sosyal riski azaltma projesiyle sektör desteklendi. Kırsal alanda sosyal destek programları, DAP Kalkınma İdaresinin uygulamış olduğu programlar, mikro ölçekli çalışmalar.

Sosyoekonomik gelişmişlik endeksi bakımından TRB2 Bölge İlleri 2003’ten, 2011 yılına gelindiğinde diğer bölgelere göre ilerleme kaydedememiştir. Van 70. sıradan 75. sıraya, Muş 76. sıradan 81. sıraya gerilemiştir. Bitlis 74’ten 76’ya iki basamak gerilemiş. Hakkari 72’den 80’e düşmüştür.

Entegre kırsal kalkınma programlarının uygulandığı diğer bölge illerine göre TRB2 bölge illeri sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi bakımından çok daha geride oldukları halde bugüne kadar burada bu programlar uygulanmamıştır.

TRB2 Bölgesinin kalkınması için entegre kırsal kalkınma yaklaşımlarına ihtiyaç vardır. Ana tema olarak da küçük baş hayvancılık kendisini adeta dayatıyor.

2. Oturum

KURUM TECRÜBELERİ VE UYGULAMALAR

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Orhan KARACA

Prof. Dr. Orhan KARACA:

Saygıdeğer katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum. Ben bana verilen listeye göre ilk sözü Okan Atay'a veriyorum.

Yrd. Doç. Okan ATAY (Adnan Menderes Üniversitesi):

Demin otururken bir arkadaşımız şöyle bir şey söyledi. “Hakkari’deki meraları hayvancılığa açsınlar, sürülerini kaybedenlere de yeni sürüler kazandırsınlar, sonra onları serbest bıraksınlar, onlar kendi ıslah planlamalarını kendileri yapar” dedi. Aslında, bu tespit ciddiye alınmalıdır. Belki temel sorun bu yörede sürekli vurgulandığı gibi, başta meraların kullanılamamasından kaynaklı birtakım problemlerdir.

Ben daha çok keçi yetiştiriciliğine ve melezlemenin ne zaman devreye girmesi gerektiğine değinmek istiyorum. Bundan iki üç yıl öncesine kadar Türkiye’de kıl keçisine ilgi son derece azdı. Son on yıldır bildiğiniz gibi Saanen furyası var ülkemizde Şu son iki yıldır biraz azalma eğiliminde Ama yaygın olduğu dönemde çeşitli kurumlar tarafından Saanen’ ırkının yaygınlaştırılmasına yönelik ciddi projeler yapıldı/yaptırıldı. Hatta, bildiğiniz gibi 2008’de keçi eylem planı hazırlandı bu planda Kıl Keçinin yok edilmesi ya da sayısının bir milyona indirilmesi gibi gayrı-ciddi söylemler vardı. Ancak, son iki yıldır Kıl keçisi üzerinde özellikle bir yoğunlaşma var. Herkes birdenbire kıl keçisinin dostu oldu, kıl keçisini sevmeye başladı. Halk Elinde Islah projelerinin 13

tanesi Kıl keçisi üzerinde. Düne kadar bu ırkın seleksiyonla ıslahı mümkün değil deniyordu. Bu gün bu ırk seleksiyonla (saf yetiştirme) ıslah edilmeye çalışılıyor. Ben kendi adıma bu durumdan memnunum. Bu ıslah çalışmalarının ciddi bir şekilde devam etmesi koşuluyla...

Ancak, bu ekstrem yaklaşımlar yerine daha dengeli bir yaklaşım olmalıdır, diye düşünüyorum. Yaklaşımda istikrarsızlık görüyorum. Önceki düşmanlık ile şimdiki büyük dostluk bir dengeye oturur, diye ümit ediyorum. Aslında, uzun vadeli ayağı yere basan bölgesel ve yöresel ıslah programlarımız hala yok. Bütün bu zikzaklar bu eksiklikten kaynaklanıyor.

Kısa olarak TRB-2 bölgesi dediğimiz bu bölgeye ilişkin birkaç vurgu yapıp istiyorum. Söylendiği gibi hayvansal üretim bu bölge için çok önemli bir sektör. Sayı olarak da üretim olarak da önemli bir hayvancılık potansiyeline sahip bu bölge.

Küçükbaş hayvancılığın sosyoekonomik boyutu kadar, kültürel boyutu da önemli. Bir yaşam biçimi adeta. Vazgeçilemez bir üretim sektörüdür, bölge için. Bu noktada hayvansal üretimin başlıca problemleri; Güvenlik, çoban problemi, düşük gelir, göç, pazarlama problemi, hastalıklar, yeni kuşağın başka işler tercih etmesi olarak sırlayabiliriz.

Bu bölgedeki hakim ırk neyse, burada kıl keçisi hakimse, bütün projeler, bütün planlamalar, organizasyonlar kıl keçisi üzerinden yapılmalıdır.

çok önemsiyorum. Yeni kuşak, yeni nesil çobanlık veya hayvancılık yapmak istemiyor. Gidiyor, geçici işçi oluyor, şehirde simit satıyor, hatta yasadışı işler bile yapabiliyor. Çobanlık mesleğinin itibarı kesinlikle kalmadı. İnsanlar çobanlık mesleğini yapmak istemiyor, bu durum net olarak gözlemlenmektedir.

Çobanlık mesleğinin tekrar eski itibarını kazanması lazım. Eski itibarının kazandırılması, çobanların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve bu mesleğin koşullarının iyileştirilmesi, çobanların sigortalı hale getirilmesi bu konudaki problemlerin çözümüne ciddi katkı sağlayacaktır. Hatta çoban problemini tam anlamıyla çözmeden, küçükbaş hayvancılığın problemlerini de çözemeyiz. Bu çok açık bir gerçektir.

Damızlık problemi olduğunu da düşünüyorum. İnsanların damızlık hayvan bulmakta güçlük çektiklerini biliyorum. Peki, ne yapılmalıdır? Aslında, konuşuldu ama bir daha altını çizmekte fayda var. Bu yöredeki keçi ve koyun işletmelerinin ayrı olmaması bir sorundur. Mesela, Batıda, Ege Bölgesi'nde koyunculuk ve keçicilik işletmeleri ayrıdır. Orada keçi sahibi aynı zamanda çobandır. Burada farklı bir yapılanma var. Sürü sahibi çoban tutarak otlatma yapıyor.

Peki, ne yapılmalıdır? Daha önce söylendiği gibi keçicilik sorununun çözümüne yönelik uygulamalarda kesinlikle o bölgedeki planlamanın merkezinde o ırk olmalıdır. Dominant ırk, hakim ırk baz alınmalı. Başka bir yaklaşım mümkün değil. O bölgedeki hakim ırk neyse, burada kıl keçisi hakimse, bütün projeler, bütün planlamalar, organizasyonlar kıl keçisi üzerinden yapılmalıdır. Bundan hiçbir kuşku yok. Yine her türlü planlamada tipik küçükbaş işletmeleri merkeze konmalıdır.

Bölgedeki ekstrem ve lokal ırkların tanımlanmasını da çok önemsiyorum. Bu anlamda çok ilginç ırklar yakalanabilir ve bu bölgedeki bir ırk iyileştirilmesi, ırk ıslahında öncelikle bu ırklardan da yararlanılabilir.

Bir de şöyle bir hataya kapılmamız lazım. Yetiştiricilerin geleneksel anlayışlarından hemen vazgeçmesine yönelik uygulamalara yönelmememiz gerekir. Çobanların, yetiştiricilerin geleneksel anlayışını hemen değişmesini beklemek çok büyük bir hatadır. Bu zorlanıyor birçok yörede. Çobanlara birtakım yeni alışkanlıklar ve yetiştirme teknikleri aktarılmaya çalışılıyor. Onların bu yeni teknikleri hemen benimsemeleri bekleniyor. Binlerce yıllık geleneksel yetiştirme tarzının hemen değişeceğini düşünmek sonuçsuz kalacak bir yaklaşımdır. Yani yetiştiricilerden çok hızlı bir dönüşüm beklemek de büyük bir hatadır.

Fakat, dönüşüm zorunludur, belli dönüşümleri sağlamamız gerekir. Ek yemleme, sağlık koruma, barınakların iyileştirilmesi gibi birtakım eksik yapılan şeylere öncelik vermemiz gerekiyor. Dönüşüm yapacağımız öncelikleri net belirleyip, onlar üzerine yoğunlaşmamız gerekir. Sayıdan çok verimliliği önceleyen bir yaklaşım sergilemek lazım.

Sosyoekonomik boyutu kadar, kültürel boyutu da önemli. Bir yaşam biçimi adeta. Vazgeçilemez bir üretim sektörüdür, bölge için. Bu noktada hayvansal üretimin başlıca problemleri; Güvenlik, çoban problemi, düşük gelir, göç, pazarlama problemi, hastalıklar, yeni kuşağın başka işler tercih etmesi olarak sıralayabiliriz. Örneğin yeni kuşak çobanlık ve hayvancılık yapmak istemiyor. Buna çok vurgu yapılmadı; ama ben bunu

Keçi başına veya koyun başına verimin öncelenmesi gerekiyor. Mesela koyunda et üretimine yönelik yaklaşımları doğru buluyorum. Keçi de süt veriminin artırılmasına yönelik yaklaşımlar olmalıdır.

Yetiştiricilerin örgütlenmesi çok önemlidir. Ürün değerlendirme, yetiştiricilik uygulamaları, ıslah organizasyonlarında kooperatif ve birliklerin işin içinde olması çok önemli. Yani, bir anlamda sahadaki başarımız birlik ve kooperatiflerin başarısıyla özdeşdir. Birlikler ve kooperatiflerin başarısı, onların yöneticileri, üst düzey kişiler, o kooperatif ve birlikteki kişiler, ıslahın başarısını veya yetiştiriciliğin daha iyi yere gelmesini sağlayan esas unsurlardır.

Bir de lokomotif yöresel ürün çok önemli. Yani, ilk akla gelen bu yörenin otlu peyniri var. Otlu peynirin kendine has aromasını, tadını bozmadan, bunu endüstriyel boyuta taşımak çok önemli. O ürünün çok iyi standartlaştırılması, kaliteden taviz verilmeden, daha geniş pazarlara açılması, bu yöredeki hayvancılığın açılımını sağlamada çok önemli bir faktördür.

Yem bitkisi üretimi de çok önemli. Yem bitkisi üretimi artırılmalı; çünkü yedi ay meradasınız, beş ay içeridesiniz. Bu beş aylık dönem ciddi bir dönemdir. O dönemde de gerekli önlemlerin alınması gerekir. Bunun yolu yem bitkisi üretimini arttırmaktır. Bu anlamda bölge potansiyelini kesinlikle kullanamamaktadır.

Üniversitenin ıslah planlaması için altyapı tanımlama çalışmalarına ağırlık vermesi gerekir. Bu konuda ciddi bir eksiklik var, kuşkusuz bu konuda fazla çalışma yapılmamasının nedenleri de var. Fakat bu altyapı tanımlama çalışmaları bizim için çok önemlidir. Çünkü, bizim önümüzü açacak, bizi doğru planlamaya yönlerecek temel veriler bu çalışmalardan çıkacaktır.

Göreneksel küçükbaş işletmelerde yapılacak çalışmalara kısaca değindik. Entansif eğilimi olan işletmelere süt üretimi veya daha yüksek verim elde etmek için ise melezleme yapılabilir. Bu tür melezlemeler olmaz gibi yaklaşımlara katılmıyorum; Ama entansif işletmeler bu melezlemeleri tek başına yapamazlar. Bunu yapacak organizasyonun üniversite veya Tarım Bakanlığı olması; yani bir kamu kurumunun idare ve denetiminde olmasında fayda var. Ben bu tip çalışmaların göreneksel işletmeler içinde bir hedef ve yeni tekniklerin onlara da aktarılmasında bir araç olduğu kanaatindeyim.

Türkiye'de Saanen furyası keçiciliğimize bir yönüyle zarar verdi. Saanen ırkının ciddi reklamı yapıldı. Saanen çiftlikleri kuruldu, bazı insanlar yetiştiriciler veya Saanen'e umut bağlayanlara, yüksek ücretle Saanen keçi sattılar ve çok ciddi paralar kazandılar. Bir çok insan çok yüksek paralar vererek Saanen sürüsü oluşturdu. Fakat sonuç genellikle hüsrana oldu. Bu maliyeti yüksek hata yapılmadan da insanlar yüksek verime sahip sürüler oluşturabilirlerdi. Planlı bir şekilde, öncelikle yöredeki yüksek verimli tipler ya da ırkların ya da sütçü ırk tekelerin (Ör. Saanen ve Alpin ırkı) kullanılması ile melezleme çalışmaları yapılabilir ve sağlıklı bir dönüşüm sağlanabilirdi. Çok daha iyi sonuçlar alınabilirdi. Bu noktada tekrar söylemek gerekir ki; küçükbaş hayvancılığa ilişkin tüm planlamaların odağında tipik koyunculuk ve keçicilik işletmeleri olmaz ise o planlamanın sonucu başarısızlığa mahkumdur. Yani bu tip.

Melezleme ana koşulları sağlamak şartıyla yapılabilir. Örnek verecek olursak sağlık koruma önlemlerinin alınması, ek yemlemelerin yapılması, barınakların daha düzgün hale getirilmesi, çevresel faktörlerin düzenlenmesi ve pazarlamam kanallarının oluşturulması durumunda melezlemenin devreye girmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Sonuç olarak, melezleme ana koşulları sağlamak şartıyla yapılabilir. Örnek verecek olursak sağlık koruma önlemlerinin alınması, ek yemlemelerin yapılması, barınakların daha düzgün hale getirilmesi, çevresel faktörlerin düzenlenmesi ve pazarlamam kanallarının oluşturulması durumunda melezlemenin devreye girmesi gerektiğini düşünüyoruz. Zaten özellikle sınır bölgelerimide ki yüksek verimli ırklara baktığımız zaman çoğunun kıl keçi veya diğer yerli keçi ırklarımızla ile komşu ülkenin verimli bir ırkının melezi olduğunu görürsünüz. Yani koşulları uygun olan yetiştiriciler bunu yapmaya zaten isteklidir

Fakat, koşulları uygun olmayan işletmelerde melezlemenin yapılması o işletme için vahim sonuçlar doğuracaktır. Burada iyi bir ayırım yapılmalıdır. Bu işletmelerde de sürdürülebilir ve daha karlı bir üretim için gerekli çalışmalar mutlaka yapılmalı, yetiştiriciler örgütlenmeli ve desteklemeler arttırılmalıdır.

Erdoğan SEZGİN (Doğu Anadolu Tarımsal Araştırmalar Ens. Müdürlüğü):

Doğu Anadolu Tarımsal Araştırmalar Enstitüsünde çalışıyorum. 2005 yılında ıslah projelerine başladığımız zaman, Doğu Anadolu'da hemen başlayalım mı veya başlamayalım mı, çiftçileri nasıl ikna ederiz diye bir fizibilite yaptık. Fizibilite sonucunda Erzurum'da bir anlamda zoraki bir proje yaptık. Çiftçiler bizi gördüklerinde hemen yollarını çeviriyorlardı. Ardından Artvin'de de bir ıslah programı başlattık.

Tabi Doğu Anadolu deyince, Giresun'dan Malatya'ya, buradan Hakkari'ye kadar, küçükbaşta Tarım Bakanlığı TAGEM olarak adına bize yetki verildi. Biz de elimizden geldiği kadar bu yetki ile insanlara faydalı olmaya çalışıyoruz.

Biz maddi olarak çiftçilere 35-36 lira bir para verdik. Onun karşılığında 155 bin lira kazanç olarak geri döndü. Ne yazık ki her zaman morkaramanı kötüleme durumu vardı, fakat bunu yenmeye çalıştık. Çünkü, bir rakam söyleyeceğim, yaklaşık beş ay 25 gün gibi bir süre içerisinde Bingöl'deki bir kuzu 55 kilo, yine Bingöl'de başka bir işletmedeki bir kuzu da 82 kilo geliyordu. Eğer dünyada 82 kilo gelen başka bir ırk varsa, bana söylesinler.

Bu bölgede çeşitli sebeplerden dolayı koyunculukta düşüş var. Elimdeki rakamlara göre 2006-2011 arasında anaç koyunda yüzde 35,2; keçide yüzde 70,1'lik bir azalma var. Coğrafi işaretlere göre hazırlanmış bir sistemi burada uygulamak gerekir. Burada bu havza bazında olabilir, kişisel bazlı olabilir. Projeler bölgede havza bazında olabilir, işletme tipleri de bölgeye en uygun olmasına özen gösterilmelidir.

Bu projelerin sonu ne olacak? En basit olarak vatandaş kayıt sistemini öğrenecek. Bu kayıt sisteminin sonunda da bu kişiler gerçekten de bu işi yapılabiliyorsa, damızlıklarını kendileri seçebilecek duruma geldiğinde, damızlık yetiştiricisi belgesi vermeyi şu anda düşünüyoruz. *İnsanlar yetiştiriciyle köylü arasındaki farkı o zaman görecekler. Sürüde kan tazeleme öğreneceklerdir. Öğrendikleri bu sistemde işletme içerisinde damızlık nasıl seçilir damızlıkta aranan özellikleri öğrenip uygulamaya başlayacaklardır.* Proje sonunda başarılı olan yetiştiricilere damızlık yetiştiricisi belgesi verilecektir. Satmış olduğu hayvanları bundan sonra damızlık olarak satacaktır. Damızlık yetiştiren yetiştiriciler ile diğerleri arasında bir fark oluşacaktır.

Prof. Dr. Suphi DENİZ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi):

Şimdi, güzel bir özdeyiş var. O özdeyiş, "et meselesi, ot meselesidir" der. Bugün ülkemizde üretilen, özellikle kırmızı etin kaynağını oluşturan sığır ve koyunların temel besin madde kaynaklarını ot oluşturunuyor; kaba yemler oluşturunuyor. Bunun felsefi olarak şöyle önemli bir altyapısı var. Onu izah edemeden geçemeyeceğim. Bugün yaklaşık 7-8 kg yem, ruminant dediğimiz bu işkembeli hayvanlarda, -yani koyun, keçi ve sığır gurubu- yaklaşık bir kg canlı ağırlık artışı sağlar. Ama etçil piliç dediğimiz, broyler bunu 1,70'lere kadar düşürdü.

Burada çok önemli bir nokta var. Yani ruminantları sığır, koyun ve keçileri üstün kılan nokta şu. Bu hayvanlar bizim gıdalarımıza ortak olmaksızın, bize gıda üretirler. Halbuki, tavukçuluk sektöründeki yem unsurlarına baktığımız zaman, onlar insan gıdası olan kaynakları kullanarak, daha değerli yumurta, et gibi kaynaklara çevirirler. Tamam, ama ruminantların bu işkembeli hayvanların özelliği insan gıdasına ortak olmaksızın, insana gıda üretebilmesidir.

Bu kırmızı et konusunda et meselesi, ot meselesidir. Zaman zaman bu konuda ülkemizde çok ciddi problemlerle karşılaşılıyor. Kaba yem fiyatlarındaki aşırı artışlar gerçekten yetiştiriciyi önemli ölçüde sıkıntıya sokuyor. Mesela, bu sene böyle bir sıkıntı yaşandı. Bu bölgede saman fiyatları bir lirayı zorladı. Bu şartlarda ekonomik bir hayvancılık yapmak vatandaş gerçekten çok zorluyor. Dolarıyla da bizim ot meselesini mutlaka çözümlememiz gerekiyor.

Bölgemizde olsun, Türkiye genelinde olsun, ekonomik bir hayvancılık yapmamızın temel unsurlarından birincisi, bu ot meselesini çözmektir. Ot meselesini çözmediğimiz zaman, maalesef ekonomik bir hayvancılık yapma şansımız yok.

Doğu Anadolu'da TRB2 Bölgesi dediğimiz bu dört ilimizde, çayırardan meralardan bahsediyoruz, ama yıl 12 aydır. Bu bölgede hayvanın merada olduğu dönem sınırlı. Evet, kaliteli meralarımızın olduğu bölgelerde, yaz aylarında hayvanlarımız bu meralardan faydalıyor. Ama dışarıda otlatma 15 Mayıs gibi bir dönemde başlıyor, Ağustos'a kalmadan meralar kuruyor. Yeşil yemi tüketebildikleri belli bir dönem var. Yaylaların durumu malum, ondan sonra kuruyan meralar ve bunun bir sonucu olarak da meraların üzerinde ağır bir yük oluşuyor. Bu ağır yük sonucunda da maalesef mera kalitesi gittikçe düşüyor.

Bölgemizde olsun, Türkiye genelinde olsun, ekonomik bir hayvancılık yapmamızın temel unsurlarından birincisi, bu ot meselesini çözmektir. Ot meselesini çözmediğimiz zaman, maalesef ekonomik bir hayvancılık yapma şansımız yok.

Erozyon hem toprak kaybına sebep oluyor, hem de düz arazilerdeki çayırıklara da zarar veriyor. Onun için, bilinen bir bilgiyi de aktarayım: Eğer merada ot miktarı iyiye, yağın yağmurun neredeyse yüzde 80'i bu araziler tarafından tutuluyor, ama eğer mera yıpranmışsa ve artık fazla ot kalmamışsa, yüzde 80'i aşağıya akıyor.

O halde, bizim bu meraların sırtındaki hayvan yükünü biraz azaltmamız adına, kaba yem üretimini yem bitkileri üzerinden biraz geliştirmemiz gerekiyor. Ancak, bu bölgenin çok ciddi bir problemi var, o da su. Sadece karlardan akan, dereleri oluşturan sularla ancak bu kadar yapılabiliyor. Belli bir dönemden sonra da su yetersiz olduğu için yem bitkisi üretimi bölgede oldukça sınırlı kalıyor.

Meralarımızı korumak için, erken ve ağır otlatmanın önlenmesi için bölgede gölet yapımının önemli bir çözüm olacağını düşünüyorum. Çok az sayıda bu şekilde göletler var. Ancak, sayı az olunca, maalesef bahar aylarında yağmurlar ve eriyen kar suları boşa akıp gidiyor. Bunların önünü kapatıp, göletler oluşturup, yaz aylarında da bu gölet sularını düz arazilere akıtabilir ve bölgede kaba yem üretimini artırabilirsek, meraların üzerindeki yükün azalmasına ve dolayısıyla mera ıslahının da daha kolay yapılmasına imkân sağlarız.

Ayrı bir konuya da değinmek istiyorum: Hep kamuoyunda şöyle bir ifade kullanılır “Doğu Anadolu hayvancılık için son derece uygun bir yerdir”. Bu ifadeyi şu şartlarla kabul ederim. Hayvancılık dışında yapılacak fazla bir şey olmadığı için uygundur diye kabul ederim ancak. Çünkü, bu bölgede 6-7 ay kış var. Öncesi ve sonrasıyla birlikte hayvana 8 ay içeride yem vermek durumundasınız, 4 ay, bilemedin iyi gittiği yıllarda beş ay hayvanın merada otlama, dışarıda durma durumu söz konusu.

İkincisi; yem bitkileri üretimi konusunda rakımı 1700’lerde olan bir bölgenin Harran Ovası gibi bir bölgeyle yarışması ya da Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi gibi yem üretimi yapan yerlerle yarışması aynı ekonomik şartlar içerisinde rekabet edebilme şansı yok. Burada siz yoncayı iki defa biçersiniz ama Harran Ovası’nda 6-7 defa biçme şansınız var. Şimdi, Harran Ovası’nda üretim yapan bir işletmeyle, Hakkari’de, Van’da üretim yapan bir işletmenin rekabet şartlarını düşünün, onun birim alandan elde ettiği yem bitkisini, bir de buradakinin elde ettiği yem bitkisini düşünün ve ondan sonra da bu iki bölgeleri aynı şartlar içerisinde karşılaştırın. Dolayısıyla, evet bu bölgede hayvancılık yapılır, güzel de hayvancılık yapılır; ama bu bölge kendi şartları içerisinde hayvancılığı yapar.

Bu bölge hayvancılığının, sözünü ettiğim Harran Ovası gibi, Marmara gibi, Ege gibi yerlerle ekonomik noktada rekabet şansı son derece sınırlıdır. Onun için, şu noktaya ağırlık vermemiz lazım. Bu bölgede yapmış olduğumuz hayvancılıktan elde ettiğimiz nitelikli ürünleri, nitelikli sütü, eti, nitelikli ürünlere dönüştürerek, yani organik ürünler vesaire şeklinde dönüştürerek; pazar gücü yüksek olan ürünler şeklinde pazarlamamız lazım. Bunun altyapısıyla ilgili, bu yatırımcı kuruluşların bu konuda destek vermesi lazım.

Onun için, evet aile işletmeciliği kendi yapısı içerisinde devam etmeli; ama bunun yanı sıra bizim ekonomik işletme ölçeğine uygun işletme yapılarını da oluşturmamız gerekiyor diye düşünüyorum.

Ahmet TUNCER (TİGEM Ceylanpınar Tarım İşletmesi Müdürlüğü):

Ceylanpınar Tarım İşletmesi Müdürlüğünden geliyorum. Biliyorsunuz, Ceylanpınar Tarım işletmesi ülkemizin ve hatta Dünyanın en büyük Tarım İşletmesi. Toprak bakımından Tıgem arazi varlığının yüzde 50’sini oluşturuyor. Toplam arazi varlığımız 1.761.000 dekar. Bunun yanında, şu anda mevcut itibarıyla 47 bin İvesi ırkı koyunumuz var. Tabii, bu dönem dönem 60 binlere kadar çıkıyor.

Hakkari’ye gelirken, etraftaki meraları gördüğüm zaman, buradaki insanlar gerçekten şanslı, dedim. Çünkü, benim bulunduğum bölgede, özellikle Urfa bölgesinde meralar bu derece kaliteli, bu derece yüksek boylu, hayvanların yüksek fayda elde edebileceği boyutta değil.

Doğu Anadolu’da özellikle bu bölgede dört ilde hayvancılığı, özellikle koyunculuğu geliştirebilmek yerli ırkların varlığına bağlıdır.

Benim düşüncem bu yöndedir. Özellikle akkaraman, sonra morkaramandır. Tabii ki bunların mutlaka ve mutlaka seleksiyonla verim özelliklerini artırmamız gerekecek. Bunlar da çok önemli.

Ama diğer ırkların burada hiç olmayacağı anlamını da çıkarmamalıyız. Mesela GAP bölgesinde bir proje düzenlendi. GAP İdaresiyle TİGEM bir protokol yaptı. Özellikle burada şuna değinmek istiyorum. Şırnak İli’nde Beytüşşebap ve Uludere ilçelerinde de İvesi ırkı koyunlar verdik ve İvesi ırkıyla ilgili olumlu sonuçlar olduğunu GAP İdaresi’nden öğrenmiş bulunuyorum. Çünkü, protokol yaparak biz GAP Bölgesindeki bazı illere o dönemde on bin tane koyun verdik. Bu on bin koyunun üç yıl içerisinde, 2010-2011-2012’de 18 bin koyuna ulaştığını gördüm.

Dolayısıyla, GAP İdaresi gibi, DAP İdaresi de bu şekilde bir sosyal proje hazırlayıp, insanlarımızı koyunculuğa teşvik edebilir. Bir öneri şeklinde olabileceğini düşünüyorum. Bu bölgede de İvesiyi denemekte fayda görüyorum. Şırnak, Uludere’de, Beytüşşebap’ta olduğuna göre, burada da olabileceğini düşünüyorum.

Onun dışında, benim bir önerim var. Özellikle TİGEM Orta Anadolu işletmelerimizde Altınova’da, Polatlı işletmelerimizde Anadolu merinosu adını verdiğimi bir ırkımız var. Yani, bir melez ırk, bunların soyunda Alman Yapağı Et Merinosu(%80) ve Akkaraman ırkının (%20) geni var. Tabii, yüzde 87,5’i Almanya payet merinosundan oluşuyor. Şimdi yıllardır devam eden ırkların yanında, bu tür ırklarında denenebileceğini ve olumlu sonuçlar alınabileceğini düşünüyorum. Çünkü, TİGEM olarak tecrübelerimiz özellikle Orta Anadolu’da, yüksek rakımlı yerlerde, soğuk yerlerde güzel sonuçların elde edildiği yönündedir. Rakamlarla, üretim sonuçlarıyla bunları görebiliyoruz.

Sayın Hocam kışlık olarak yem sorunundan bahsetti. Evet, burada hayvancılık, özellikle de küçükbaş hayvancılık yapmak istiyorsak, kışlık barınakların durumlarını da ele almamız gerekiyor. Çünkü, burada beş altı ay kadar merada otlatma var. Onun dışında, zaten altı ay kış dönemi var. Bunu da hayvanların kışı geçirebileceği iyi barınaklarla yapabiliriz.

Buraya gelen çoban arkadaşlarla biraz önce görüştüm. Bana hayvanları altı ay otlattıklarını söylediler. Daha sonra altı ayı da yine bu meradan bittikleri otları patozdan geçirerek, saman olarak yedirdiklerini söylediler. Tabii, burada özellikle yonca gibi yem bitkilerini, iklim şartları ve tarla arazisinin az olması münasebetiyle yetiştirmek zor olabilir.

Bununla ilgili ne gibi çözümler bulunabilir; bir tartışma ortamında, tecrübelerimden, yani TİGEM tecrübesinden, yetiştiricilikten, damızlık yetiştiriciliğinden bahsetmek, yeri geldiği zaman fikirlerimi söylemek isterim.

Böyle bir organizasyonun Hakkari’de düzenlenmesi gerçekten güzel bir şey. Çünkü, ben bu sayede Hakkari’yi de görmüş oldum.

Burada hayvancılık, özellikle de küçükbaş hayvancılık yapmak istiyorsak, kışlık barınakların durumlarını da ele almamız gerekiyor.

Dr. Hüseyin DEMİR (GAP Kırsal Kalkınma Müdürlüğü):

Şahsım ve İdarem adına herkesi selamlıyorum.

Ben bir zootechnist değilim, ben sulamacıyım. Fakat, kuzu etini seven, koyun yoğurdunu seven birisi olarak başta tüketiciyim. Ceylanpınar Tarım İşletmesinden sonra, yürütmekte olduğumuz projeler nedeniyle bölgenin en büyük çiftçisiyim, diyebiliriz. Yaklaşık 18 bin tane koyunum var. Bizim tecrübelerimiz kırsal kalkınma projelerinden gelmekte.

Biz 2010 yılındaki tarım projelerimizin tamamını bir sepete koyup, kırsal kalkınma projelerini destekleme programı adı altında bir hibe programına çıktık. Adına hibe diyemedik tabii mevzuat gereği; ama nihayetinde proje yarışmasıydı. Başvuru formları vardı, değerlendirme süreçleri hemen hemen aynıydı, projeleri seçtik.

Belki Türkiye’de olmamış bir şey söyleyeyim: bize 1814 tane proje başvurusu oldu. Bunların 970’e yakını koyunculuk ve keçicilikle, kalanları diğer kırsal kalkınma konularıyla ilgiliydi. Eğitime erişim, kırsal altyapı, meslek edindirme, üniversite araştırmaları gibi projeler de bunlar içerisindeydi.

Niçin bunları söylüyorum? Biz bunu bir yarışma halinde yaptık. Yarışma halinde yaparken de, bazı kurallar ve öncelikler belirledik. Sayı olarak en az 24+1 koyun ya da keçi için başvurulacaktı. Böylece bizim bölgemiz için üç aşağı, beş yukarı üç ya da dört yılda kendine yeter bir işletme düzenine geçeceklerdi. Bir başlangıç nüvesi olması için bu ölçeğin iyi olduğunu düşündük. Fakat, daha fazla çiftçiye ulaşmak isteyen yerel yöneticilerin, talebiyle 10+1 için başvurular da oldu ki; bunlar da başarılı oldular.

Sonuçta, 19 koyun ve 2 keçi yetiştiriciliği projesini destekledik. Bu projelerden 549 tane koyun yetiştiricisi, 31 tane de keçi yetiştiricisi olmak üzere yaklaşık 600 tane yetiştiriciye, keçi dahil 11 bin tane sağmal hayvan verdik. Tekeler ve koçlar hariç. Yem, veterinerlik hizmetleri, nakliye, sigorta ve eğitim destekleri verildi. Projeye yararlanıcı katkısı %30’du. Bu projelerimizin içerisinde sadece 2 tanesinde beklediğimiz başarının altında bir başarı elde ettik. Bunlar 10+1 koyun dağıtılan projelerdi. Uludere’de yürüttüğümüz 10+1’lik iki projenin ikisi de sekteye uğradı. Çünkü, işletmelerin yeterli bir ekonomik büyüklükte olmadığı görüldü, böyle bir sıkıntı yaşandı.

Tarım İl Müdürlüğü’nde çalışan arkadaşlarımız bütün üreticilerimize ulaşamadı. Korumayla ilgili aşılama ve aşıların takipleri yapılamadı. Bu nedenle, birinci hatamızı söylüyorum. Hayvan sayısı en az başlangıç seviyesinde tutulması gerekiyordu. İkincisi de; projelerinizi X köyündeki Ahmet’e, Y köyündeki Mehmet’e vermektense, bir köyde yoğunlaştırmakta fayda var. Bunun iki avantajı var. Birincisi kontrol etmeniz kolay, onlara hizmet götürmeniz ve onları eğitmeniz kolay; ikincisi ürünlerin değerlendirilmesi aşamasında da büyük kolaylıklar sağlayabilirsiniz.

Şunu söylemek isterim ki toplandığı zaman, ürün bir pazar gücü oluşturuyor. Bu proje kapsamında rakamları verecek olursak, koyunlarla ilişkili söyleyeceğim, keçilerle ilişkili verileri düzenli alamıyoruz. 10.100 tane koyun, 527 tane koç vermişiz. İlk yıl 5.641 adet kuzu ve deforme hayvan satışı gerçekleşmiştir. Halihazırda yaşayan koyun sayımız 8.300. Erkekli dişili kuzumuz var. 2500 tanesi dişi, 600-700 tanesi erkek olmak üzere bir yaşında 3.150 tane hayvanımız var. 18.600 tane koyunumuz oldu, bu proje kapsamında. Sonuçta TİGEM’den sonra, ikinci büyük üretici olduğumuzu söylememin sebebi bu.

Bir bölge içerisinde toptan kalkınmayı hedefliyorsunuz, ve temel araçlarınız su ve toprak gibi doğal kaynaklarınız. Ama sudan ve topraktan yoksun olan yerler var. Bu nedenle, yıllar önce biz 96-97’lerde sulama dışı alanlarda halkın gelir düzeyini artırması projesi başlattık. Bu proje kapsamında sulu tarımdan uzak, topraksızların da yapabileceği birçok tarımsal projeler ürettik, yürüttük, bazılarında başarılı olduk; bazılarında başarısız olduk.

Küçükbaş hayvancılıkla ilgili proje yürüttük. GAP halkaları adını verdiğimiz bu projenin 2010 yılında yürüttüğümüz projeden tek farkı çiftçinin bir katılım ücreti ödememesidir. Fakat yetiştirdiği hayvanlardan yıllar itibariyle toplam vermiş olduğumuz 10 hayvanı bize üç dört yıl içerisinde toklu olarak geri iade ettiler. 2010 yılında yürüttüğümüz bu projemizde ise çiftçi yüzde 30’unu ödemek zorundaydı, yem üretmesi için belli bir arazi varlığı olmak zorundaydı. Başarı yararlanıcının maddi katkısı, sürü büyüklüğü ve yem üretiminden geliyordu.

GAP Halkaları projesinden yararlanmak için, yalnızca çiftçi olma yeter şarttı. Bu projede başarıyı veteriner hekim ve zootechnist gibi teknik elemanları İdareміz aracılığıyla istihdam ederek sağladık. Bunları mobilize ettik, Mardin’de, Şırnak’ta yer tuttuk, onları orada yerleştirdik. Ücretler verdik ve bu hayvanların takibini yaptık. Tarım il müdürlükleri çok yoğun işleri nedeniyle proje ile fazla ilgilenemediler. Çünkü insan kaynakları az, donanımları yarıftı.

Bölgemizde kuraklık ve ürünün para etmemesi nedeniyle insanlar hayvanlardan uzaklaştılar. Viranşehir kırsalında AB Kırsal Kalkınma Projesinden kurulan ve kendilerinin işletmiş olduğu mandıra şimdi atıl durumda. Dolayısıyla, projeleri yaparken, dış şartları çok iyi düşünmek ve onların dışsal etkileri bertaraf edecek önlemler almak lazım. Bu yem ofisleri olabilir, fiyat denge ofisleri olabilir.

Diğer bir husus, küçükbaş konuşurken, bir de keçimiz var; hem de yöremize has bir keçi var: Kilis keçisi. Kilis keçisinin ırkını koruyabilmek için, GAP Eylem planı kapsamında 2008 yılında konulan bir proje kapsamında devam eden bir proje var. Projede karşılaşılan zorluklar şunlar:

Birincisi şu: Projenin bütçesi küçük olduğu için, bir köyün tamamında saf Kilis ırkı keçisi veremiyorsunuz ki, öbür keçileri çıkartıp, rahat ettiresiniz.

İkincisi; ürün değerlendirecek sistem kurmuyorsunuz. Böyle bir sıkıntı yaşıyoruz.

Üçüncüsü de, ne yazık ki Kilis İli’nde insan kaynaklarımız çok zayıf; mera imkânları zayıf. Keçi orada ama merası yok, tamamı zeytinlik. Kilis keçisinin özelliği Amanos’lara bakarsanız, İslahiye’ye bakan tarafı tamamen çamlıktır, ondan sonra güneye bakan taraf da tamamen zeytinliktir. Ekilmeyen yer yoktur, merası yok.

Sulu tarım alanlarında çiftçi eğitim projemiz vardı. Bu proje kapsamında çevredeki köylerin de etkilenmesi için, halihazırda sulamaya başlanmadığı için, orada ırk safiyatını korumak için geçen sene gene Ceylanpınar Tarım İşletmesinden İvesi koçu alıp, koyunculuk işletmelerine dağıtım yaptık.

Yapacağınız çalışmalarda sınırları lütfen belirleyin. Yani çok dağınık yerlerde çalışmayın. Çalıştığınız yerlere odaklanın, mevcut imkânlarınızla. Aynı zamanda, bir de ölçeği ne çok küçük, ne çok da büyük tutmayın.

Özellikle şunu söylemek isterim: Yapacağınız çalışmalarda sınırları lütfen belirleyin. Yani çok dağınık yerlerde çalışmayın. Çalıştığınız yerlere odaklanın, mevcut imkânlarınızla. Aynı zamanda, bir de ölçeği ne çok küçük, ne çok da büyük tutmayın. Yani herkese birer işletme kurun demiyorum; ama başlangıç işletme büyüklüğü önemli. Diğer bir husus ise paydaşın katkı sağlayıp, sağlayamayacağı konusu. Koşullar iyi analiz edilerek bu konuya karar verilmelidir.

Bir de değer zincirinin en önemli halkalarından birisini Hocamız da söyledi; ürün işleme ve pazarlama yapacaksınız. Ürünü işleyip marka yapacaksınız. Hocamızın dediği gibi, yerel endüstriyi geliştirmek gerekiyor.

Bana zaman ayırdığınız ve 27 yıl sonra tekrar Hakkari’de bulunduğum için sizlere teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. Orhan KARACA:

Teşekkür ederiz. Şimdi, gerçekten çok önemli yeni bir çağa girdik. Bu yüzyıl çok farklı. Diğer yüz yıllarla karıştırmamız lazım. Ben karıştırmamaya dikkat ediyorum. İnsanoğlu nasıl üretiyorsa, hayatını öyle belirliyor. Her şeyini, yemesini, içmesini, oturmasını, kalkmasını, sevgilerini, arkadaşlığını, dostluğunu nasıl üretiyorsa öyle. Üretim ve üretim ilişkileri çok hızlı değişiyor.

Birinci ve ikinci sanayi devrimlerinden sonraki endüstrileşme süreci başka yönler, çok farklı biçimlerde evriliyor. Bilişim, iletişim, ulaşım, biyoteknoloji, moleküler genetik teknikler, rekombinant DNA teknolojileri, nano teknoloji bizleri nereye götürüyor. Bunları etik, tabanda tartışıyoruz.

Dolayısıyla, çok farklı bu süreçler, her şeyimizi belirleyecek. Bazı şeyleri fark ediyoruz, bazı şeyleri fark edemiyoruz. Değişimi görmeliyiz. Dünya nereye gidiyor, biz nereye gidiyoruz? Yani iyidir, kötüdür, doğrudur, yanlıştır, gınahtır, sevaptır, o ayrı bir mevzu ama bu değişimi görmek zorundayız. Hızlı bir süreç var. Bu süreci ya görürsünüz, anlarsınız ya da sürüklenirsiniz.

Devletimiz, modern tarım, teknik tarım, çağdaş bir üretim ve verim artışı eksenli proje ve yatırımlara kamu iktisadi kuruluşları aracılığı ile modeller oluşturarak uzun yıllar öncülük etmiştir. Ancak günümüzde kamunun rolü yol gösterici mevzuatlar yapma bu kapsamda da teşvik, destek ve denetleme biçiminde anlam kazanmıştır. Çağdaş üretim araç ve girdilerinin sahaya aktarılması sorun değil, bunların doğru ve sürdürülebilir kullanımı önem kazanmaktadır.

Olay çok farklı bir yerde, hayvancılık anlamında; içinde bulunduğumuz sürece baktığımız zaman küçükbaş azalıyor, eriyor. Neden eridiğini hocalarımız söylediler. Sabah oturumunda Mustafa Hoca’nın ve diğer katılımcı arkadaşların söylediklerinden çeşitli so-

Devletimiz, modern tarım, teknik tarım, çağdaş bir üretim ve verim artışı eksenli proje ve yatırımlara kamu iktisadi kuruluşları aracılığı ile modeller oluşturarak uzun yıllar öncülük etmiştir. Ancak günümüzde kamunun rolü yol gösterici mevzuatlar yapma bu kapsamda da teşvik, destek ve denetleme biçiminde anlam kazanmıştır.

nuçlara ulaştık. Bunları özetlersek; birincisi güvenlik sorununu mevcut, ikincisi küçükbaş yetiştirmek bir çile. Özellikle Doğu Anadolu’da bu durum ön plana çıkmaktadır. Bu bölgenin, bu coğrafyanın çocuğu olduğum için durumu daha iyi anlayabiliyorum. Sağimler çok zahmetli bir iştir ve ciddi işçilik ister. Bu bölgede kızını, gelinini bu çileden kurtarmak ihtiyacı hissedilir. Çobanların durumu yine aynı şekilde zor. Günün en az yarısı bazen tamamı sürekli aylarca dağda geçer. Bu durumda günümüz koşullarında bir çobanın çağdaş yaşamın gerekleri ile ne ölçülerde yüzleşebilir? Bir çoban nasıl ayakta duruyor düşünün, elinde sopa, günlerce dağda. Zaten sürekli çobanlık yapan çok normal kalmaz. Biraz bilge biraz deli, ruh halinin daha önce ne kadar güçlü olduğu fark etmez.

Küçükbaş yetiştirmek bir çile. Sağimler çok zahmetli. Çobanlık çok zor. Üretim süreci çok zor. Çile dediğimiz bu zorluklar çağın teknolojisiyle ne kadar azaltabiliriz? Üretim o oranda sürdürülebilir olabilecektir. Kırsalda yaşayanların durumunu görmemiz lazım.

Küçükbaş yetiştirmek bir çile. Sağimler çok zahmetli. Çobanlık çok zor. Üretim süreci çok zor. Çile dediğimiz bu zorluklar çağın teknolojisiyle ne kadar azaltabiliriz? Üretim o oranda sürdürülebilir olabilecektir. Kırsalda yaşayanların durumunu görmemiz lazım. Devletimiz küçükbaş küçümsenemeyecek destekler vermeye başladı. Değişik projeler var, TAGEM ve TİGEM başta olmak üzere kimi kamu kuruluşları. Ancak sahaya ve yetiştirici koşulları ile uyum ve birimler arası entegrasyon sorunları başlıca kısıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağdaşlaşma, çağdaş yöntem ve uygulamalara yönelme; iki ekstrem uç arasında bir yerlerdir. Birinci uç mevcut geleneksel üretimle entegre yetiştiricilerin dönüştürülmesi/kırsal dönüşüm ikinci uç onlardan boşaltılan/boşalan alanlarda büyük işletmelerin yapılanması.

Kırda insanlar bu işi terk ediyor, bırakıyor, göç ediyor vesaire. Çünkü, biz kırdaki insanların hayat standartlarını yükseltmiyoruz, geliştirmiyoruz, bu bir kırsal kalkınma işidir, sosyolojik anlamda, sosyal anlamda. Kırdakiler geleceklerini bu işte görmüyor, dolayısıyla hayvancılıkla ilgilenenler azalıyor. Genel bir sıkıntı. Kısa vadede kökten çözülemez. Ama çözümsüz de değil, çözümlü. Devletin hayvancılığa verdiği destekler, teşvikler bir yönüyle boşa kanallize oluyor. Cazip olunca, insanlar hevesleniyor. Emekli hoca hevesleniyor, doktor hevesleniyor, işte mühendis hevesleniyor. Bakın özellikle ben bunlardan başlıyorum. Daha esnafa gelmedim. Zengin adam alternatif yatırım olarak girmek istiyor, niye devlet para veriyor. “Kardeşim ben modern, teknik bir işletme yapacağım, vatandaşa da örnek olacağım” diyor. Asla kimse kimseye örnek olamaz, kimse kusura bakmasın. Kırdaki insana kim örnek olacak? Kırdaki adam, kentteki insanı hayvansal üretimde nasıl örnek alacak?

Binlerce yıldır yapılan geleneksel yöreyle, coğrafyayla, kültürüyle, emeğiyle, otuyla, her şeyiyle entegre olmuş bir sistemi, yerleşik bir yetiştirme sistemini yok sayamazsınız. Çünkü koyun, keçi doğaya bağlı bir şey. Şimdi siz geliyorsunuz, bu dağ yok, bu ot da yok, sen de yoksun diyorsunuz. Ondan sonra modern budur, teknik budur, yem de budur; enerji, protein, yaşama payı, verim payı, vitamin, mineral budur al bunları şu şekilde yap diyorsunuz. Bakın, sıkıntımız burada.

Bu nedir, endüstriyel üretimdir. Biz bunu yapmayalım demiyorum, endüstriyel üretimi yapalım, ama biz daha kırı çözülmedik.

Biz kırsalı bilmiyoruz. Kırsal kalkınma ciddi bir sorun ve Tarım Bakanlığı'nın kırsal kalkınmayla, kır sosyolojisiyle ilgili elemanı da yok. Mesela, kır sosyolojisi ile ilgili, çalışan çok fazla insan da yok Türkiye'de.

Sonuçta, bizim kır, kırsaldaki üretimi anlamamız lazım. Gerçekten bunu özümsememiz lazım. Hakkari'ye gelirken, yolda gördüğümüz koyun sürüleri bizi heyecanlandırdı. Şu anda kaç tane çoban kalmış dağda koyun veya keçi bakan? Kaç tane kalmışsa, onlara "Kardeşim bu işi sürdürmen için, geliştirmen için, bunu dönüştürmen için senin neye ihtiyacın var" sorusunu sormamız lazım.

Avrupa Birliği sürecinde 90'lı yıllardan sonra, bize "İrklarınızı tescil edin, gen kaynaklarınızı belirleyin, koruyun" dediler. Sonuçta, biz daha ırklarımızın biyolojisini bilmiyoruz; çok üzücü bir durum bu. Böyle olunca, ne yapalım, kırı anlayalım, kırsalı anlayalım. Bence buradan başlamak gerek.

En ciddi damızlıklar göçerlerde bulunur, aynı durum bölgemiz için de geçerli. Göçerler performansı daha yüksek tutar, daha nitelikli hayvanları ellerinde bulundurlar. Bu durum doğudan batıya, kuzeyden güneye her yerde böyledir.

Şu anda bakın teknolojinin bize sağladığı şey şu; İrkların genel yapısını değiştirmeden, onlarda arzu ettiğimiz bazı özelliklerini kalıtsal olarak değiştirebiliriz. Morkaramanda ben kendi aile çevremi Erzurum'da melezlemeye ikna edemedim, istemediler. O zaman çok kızıştım. "Bunlar ne kadar cahil insanlar, istemiyorlar" diye. Şu anda onlarla gurur duyuyorum, değiştirmedikleri için.

Verim artsın, artsın da, bunun için ırklarımızı tanımamız lazım. Şu anda genetik bilimi ve bazı üreme biyoteknolojileri birçok müdahaleye izin veriyor. Yerli ırklarımızı değiştirmeden, onları tanımaya, anlamaya, çalışalım. Bu arada elbette ürünlerin değerlendirilmesi ve ürün standartlaştırılması çok önemlidir.

En ciddi damızlıklar göçerlerde bulunur, aynı durum bölgemiz için de geçerli. Göçerler performansı daha yüksek tutar, daha nitelikli hayvanları ellerinde bulundurlar. Bu durum doğudan batıya, kuzeyden güneye her yerde böyledir.

Sonuçta bizim çiftçilerimizi anlamamız lazım, onlar ne yapıyor? Ben şu anda araziye giden çiftçilerle çok konuşan birisi olarak söylüyorum. Birçok şeyi bilmiyorum. Mesela, Hakkari'yi hiç bilmiyorum, ayrıntı çözümler için sistemi anlamamız lazım.

Dolayısıyla, çağdaş üretim süreçlerini yakalamak ve rekabet etmemiz için iki şansımız var; iki önemli değer var. Birincisi yereldir. Yerelden koptuğunuz zaman uçarsınız, hiçbir şey yapamazsınız. İkinci değer de, çağdaş teknolojilerin takip edilmesidir. Bu aradaki dengeyi kurmamız lazım. Şimdi, çağdaş teknolojileri yakalamak ve uygulamak konusunda gerçekten birtakım gayretler var, çabalar var. Ama yarışma konusunda rekabet edebilecek pozisyonu yakalamamız çok kolay görünmüyor. Yerele baktığımız zaman ise çok ciddi avantajlarımız var.

Dolayısıyla, biz kendi kültürümüzü, değerlerimizi öncelikle korumamız gerekiyor. Yereli çok iyi yakalamamız anlamamız kilit önemdedir. Özellikle, kredilerden, teşviklerden yararlanmayla ilgili çok ciddi aşınmalar var. Tabii, bu sorumluluk algısıyla ilgili bir şeydir, bu güven duygusuyla ilgilidir. Gerçekten bu konuda çalışma yapılmalıdır; eğitim çalışmaları yapılmalıdır.

Bu etik sorunları giderecek özgüvenli adımları atmalı. Bence eğitim çalışmalarının odağında bu olmalı. Yoksa yapılan bütün projeler anlamsız kalıyor, güven kırılıyor; insanlar çalışma şevkini kaybediyor, özgüvenini kaybediyor. Dolayısıyla, yöneticilerimizin bu etik sıkıntıları giderecek, özgüveni artıracak birtakım önlemler almaları lazım.

Atakan KESİCİ (Yüksekova Ziraat Odası Genel Sekreteri):

Öncelikle hoş geldiniz diyorum. Mustafa Hocama bir sorum olacak. Bölgemizdeki ırkların korunması gerektiğini dile getirirken, yaşadığımız bu ileri teknoloji çağında daha çok verim, daha az maliyeti göz önünde bulundurmalı değil miyiz? Örneğin, Romanov ırkının verimliliği ortada iken, yılda dört yavru doğurganlığı ticari anlamda daha çok verim, daha çok katma değer sağlamaz mı?

Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

İsterseniz şöyle yapalım. Burada öncelikle diğer katılımcılara söz verin, en az benim kadar yetkinler; ama ondan sonraki oturumda da ben cevap vermeye çalışayım. Bu aşamada sözü Erdoğan Bey'in almasını uygun görüyorum.

Erdoğan SEZGİN (TAGEM Doğu Anadolu Tarımsal Araştırmalar Ens. Müd.):

Erzurum'da çalıştığım için, Romanov denilince, açıkçası huzursuz oluyorum. *Romanov Rusların, daha doğrusu Kırgız ve Kazakların reddettiği bir koyun ırkı.*

Bir kere bizim meraya uyumlu bir koyun ırkı değil. Döl verimi iyi olabilir, onu biz inkâr etmiyoruz, ikiz, üçüz doğurabilir. Kesinlikle dayanıklı değil. Bu hayvanların ön bacakları kısa, arka bacakları yüksek. Bizim bölgede fazla yürüme kabiliyeti olacağını zannetmiyorum. Bunun su içmesi bile bizim hayvanlar gibi değil. Sağımı da hakeza öyle.

Doğum oranı, döl verimi arttıkça hayvanların canları azalır, bunu kesinlikle her zaman söyleriz. Bunun analık içgüdüğü zayıf. En önemlisi de şu. Bizim o morkaraman, akkaraman gibi doğar doğmaz yavrusunu yalamaya başlamıyor, hemen bırakıp, çekip gidiyor. Yavru nerede, ana nerede, bunu merada ararsınız.

Pof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Erdoğan kardeşimin söylediklerine katılıyorum. Koyun , sığır ve tavuktan çok farklı bir türdür. Teknik olarak şöyle bir şey söyleyeyim. Genetik biliminde , genotip X çevre interaksyonu denilen bir konu var . Bir başka deyişle hayvanın kalıtsal yapısıyla yetiştirildiği çevre arasındaki karşılıklı bir etkileşim var.Bir bölge için uygun olan bir soy,başka bir bölgeye götürüldüğü zaman aynı fiziksel özelliklere sahip olmayabilir.

Koyun bu açıdan diğer hayvan türlerine göre yerel özelliği daha çok öne çıkan bir türdür. Dolayısıyla, örneğin A bölgesi için çok iyi olan bir koyun ırkı, B bölgesi için kesinlikle uygun olmayabilir. *Sözü edilen yerde elbette Romanov koyun ırkının üreme özellikleri son derece yüksektir. Bir doğumda birden fazla kuzu verir. Süt verimi de iyidir.Ancak, aynı soy her bölgede aynı düzeyde fiziksel özellikler göstermeyebilir.* Biraz önce Erdoğan kardeşimin söylediği gibi, her koyun ırkı kendi çöplüğünde öter.

Bu nedenle,Romanov koyununun Türkiye'nin her yerinde geçerli olabileceği tezini kesinlikle doğru bulmuyorum ve bunu söylerken de Romanov koyununu her yere öneren meslektaşlarım adına üzülüyorum.

Bir başka konuda , Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü(TİGEM)' ne bağlı işletmelerin korunması konusudur. Neden korunmalıdır? Çünkü, bunlar Türkiye'nin her yerine dağılmıştır. Bu işletmeler,çevrelerine çağdaş üretim tekniklerini getirmişlerdir. Bitki ve hayvan ıslahçıları için araştırma olanakları sağlamışlardır .Hayvan ve bitki gen kaynaklarının korunmasında başat rol oynamışlardır. Dolayısıyla, bunları gerçekten çok önemsiyorum.

Özetle,TİGEM'e bağlı işletmelerin korunması, Türkiye'nin yaşamsal bir konusudur.

Ahmet TUNCER (Tigem Ceylanpınar Tarım İşletmesi Müdürlüğü):

Orta Anadolu işletmelerimizde Anadolu Merinosu'ndan bahsetmiştim. Yani şimdi Anadolu Merinosu'nun iki tane işletmemizde yetiştiriciliği yapılıyor. Anadolu merinosu bu bölgeyle de iyi uyum sağlamış, hem dayanıklı, hem döl verimi yüksektir. Şu anda bizim işletmelerimizde ikizlilik oranı % 130-150 arasında değişiyor. 100-120. 90-100 gün sağlıyor. 100 kilo civarında süt veriyor. Anadolu merinosundan bahsediyorum. Yavrularının yine aynı şekilde besi kabiliyetleri gayet iyi.

Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Tartışalım bunu.

3. Oturum

SORUNLAR VE TESPİTLER

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI

Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI :

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin değişik boyutlarını tartıştık. Karaca hocamız “nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz?” üzerine bir felsefi değerlendirme yaptı. Elbette biz tarımla meşgul olanlar ve ilgili diğer meslek grupları genel bağlamda bu değerlendirme mutlakla yapmalıyız.

Somut olarak elbette hedef kitlemiz koyun ve keçi yetiştiricisi. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde üretim etkinliği konusunda dünya belirli bir yere gidiyor. Özellikle kırsal kesimin korunması açısından dünyada nasıl bir dönüşüm oluyor? Kırın kırdı tutulması gerektiğini söylemişim.

Şimdi ben sözü sizlere bırakacağım. Ama mümkünse önce yetiştiricilerden başlayalım.

Yahya ÖZEN (Yetiştirici):

Ben Sakarya’da geldim. Hakkari’ye davet edildiğim için öncelikle teşekkür ediyorum. Doğrusunu konuşmak gerekirse ilkin, buraya gelmekle korkmuştum. Hakkari’yi gerçekten beklediğim üzerinde bir yer olarak gördüm ve çok beğendim.

Ben Sakarya’da Saanen keçisi yetiştiricisiyim. Burada yeni ırklar ile ilgili olarak bir çok çekince dile getirildi ama ben aynı kanaatte değilim. Yetiştirici olarak bilgilerimi sizinle paylaşmak istiyorum.

Öncelikle ben İsviçre’nin Saanen Şehri’ne giderek, buradan sekiz sene önce on tane Saanen keçisi getirdim. Orada sağım yapılırken, 8 kiloyla, 11 kilo arasında sağdılar ve o şekilde Saanen keçilerini aldım. Türkiye’ye getirince, bunlardan biz verim alamadık. Özellikle Sakarya’da veteriner arkadaşlarımızdan olsun, Tarım İlçe Müdürlüğü’nden olsun, yeterince bilgi alamadık. Çok büyük sıkıntılar çektik bu konuda. Sonra Çanakkale bölgesine gittik. Çanakkale Ezine’den yine biraz keçi aldım. Bunları iki yıl devam ettirdik. Normalde bizim süt ortalamamız iki litreyi geçemedi. Bundan sonra, Malta keçisi ile Saanen keçisini kullandık. Şu anda süt ortalamamız yıllık olarak söylüyorum 650 litreyle, 850 litre arasında oldu. İki yıldır çok güzel bir şekilde süt satıyoruz. 2,5 TL’ye süt veriyoruz ve talebi karşılayamıyoruz.

Kendi ırklarımızdan vazgeçelim demiyorum. Tabi ki kıl keçimiz de vardır, öbür keçilerimiz de vardır. Ama on tane de olsa Hakkari’de Saanen keçisini yetiştirelim. Bir denemesini yapalım.

Atakan KESİCİ (Yüksekova Ziraat Odası):

Az maliyet, çok verim, bunu nasıl elde edeceğiz? Bizim bölgemizin sorunları var. Meralara çıkılamıyor, bundan dolayı küçükbaş

hayvancılık bitiş noktasında. 90’lı yıllarda kaçak hayvan geçişleri oldu biliyorsunuz. Hayvan hastalıklarını taşıdılar bu tarafa doğru. Büyük problemler oldu, hayvancılık bitti. Neden? Çiftçi hayvanına bakıyor. Yarı fiyatına kaçak hayvan geliyor. Cebinden en fazla ne kadar karşılayabilir sizce?

Bizim koyun ve keçi ırklarımız değerlidir. Fakat, çağ artık ilerleme çağı. Koyunculukta Avrupa seviyesine ulaşmak istiyorsak, konumumuzu, çalışma şeklimizi değiştirmemiz lazım. Yeni ırklarla denemeler yapmak zorundayız.

Reşit AKMAN (Hakkari Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği Başkanı):

İlimize hoş geldiniz. İlimize büyük bir şeref verdiniz. Hakkari, daha önceden Batı’yı ve Ortadoğu’yu besliyordu. 90’lı yıllara bakınca çok büyük miktarlarda hayvan sayısı vardı. Maalesef, çatışmalı bir ortamdan sonra düşüşe geçti. Bu dönemde koruculuk sisteminin yaygınlaşması ile koyunculuk giderek azaldı. Türkiye’de şu anda resmi kayıtlara göre 72 bin korucu var. Göç edenler koyunuyla beraber göç ettiler. Kalanlar ise, şimdiki parayla 600-700 lira ile yetinmeye başladılar. *Eskiden bir köyün iki üç sürüsü vardı ki, her bir sürü 2-3 bin hayvandan oluşuyordu. Şimdi 200’ü bulan sürüleri nadiren buluruz. Temel sorun şudur, çatışmalı bir ortam. Yaylaya gidemiyoruz, yayla yollarımız yok. Her gün roketler düşüyor koyunumuzun içine. Çoban korkuyor, çiftçi korkuyor. Bu çatışmalı ortam bitmeden burada hayvancılığı da geliştirmemiz zor. Burayı bir İzmir’e, bir Balıkesir’e falan benzetmeyin.*

Eskiden bir köyün iki üç sürüsü vardı ki, her bir sürü 2-3 bin hayvandan oluşuyordu. Şimdi 200’ü bulan sürüleri nadiren buluruz. Temel sorun şudur, çatışmalı bir ortam. Yaylaya gidemiyoruz, yayla yollarımız yok.

Aşılar hâlâ bizde uygulanmış değil. Şemdinli Tarım İlçe Müdürüm burada. 200 tane yerleşim alanı var. Dört veteriner hekimi var. Aracı var mı yok mu, bilemem. Yani daha önce 2,5-3 milyon hayvan burada barınırdı. Şimdi maalesef 300 bine düşmüş. Yayla yok, yol yok, problem çok. Buradan bakmak lazım, bu sorun nasıl çözülür, bu çatışmalar nasıl biter? Ana sorun bu bölgede budur.

Köyler boşaltıldı, yakıldı, nüfusun yarısı göç etti. Göç eden insanları nasıl geri getireceğiz? Son zamanlarda tazminatlar verildi. Bugünkü parayla kaç tane koyun alabilirsiniz? Hadi dönecek bu köylü, köylerde koyun lazım, büyükbaş lazım.

Bu çatışmalar bitmeden, hiçbir şekilde burası gelişmez. Açık, yani doğrusunu söylemek gerekirse, sadece hayvancılığa değil, tarıma düşman bir sistem var burada. Bunun için, bunun üzerinde yoğunlaşmak daha güzel olur. Diğer şekilde bütün sorunları değerli hocalarım dile getirdi fazlasıyla.

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Teşekkür ederim. Önemli bir konuya değindiniz.

Ramazan AYDIN:

Demin arkadaşımın dediği gibi, en büyük sorun burada bu çatışma ortamıdır. Beytüşşebap'ın yaylalarının şimdi dörtte biri yasak, tampon bölge. Ben kışın üç koyuna bir ton yem yediriyorum. Arpa hariç. Altı ay içerisinde çok büyük para yapar. Devlet bize farklı destekler verse bile bu masrafı kurtarmıyor.

Bu çatışmalar bitsin, bu olaylar olmasın, yaylalar serbest olsun. Her şey düzelir, hayvancılık da gelişir. Ayrıca bizim bu yörelerde ne süt fabrikası var, ne yoğurt fabrikası var. Ben Beytüşşebap'tan Siirt'e sütü gönderiyorum. Bunun kirası acaba ne olur; bunun fiyatı ne olur, para etmiyor.

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt TEMUR-(YYÜ Öğr. Üyesi.-Yetiştirici):

Benim de koyunlarım var, yetiştiricilik yapıyorum. *Bizim orada; “25 koyuna siz bakarsınız, 50 koyun kendine bakar, 100 koyun eve bakar” diye bir söz var. Buradan giriş yaptıktan sonra, bizim problemlerimizden birisi küçük aile işletmeleridir.* Ama bunlar hayvancılık işletmesi olarak değerlendirmemek lazım.

Öte yandan şöyle bir kültür de var toplumumuzda. Yüz tane koyuna yetecek yem varken, 200 koyuna bakıyor. Neden? Çünkü, sahip olunan koyun sayısı ile toplumdaki itibarı arasında bir bağ kuruyor adam. Evinde 200'den aşağı koyun olmamıştır hiç. Bakıyorsunuz, nisan ayında hayvan meraya çıkarken, kuyruğunu yemiş vaziyette çıkıyor. Yani, hayvan açlık içerisinde doğum yapıyor. Bu sorunu ele almak gerekir.

Geleneksel yöntemler konusunda ben mürteciyim; yani 40 sene evvelki, 50 sene evvelki geleneksel koyunculuğun nasıl yapıldığını biliyorum. 40 sene evvel kadınlar özellikle Hakkari bölgesinde hijyen için özel bir toprak kullanırlardı. Bu tecrübeleri yabana atmamak lazım. Hatta, uşkun köklerini yakarak, suya karıştırdıktan sonra hayvana yedirip, dış parazitlerden kurtulmasını da sağlıyorlardı. Bu bölgede yapıyordu bunlar. Terka denilen bir ot var. Bu ot özellikle yediriliyor ve hayvanın iç parazitlerden kurtulması da sağlanıyordu. Biz geleneksel hayvancılığı bilmiyoruz aslında. Üniversitede de ziraat mühendisi arkadaşlarımız hep bu anlayışla piyasaya çıkıyor ve “köylü bu işi bilmiyor” diyorlar. Halbuki binlerce sene yapılan bir iş, köylü nasıl bilmesin?

Başka bir konu da; eğitim verilecekse, geleneksel yöntemler hesaba katılarak eğitim verilmesinden yanayım. Kusura bakmayın, bir çelişki daha var. Hocamız dedi ki, meralarımıza çok yoğun baskı var. Yusuf Bey de konuşmasında “bizim mera kapasitemizin çok altında hayvanımız var” dedi, özellikle Van için demişti. Bu nasıl bir durum, onu da anlamak istiyorum.

Son bir şey daha. Mesela, benim koyunum çok fazla yün versin, yapağı versin. Benim koyunum iyi süt versin, koyunum güzel et versin diyorum. Evet, bu bölgedeki hayvanımızın gerçek kapasitesini bilmiyoruz. Çünkü yeterli besleme, bakım yapmıyoruz ki hayvanımızın kapasitesini ortaya koyalım. Mor koyunu bugüne kadar öğrencilerimiz kavruk hayvanlar olarak de tanıdılar. Karakaş için de aynı şekilde. Bu hayvanlardan ne olacak diye mühendislerimiz, yetiştiriciler hep böyle görür. Halbuki biz potansiyelini bilmiyoruz. Biz o hayvana ihtiyacını karşılayacak şekilde bakım ve besleme uyguluyoruz. Bunu bir yapaalım ilk önce, ondan

sonra yetersiz diyebilelim. Şimdi melezlemeye tamamen karşı olduğum kanaati oluşmasın. Bir yetiştirici koyundan istediği şeyleri karşılıyorsa melezleme neden olmasın. O da olur, ama kontrolü çok katı bir şekilde olmalı. Bölgeye çok faydalı olacağını da tahmin ediyorum. Hocamın da belirttiği gibi, bu koyunun çok iyi avantajlarından birisi yağlı kuyruklu olmasıdır. Yetiştirici vermediğinde, kuyruğundan harcıyor. Bu hayvanın kuyruğunu harcamayacak şekilde bakım beslemesini yaptığınız takdirde, bu daha da güzel olabilir.

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt TEMUR-(YYÜ Öğr. Üyesi.-Yetiştirici):

Ben özellikle Hakkari için bazı konulara değinmek istiyorum. Kısa ve öz olarak başınızı ağrıtmadan, tabii yıllardan beri koruculuk sisteminden ve insanları hazırıcı yaşamaya alıştırmamızdan dolayı hiçbir insanımız çoban olmak istemiyor ve yörede çoban bulmak ciddi anlamda sıkıntılı.

Bir çobana 700, 800 veya 1000 lira para vereceksin, zaten o parayı koruculuk sistemiyle kendi evinde yatarak da alıyor.

Bir de, sosyal kurumlarımız bu insanlarımızı bedava yaşamaya alıştırdı. Makarna, kömür gibi diğer ürünleri de veriyorlar. Şimdi, bu ciddi bir sorun aslında.

Geleneksel yöntemler konusunda ben mürteciyim; yani 40 sene evvelki, 50 sene evvelki geleneksel koyunculuğun nasıl yapıldığını biliyorum. 40 sene evvel kadınlar özellikle Hakkari bölgesinde hijyen için özel bir toprak kullanırlardı.

Bir ikinci husus; birlik ve kooperatiflerimizin olmayışı. Bu anda bir araya gelme noktasında en geri kalmış illerden birisiyiz. Çünkü, kooperatifleşmeyi bilmiyoruz ve bu konuda birliklerimiz de yok. Özellikle, sorunu irdeleyebiliriz, ama tabii bu konuyu fazla da uzatmak istemiyorum. Diğer bir husus, bilgi konusunda ciddi anlamda eksiklik var. Eskiden, bir çobanımız yöremizde hangi hayvanın, hangi hastalığa yakalandığı ve neler yapacağını kendisi biliyordu. Ama köylerimizin boşaltılması ve üzerinden uzun bir sürenin geçmesinden dolayı bu bilgi bugün gençlerimize aktarılmadı.

Bugün çoban da tutulsa, bu çoban bu hayvanları yetiştirirken, karşılaşacağı sorunları nasıl çözeceği noktasında ciddi sıkıntılar yaşıyor.

Bir başka konu da, pazarlama sorunudur. Burada ürün üretirken, işleme, paketleme, pazarlama konularını da konuşmalı ve çözmeliyiz. Resmi kurumlarımız, mesela DAKA gibi, STK'lar ve özel sektör bir araya gelip pazarlama ve markalaşmayı çözmeliyiz. Nasıl, kendi yöremizin otlu peyniri gibi yöreye has bir ürünü başka ilde veya yörede sergileyebiliriz veya pazarlayabiliriz?

Devlet destekleri ve Tarım il Müdürlüklerimizin çalışmaları bakımından da bazı sıkıntılar olduğunu söyleyebilirim.

Bir başka konu da mera konusu. Tabii, Doğu Anadolu'nun birçok ilinde mera eksikliği var. İlimizde yasaklı mera bölgelerinden dolayı diğer illerden çok daha geriyiz.

Zir. Müh. Ercan ÇIPLAK (Van Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü):

İki yetiştirici arkadaşımızın “**bölgedeki en büyük sorun güvenlik sorunu ve çatışmalardan dolayı hayvancılık gelişmiyor**” savını doğru buluyorum. Ama en önemli sorun budur savını kesinlikle kabul etmiyorum. Çünkü, **bizim bölgemizin hayvancılık sorunu sadece çatışma olan bölgelerdeki verimsizlik, üretimsizlik sorunu değil**. Bu tespiti bölgemizin birçok yerini gezmiş, çalışmış ve yıllardır sektörün içinde biri olarak söylüyorum. Burada hayvancılıktaki temel sorun çatışmalar değil. Buna niye itiraz ediyorum? Biz bunu baştan böyle ortaya koyarsak, bu bölgede bu sorun var ve bundan dolayı bu hayvancılığı yapamayız dersek, kendimizi sınırlandırmış oluruz ve bu toplantının bir anlamı kalmaz.

Biz koyunculüğümüzü sadece mera üzerine kurgulamışız. Koyunculuk sadece merada yapılan bir şeydir düşüncesinden hareket ediyoruz ve meraya çıkamıyorsa, koyunculuk da yapamayız diyoruz. Doğrudur, büyük oranda doğrudur, ama koyunculugu biz bu bölgede yedi ay içerisinde yapıyoruz, daha doğrusu yapmak zorundayız.

Bizim temel sorunlarımızdan birincisi bu. Bizim merayı kullanma dönemimiz mayısın sonunda başlasınız, en fazla beş ayı bulabilecek bir süre. En büyük yanlışlarımızdan birisi de meraları ciddi derecede yanlış kullanıyoruz. Erken, aşırı ve sonbahar geç otlatmaları ve kapasitelerinin üzerinde otlattığımız için meraları kaybediyoruz.

Meralar üzerindeki baskıyı mutlak surette azaltmak zorundayız. Çünkü bizim bölgedeki en büyük varlığımız mera varlığımızdır. Bölgede yaşanan çatışmalar nedeniyle bazı meraların kullanılamaması, bu gün için bu meraların oldukça verimli bir hale gelmesini sağlamıştır. Bu potansiyeli iyi değerlendirmek gerekir.

Zir. Yük. Müh. Yusuf TAŞKIN (Van İl Gıda Tarım Hayvancılık Müdürlüğü):

Suphi Hoca mera üzerindeki aşırı baskıdan söz ederken, atıl kapasiteden söz etmemi Cüneyt hoca çelişki olarak gördü. Özellikle Van ve Hakkari için toplam kaba yem ve mera alanı, mevcut hayvan varlığından daha fazlasını taşıyabilir, bunu tekrar söylüyorum. Ancak, bölge içindeki dağılımda dengesizlikler olabilir, yani bazı bölgelerde yığılma varken diğerinde atıl kapasite var.

Öte yandan, Bölgede mera tespit, tahdit, tahsis çalışmaları henüz bitirilmedi. Şunu da belirtmek istiyorum: Gürpınar'ın bazı bölgeleri, Çatak, Bahçesaray, hatta Gevaş'ın bazı bölgelerinde hiç yem bitkileri ekimi yapmadan insanlar, çayırardan ve yaylalardan ot biçerek, tamamen kışlık kaba yem ihtiyacını karşılayabiliyorlar.

Yem bitkileri desteklemelerinden önce, bazı köylerde yem bitkileri ekimi yok denecek kadar azdı. Çok nadir yonca tarlaları vardı, nadir olduğu için meşhurdur. Ana yem kaynağı tamamen biçeneklerden, yaylalarda biçerek karşılanırdı. İyi de ot çıkıyordu. Ama Suphi Hoca'nın söylediği husus Saray, Özalp gibi bölgeler için doğrudur. Gerçekten buralarda meralar çok zayıf. Van'ın önemli bir kısmında yem bitkisi üretimi olmadan, hayvancılık yapmak mümkün değil.

Bir diğer husus; kavramsal olarak ele almamız gereken bir konu var: “Eğitim vermek”. Ben eğitim anlamında yeterliyim, karşı-

daki de eğitim almaya muhtaç dersiniz daha başlarken araya bir perde koymuş olursunuz. Böylece ortaya bir iletişim problemi çıkar. Dolayısıyla, “bilgi paylaşımı” veya “karşılıklı öğrenme” denilmesini daha uygun görüyorum.

Van özelinde konuşacak olursak, mesela buğdaydaki verim düşüklüğünü gündeme getirmek gerekir. İklimin dışında temel neden nedir burada? Çiftçi ürettiği, almış olduğu mahsulü bir daha tohumluk olarak kullanıyor. Bezostaja buğdayı var, verimi daha yüksek. Ama sapı samanı azdır. Vatandaş da hayvancılıkta samanı ana yem kaynağı olarak düşündüğü için, sapı samanı bol olan yerli mahsulü tohumluk olarak kullanıyor. Bunun neticesinde; birincisi buğdaydan iyi verim elde edilemiyor. İkincisi de samanı esas yem kaynağı olarak hayvanına yedirdiği için, hayvancılıktaki verim de düşüyor. Bu durum ironik bir durumdur.

“Eğitim vermek”. Ben eğitim anlamında yeterliyim, karşımdaki de eğitim almaya muhtaç dersiniz daha başlarken araya bir perde koymuş olursunuz. Böylece ortaya bir iletişim problemi çıkar. Dolayısıyla, “bilgi paylaşımı” veya “karşılıklı öğrenme” denilmesini daha uygun görüyorum.

Bir yanlış uygulama da bölgemizde hasat sonrası kaba yemin patoz ile öğütülmesidir. Son 10-15 yılda bölgemizde çok yaygınlaşmaya başladı bu. Hububat harman makinesi olarak imal edilen makine bizim bölgemizde çoğunlukla kaba yem öğütülmesinde kullanılmaktadır. Bu durum, kaba yemin besin değerini çok düşürüyor. Dolayısıyla da hayvansal üretimde verimin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca hayvan sağlığı olumsuz etkilenmektedir.

Son olarak da şuna değinmek istiyorum. Yerel tatlar, ürünler endüstrileştirilmeli denildiğinde, bir çelişki çıkar.

kiyor ortaya. “Yerel tat” ve “endüstrileşme” zıt iki şeydir. Yerel tatlar endüstrileştirildiğinde, tadını kaybeder. Burada, geleneksel ürünlerin coğrafi işaret tescilleri yapılarak, geleneksel olarak üretimlerinin devam etmesi gerekiyor.

Bedri YAY (Dicle Kalkınma Ajansı-Uzman):

Burada dile getirildiği gibi temel sorunlardan birisi güvenlidir. Bir diğeri ulaşım. Bir de pazar boyutuyla ilgili sorun var. Pazara da erişebilmemiz gerekiyor. Bizim bölge illerinin aslında avantajlı olduğu bir konu var. İki ülkeye sınır olması. Hem İran, hem Irak. Artık Suriye de ülke olarak bize yakın ve doğal pazarımız ve hinterlandımız buralar.

80 yıl boyunca bu üç ülke ve bunların ardındaki pazarlar bize düşman ilan edildi. Oysa sınırın hemen beş kilometre, diğer tarafında akrabalarımız vardı. Bu pazarlara erişemedikten, bizi Avrupa pazarına götürecek yollar ve altyapı sağlanmadıktan sonra, kalkıp burada siz niye üretimi güçlendirmiyorsunuz demek sorunun üstünü örtmektir. Diğer bir sorun ise ürün işlemeyle ilgilidir. İşleme tesislerinin varlığının az olması.

Yerel ürün çıkartmak güzel bir şey. Ama desteklerden faydalanamıyorlar. Ne süt desteğinden ne de hayvan başına desteklemeden faydalanabiliyorlar.

Bölgenin dağlık yapısı yem bitkileri üretimini de kısıtlamaktadır. Böyle dağlık alanlarda yayla yasağı olmasa da, koyunculuk yapılabilir diyebilirsiniz. O zaman en önemli girdi olan yeme erişim formülünü de ortaya koymanız gerekiyor. Yayla sadece altı ay otlanılan yer değil. Diğer altı aylık ihtiyacı da karşılıyor. Yaylanın önemi buradan geliyor.

Dışarıdan yem getirmek çok fazla bir kâr bırakmıyor üreticiye. Bu nedenle koruculuğu veya başka işleri tercih etmesine sebep olabiliyor.

Bölgenin dağlık yapısı yem bitkileri üretimini de kısıtlamaktadır. Böyle dağlık alanlarda yayla yasağı olmasa da, koyunculuk yapılabilir diyebilirsiniz. O zaman en önemli girdi olan yeme erişim formülünü de ortaya koymanız gerekiyor. Yayla sadece altı ay otlanılan yer değil. Diğer altı aylık ihtiyacı da karşılıyor. Yaylanın önemi buradan geliyor.

Örgütlenme eksikliğinden bahsedildi. Evet, kesinlikle birçok alanda, birçok örgütlenmenin kurulması gerekiyor. Bu yetiştiriciler birliği, besleyiciler birliği, çobanlar birliğidir.

Kalifiye personel yine veteriner, gıda mühendisi, ziraat mühendisi zoolog, botanikçi, bunlar yeterince var mı burada gerçekten? Bir yonca ekimi yapılacak, yoncanın toplanma saatini dahi ne kadar önemli olduğunu herhalde herkes biliyor. Bu açıdan kalifiye personel ile eğitim konusu önemli.

Lokomotif ürünler gereklidir. Ama bunlar yerel ürünler değildir, rekabetçi ürünler oluşturmamız gerekiyor. Bugün GAP İdaresin-

de bir organik tarım, küme geliştirme yol haritası çalışması yapılmakta. Harita açıklandı ve çalışma grupları oluşturuldu. Belki benzer bir şey Doğu Anadolu Projesi (DAP) kapsamında geliştirilebilir. Evet, rekabetçi bir ürün elde etmeniz için, ürününüzü farklılaştırmanız lazım.

Bugün yeterli derecede ürün işleme tesisine sahip olmadığımız için ürünler eski usullerle işlenip pazarlanmaktadır. Burada insan kaynağını daha efektif kullanacak ve daha iyi sonuç alacak şeylere yönelmek lazım.

Göçerlere de değinmek istiyorum. Bu dağlık bölgede, bu işi yapanlar genel olarak onlardır. Bu bir hayat biçimidir, herkesi yerleşik hayata geçirip, bu işi devam ettirmek mümkün değil. Bu bir hayat biçimiye onlar için, bize düşen de, onlara eğitim ve sağlık konusunda hizmet götürebilmektir. Bu çok farklı formüllerle uygulanabilir bir şeydir. Mevsimlik işçilerde de benzer bir şey var. Özellikle, ona hayat biçimlerine saygı duyacak şekilde hizmet götürmek gerekiyor.

Meseleye tedarik zinciri açısından da bakmamız gerekir. Tedarik zincirindeki en önemli husus şudur: Sizin en zayıf halkanız, en güçlü olduğunuz yerdir. Bu halkalar hangileridir? Girdi, işleme, işleme ve hayvanın beslenmesidir. Bunun yanı sıra, pazarlama ve satış. Sizin yukarıda herhangi bir yerde bir zayıf alanınız varsa, kiminle rekabet ediyorsanız edin, ulaşmaya çalıştığınız pazar noktasında en zayıf olduğunuz yer, sizin en çok güçlü olduğunuz yerdir. Zincir oradan kopacaktır sizin açınızdan.

Değer zinciri de benzer şekilde. Yani değer nerede kalıyor? Yine Mustafa Hoca bahsetmişlerdi. O artı değer kime kalacak, bütün kavga zaten bunun üzerine. Bunun için de girdilerin uçta temin edilmesi, insan kaynaklarının kaliteli bir şekilde temin edilmesi

gerekiyor. Besleme sürecinin de yine ucuz, yani değer üstüne kalacak şekilde yapılması lazım. Üretim, satış ve pazarlamada son tüketiciye erişene kadar, bu değerlerin tamamı sadece komisyoncuya veya satıcıya kalırsa, çiftçi bu işten vazgeçmeye meyilli olacaktır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Teşekkür ederim, önemli katkılarda bulundunuz.

Prof. Dr. Turgut AYGÜN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi):

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin bir öğretim üyesi olarak hepiniz saygıyla selamlıyorum. Biraz da ev sahibi sayılırım. Bugünkü çalışma sadece Hakkari iliyle ilgili değil, bunu da söylemek istiyorum. Muş'tan, Bitlis'ten, Van'dan ve Hakkari'den topluca bahsetmemiz gerekiyor. Bunun yanında Ağrı'yı ve Şırnak'ı da dahil etmemizde yarar olduğunu düşünüyorum.

Bölge hayvancılık bölgesi olduğu halde, bu bölgede hayvancılık yapılmıyor. Neden? Topografik yapısı, engebeli arazisi var, üretime uygun değil. Sadece ve sadece hayvancılık yapılıyor. Hayvancılık denilirken de koyunculuk yapılıyor, keçicilik yapılıyor, büyükbaş ve dahası da yapılıyor.

Biz buna acaba mecbur mu kalıyoruz? Burada kandırılmış bir topluluk mu var? Tabii varsayalım öyle olsun. Biz kandırılmış topluluk olarak, hayvancılığa mahkûm edildik ve hayvancılık yapıyoruz. Bunu bilinçli yapacağız, bunun yanında tabii ki endüstriyel hayvancılık da, yani küçükbaş hayvancılığa dayalı yan sanayiye de desteklememiz lazım.

Sabahtan bu yana yapılan konuşmalarda müthiş bir beyin fırtınası var. Çünkü bugün çok önemli şeyler tartışılıyor. Ama benim endişem şu: Yarın akşam 18:00'de bunlar bitecek, burada kalacak. Ajans yetkililerine özellikle Oğuz Bey'e seslenmek istiyorum. Burada kalsın, biz bunu uygulamaya geçirelim. Bir şekilde burada konuştuklarımız kayıt altına alınsın ve bunları takip edelim. Kim ne konuşmuşsa arkasında dursun.

Gördüğünüz gibi bu bölge bir yayladır. Şu mera olmasa, yayla olmasa koyunculuk da olmaz, hepimiz bunu biliyoruz.

2001'de yapılan bu destekleme politikalarından sonra gördüğünüz meralar, yaylalar sürülmeye başlandı. O mera kaç yılda şekilleniyor biliyor musunuz? Tekrar eski haline alabilmesi için, doğal halini, doğal florasını yeniden kavuşabilmesi için en az 30-40 yıl gerekiyor. Koyuncululuğu koyunculuk yapan, koyunu koyun yapan, Norduz'u Norduz yapan meralar şu an yok ediliyor ve koyun sayısı gittikçe azalıyor. Biz ürüne destek vermeliyiz, sürüme değil. Meralar için bunlar kendi şahsi malı da olsa sürmeye kesinlikle izin ve destek verilmemesi gerekiyor.

Meralarda aşırı otlatma ve erken otlatma diğer bir önemli sorundur. Üreticimiz çaresiz, çünkü kışın bütün kaba yem deposundaki yemler eriyor. Karlar hafif böyle kalktıktan sonra, bitki topraktan kafasını çıkarır çıkarmaz meraya salıyor, mecburum diyor.

Cüneyt Bey bir çelişkiden bahsetti, aslında o çelişkinin kaynağı yani bazı meralar güvenlik nedeniyle kullanılmadığı için o kaynak var. Sorun o, yani kullanılmadığı için. Orada baskı yok. Biz de gidiyoruz, geziyoruz, orada keklik de artıyor, bitki florası da boy-lanıyor, bitki çeşitliliği de artıyor. Her türlü canlı organizmalar da artıyor. Güvenlik nedeniyle kullanılmadığı için doğrudur. Ama bunlar bizi sevindirmemeli. Bizleri üzmemeli, üzülüyoruz, bunları kullanmalıyız. Meraların kullanımı için eğitim verilmesi gerekiyor.

Özellikle ben birkaç tane somut öneri sunmak istiyorum. Mesela Siirtlilerle, Bitlisliler arasında bir Büryan kavgası var. Keçi etinden yeniliyor, altı aylık çebic yeşil yemi yer yemez, hemen o özelliğini kazanır ve çebic etinden yapılır, yani altı aylık olması gerekiyor. Biz Bitlis yöresinde keçi yetiştiriciliğini teşvik etmiyoruz.

“Koçer”lerin, yani göçer ailelerin yapısını biz bir tezde tespit ettik. Özellikle Batman’dan, Adıyaman’dan ve Mardin’den Bitlis’teki yaylara göçerler geliyor. Ahmedi Yaylası, Haşimi Yaylası, Gayda Yaylası gibi yaylalar kira-lara veriliyor. Onlar üzerinde de ciddi çalışma yapmak gerekiyor. Bunların düzenli olarak kontrol edilmesi lazım. Aynı şekilde Van’ın Norduz Yaylaları’na da göçerler geliyor, Hakkari’ye de geldiklerini biliyorum. Bun-ların mutlaka denetim altına alınması gerekiyor.

Ben gittiğim yerlerde, köylerde şunu söylüyorum. Bir zamanlar hani bun-dan üç yıl öncesine kadar İran’dan kaçak hayvan girişi oluyordu. Norduz koyunun içine, İran koçu katmamaları gerektiği konusunda uyarıyoruz. Ama katılıyorlar; ister istemez katıyorlar.

Özellikle dışarıdan getirilen Hamdani koyun sürülerine başka koç katılma-malıdır. Her ırkın koçunun kendi türü içerisinde kullanılması gerekir.

Sürüler arasında akrabalı yetiştirmenin olumsuz etkilerinden kaçınmak için aynı ırk olması koşuluyla, aynı özellikleri taşıması koşuluyla, sürüler arasında koç alışverişinde bulunulması yararlı görüyorum.

Bitlis’ten sonra, Muş’la ilgili, özellikle morkaraman koyunu üzerine çok ciddi eğilmesi gereken bir konu var. Türkiye yağlı kuyruk-lu koyun ırkları içerisinde en iri koyun olarak biz biliyoruz. Morkaraman yok olma tehlikesiyle karşı karşıya, bunu da söyleyeyim.

Van, hem koyun varlığı bakımından, hem de keçi varlığı bakımından ciddi bir potansiyele sahip. Özellikle koyun varlığı bakımından Van İli çok önemli. Türkiye’de koyun varlığı bakımından iller arasında birinci sırada olan İl Van’dır.

Hakkari İran ve Irak ile komşudur. İran’ın yağlı kuyruklu koyunları var. Özellikle Mehraban koyunu. Yine Hamdani koyunu biraz daha Urumiye’ye doğru geldiğimizde, özellikle sınır ticaretinin bir an önce açılmasını önemsiyorum. Canlı hayvan ithalatına ben de karşıyım. Ama hayvansal ürünle ilgili, İran’la, Irak’la, Kuzey Irak’la olan ilişkilerimizi biraz daha iyileştirmenin yararlı olacağını düşünüyorum.

Siirtlilerle, Bitlisliler arasında bir Büryan kavgası var. Keçi etinden yeniliyor, altı aylık çebic yeşil yemi yer yemez, hemen o özelliğini kazanır ve çebic etinden yapılır, yani altı aylık olması gerekiyor. Biz Bitlis yöresinde keçi yetiştiriciliğini teşvik etmiyoruz.

Özellikle şunu söylüyorum: Peki, Hocam siz “hayvancılığa dayalı yan sanayi” dediniz. Buna karşı çıkanlar var mı? Mesela, Yüksekova’da şöyle bir deri toplama merkezi kurulamaz mı? Bir yapağı toplama merkezi kurulamaz mı? Bunu birliklerimiz gayet iyi sağlayabilirler. Yine süt için soğuk zincir kurulması lazım. Bunların mutlaka yapılması gerekiyor.

Her zaman 100. Yıl Üniversitesi bireyi olarak kapımın açık olduğunu, ardına kadar kapımın açık olduğunu belirtmek istiyorum. Bilgilerimizi paylaşalım ki büyüyelim. Oğuz Bey! Lütfen burada kalsın.

Prof. Dr. Suphi DENİZ:

Eğitim konusu gündeme geldi. Ben olaya biraz farklı bir perspektiften bakacağım arkadaşlar. Evet, eğitim şart. Biz bugün ül-kemizde eğitimin yaşının neredeyse üç dört yaşlara kadar düşürecek seviyeye geldik. Artık 66 ayını doldurmuş olan çocukları ilkokula başlatıyorlar. Genel anlamda eğitim olmadan, toplumların ilerlemesi mümkün olmaz. Ama özel anlamda şunu diyebilir-siniz. Yani, yetiştiriciliğin içerisinde olan, bu sektörle uğraşan öyle insanlar vardır ki, konu uzmanlarından çok iyi yönleri vardır, buna evet derim.

Artık dünyada eğitimin birçok uzmanlaşma alanları ortaya çıktı. Dolayısıyla, bizim projelerimizdeki en bü-yük sıkıntımız sadece vatandaşa krediyi vermek, vatandaşa hayvanı vermek, ondan sonra ne halin var gör demek.

Son dönemlerde bizim projelerimizin içerisine eğitim konulmaya başlandı. Özellikle bunun üzerinde durmamız gerekiyor. Ek-sikliğimiz varsa, uzmanlarımızı yetiştirelim. Ama eğitimden asla vazgeçemeyiz. Modern toplumların vazgeçemeyeceği bir şey varsa o da eğitimidir. Bu eğitimle bu ülkede süt verimi beş on kilolardan, otuz kilonun üzerine çıkarıldı. Bu eğitimidir ki, yine koyunculukta ve diğer alanlarda ülke ilerlemeleri sağlıyor.

Burada yetişen bazı doğal bitkiler var ki hayvan beslemesinde çok önemlidir. Mesela heliz, kerkor ve parzuk gibi. Bu bitkiler Hakkari bölgesinde de çok yaygın. Genellikle 1300-1400 rakımından itibaren dağlarda, yaylalarda bol miktarda yetişiyor.

Yapmış olduğumuz çalışmalarda yüzde 70’in üzerinde sindirilebilirliği gördük. Bu bitkiler doğal vejetasyonda kültüre alınarak, aynı zamanda tarımının yapılması ve bilim alanında yüksek ot verebilir duruma getirilmesi durumunda istikbal vaat eden bitki-lerdir.

Prof. Dr. Orhan KARACA:

Çözüm kısmına geldik. Gerçekten çok güzel şeyler duyuyorum, mutlu oluyorum. “Ne yapalım?” sorusu, güvenlik sorunu ve sı-nırların durumu gibi mevzular gerçekten ciddi sorunlar. Bu temel sorunlar çözülmeksizin çok rahat olamayacağız gibi bir gerçek var. Ama böyle sorunlar var diye hiçbir şey düşünmemek, yapmamak da doğru olmaz.

Dolayısıyla, şu anda mevcut Ajansların, Ar-Ge kuruluşlarının, destek veren bakanlığın değişik birimlerinin temel tavrı, duruşu, yaklaşım biçimi ne olmalı? Ben kişisel olarak kendi çözümümü söylemek istiyorum. Ben olsam ne yapardım?

Başlangıç noktasında gerçekten Türkiye’de küçükbaştaki temel damar, en değerli damar göçerlerin olması. Göçerler derken, Doğu Anadolu’daki göçerleri birkaç guruba ayırmak lazım.

Göçerlerin ellerinde çok değerli gen kaynakları var; bu anlamda çok önemli, hayvancılık açısından da çok önemli.

Birincisi; hayat biçimi olarak Mardin’den gelen, arkadaşımız “Koçer” dedi. Koçerlerin hayatı göçebedir, yani hayatlarını böyle idame ettiriyorlar. Tabii, bunları yerleşkelere koyalım mı, koymayalım mı tartışması değil, bunlara eğitim hizmeti, sağlık hizmeti, yaşamlarını kolaylaştıracak her türlü hizmetle ilgili projeler yapılmalı. Bu olması gereken bir şey.

Göçerlerin ellerinde çok değerli gen kaynakları var; bu anlamda çok önemli, hayvancılık açısından da çok önemli. Ayrıca, yerleşik düzende olanlar, yemleme, bakım besleme kolaylığı nedeniyle, kuzeyden güneyden göç ederler. Büyük sürülerle, örneğin yazın Erzurum yaylalarına gelir, kışın Diyarbakır’a, güneye, Urfa’daki meralara gider. Bu şekilde hayvancılık yapanlar çok önemli bilgilere sahiptirler. Bu çiftçiler de daha profesyonel, ellerindeki hayvanlar da pek değerli. Bu Batı Anadolu için de böyledir. Dolayısıyla, bu gruplara yönelik, sorunlarını çözecek birtakım projeler yapılabilir. Bu tür projeleri çok anlamlı buluyorum, hem sosyal sorumluluk boyutuyla, hem de hayvan gen kaynakları.

İkinci olarak, çayır ve meralarımız gerçekten çok önemlidir. Meraların, yaylaların mülkiyet durumu, kullanımı şekli önemlidir. Meraların kullanımı, hem üretimi geliştirmek anlamında, hem de yerel istihdam anlamında önemlidir.

Israrlı olduğum bir konu da, hedef kitle şu anda hayvancılık yapan hani geleneksel üreticilerdir. Eğer biz inovasyon yaparsak, ürünler geliştireceksek, standartlar koyarsak bu hedef grup, sürecin içinde yer almalıdır. Yani onu yok sayarak bir şey yapamazsınız. Dolayısıyla, evvela hedef grubun problemlerini çözeceksiniz. Problemleri nelerdir, onlara yönelik hangi projeler geliştirilmelidir? Mesela yaylaya güneş enerjisi mi koyalım. Soğutma tankı mı koyalım, bilgisayar yardımı mı yapalım? Adamın hayatını kolaylaştıracaksınız. Bu gün çağdaş teknoloji de artık eskisi gibi değil. Ambulans helikopterler var, kar araçları var. Birçok hizmetler birçok kesim için harekete geçirilirken neden çoban için olmasın? Yol, elektrik ve benzeri. Onlar üretim yapanlardır. Gerçekten bizim gözbebeklerimiz olmalıdırlar.

Bu koşullarda üretim yapmak, koyun veya keçi yetiştirmek bir çile. Sadece burada değil, Erzurum’da, Bayburt’ta da böyle. Bu nedenle sadece burada değil, diğer yerlerde de koyunculuk giderek azalıyor. İnsanların ekonomik durumu biraz toparlayınca, hemen farklı sektörlere kayıyor. Yerinde, kırdan hayatını kolaylaştıracak mekanizmalar yok. Eğer onlara saydığım imkanları sunabilirsek bu iş orada durabilir.

Bundan 20-30 yıl sonra, birçok şey farklı olacak. Mesela eğitim böyle olmayacak, insanlar kırlara gidecekler, enerji de, su da, iletişim de sorun olmayacak. Dolayısıyla, biz insanımızı kırdan tutamazsak, kırdan geldiği zaman, tersine göçü sağlamak çok zor.

Dr. Hüseyin DEMİR:

Hocamın bıraktığı yerden başlamak istiyorum. Hocam; kırsal kalkınma dedikleri şey o. Bu nedenle, sorun odaklı, örnek çalışmalar yapmak lazım.

Örnek vereyim: Ben size arıcılıkla ilgili projelerimizden bahsedeyim. Adıyaman’daki arıcılık projemizde arıcılara güneş paneli verdik, geceleyin televizyon seyrediyor, telefonu sürekli çalışabiliyor. Sonra bal süzme makinesi bal tenekesi verdik.

Öbür taraftan; *verimsizlikle ilişkili problemlere nereden baktığınız önemli: Eğer hayvana yeterli ve kaliteli besleme yapar ve optimum bakım koşulları sağlarsanız iyi verim alırsınız.* GAP Eylem Planı kapsamında 50 başın üzeri süt sığırcılığına destek verildi. Bazı çiftçilerimiz günde 45 kilo litre süte ulaştı bazıları 20 litrenin altında kaldı. Aynı ırk hayvanlarda böyle verim farklılıkları işletmenin ekonomik gücü ile ilgili. İşletmeler ekonomik eşiklerini bulmalıdır..

Kırsal kalkınmada başarı, sınırlı alanda çalışma, hedef kitleye yönelik çalışma, iyi projeyle çalışma ve projede çalışanları teşvik etmeye bağlıdır. GAP Kırsal Kalkınma Projelerinde onların yani yararlanıcıların istedikleri projeleri yaptığımız için başarılı olduk. İyi takip ettik. Biz şunu şöyle yapın demedik. Projeleri kabul etmeden önce yararlanıcıların muhtabakatıyla bütçe ve faaliyetleri revize ettik.

Mesela ilk çiftlik kuran öncülerinden birisi vardı. Verim alabiliyor ve ekonomik.

Kırsal kalkınma projeleri iyi planlanmalı demiştik. Kozluk’ta çalıştım, kırsal kalkınma planlaması yaptık. Erkekler kadınlar için halı kilim dokuma kurslarının açılmasını istediler. Kadınlar, “Sabah ekmek yapıyorum, çocuğa bakıyorum, güne gidiyorum, ondan sonra kışın birazcık rahat edip oturacağım, onda da halı mı dokuyacağım?” diyor. İşte planlama bu: tüm ilgilileri/etkilenecekleri işin içine katmak başta geliyor.

Verimsizlikle ilişkili problemlere nereden baktığınız önemli: Eğer hayvana yeterli ve kaliteli besleme yapar ve optimum bakım koşulları sağlarsanız iyi verim alırsınız.

Zir. Müh. Deniz Uğur GÜZEL (Hakkari Gıda Tarım Hayvancılık Tarım İl Müdürlüğü):

Hakkari Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünde mühendis olarak çalışmaktayım.

Ben genelde konuşmacılara, özellikle uzaktan gelen konuşmacılarımıza teşekkür etmek istiyorum. Çok uzak bir yoldan geldiler. Diğer katılımcıların hepsine de teşekkür ediyorum. Ben bir iki tane not çıkarttım. Yani, biz mühendis olarak, genelde çiftçiyle birebir muhatap ve genel itibarıyla alışmışız. Yani somut bir öneri istiyor bizden. Biz de ne yazık ki artık oraya yönelmişiz. Hemen somut önerilere geçtik.

Ben burada birkaç tane somut öneri gördüm. Bunu bir listede tuttum ve bu liste ufak bir şey, fazla uzun tutmayacağım. Burada benim kendi görüşüme göre küçükbaş hayvancılığın oturduğu üç temel yapı var. Bunlardan birincisi çoban, üretici dediğimiz. İkincisi mera veya ektiği bir arazi varsa, bir üretim yeri. Üçüncüsü de devlet desteği boyutu. Ben burada yapılan eksikliklerden ötürü önce “üretici için ne yapılabilir?”e baktım ve hocalarımızdan bunlarla ilgili bir modern teknolojik yetiştiricilik eğitimi konusu gündeme geldi ve bu çok hoşumuza gitti. Bu konuda somut bir sonuç olarak koyunculuk tekniklerinin eğitimi ortaya çıktı. Bu bir numara.

Benim asıl önem verdiğim konu olan mera; Hakkari özelinde yasak meraların çokluğu. Size bir liste gösterebilirim, bu iki sayfayı geçer. Yasaklanmış meralar. Ben bunun için bir çözüm önerisi olarak, devlet desteği dedim. Devlet tarafından yasaklanan meralar konusunda, biz Bakan Beye de bu öneriyi sunduk. Yarın gelecek olan bakanlarımıza da sunacağız. Meraları olanlar için iyileştirme, kullanamayanlar için yem desteği verilmesi lazım.

Atakan KESİCİ (Yüksekova Ziraat Odası Genel Sekreteri):

Van'dan gelen arkadaşşıma katılmıyorum. Dikte etmek için değil, fakat bu bölgede biz yaşıyoruz. Hakkari'nin sorunu aynı değil. Her bölgenin kendisine göre sıkıntıları var. Hakkari'de yasaklanan toplam 27 bölge var. Oraya bırakın koyununuzu otlatmayı, orada duramazsınız bile. Bir çiftçi cebinden ot alırsa, yem alırsa, para kazanmazsa, koyununu niye beslesin? Bunun için bana göre, tabii katılımcıların görüşlerine saygı duyuyorum ama acilen çözülmesi gereken konu güvenlidir. Yasaklanan bölgelerin tekrar yasaklarının kaldırılmasıdır. Bunu bir an önce yapmaları lazım. Bir de Erzurum'la ilgili bir söz söylenildi. Erzurum'da doğrudur, her yer güvenlidir, fakat bu 90'lı yıllarda gelen kaçak koyunların meydana getirdiği sorun Erzurum'a da, Van'a da, Hakkari'ye de yansıdı. Hatta Türkiye'nin tamamına yansıdı. Çiftçi daha ucuz koyun geldiği için kendi koyununu besleyemedi.

Zir. Müh. Ercan ÇİPLAK:

Birincisi bu çalıştay en aşağı dört ili kapsıyor. İkincisi de, siz meralara, yaylalara girseniz dahi yapacağınız koyunculuk ekonomik olmayacak, ben buna vurgu yapmak istedim. Erzurum'daki de diyor ben koyunculuğu eksik yapıyorum, yanlış yapıyorum, ekonomik değil. Van'daki de diyor. Yani siz meralara girseniz dahi koyunculuğu ekonomik yapamayacaksınız. Belki meraları aşırı otlatmakla daha da zarar vereceksiniz. Burada ince bir nokta var, bunu belirtmek için özellikle söyledim.

Yrd. Doç. Dr. OKAN ATAY:

Şimdi ben mera konusuyla ilgili bir şey söylemek istiyorum: Meralar açılabilir, psikolojik faktörlerin orada tekrar hayatın ikamesinde ciddi problem yaratacağını düşünüyorum. Meralar açıldı, ama psikolojik faktörler var. Kısa vadede gidemez, bu birincisi.

İkinci olarak, çayır var, mera var. Merada hayvan otlatılır. Fakat , çayırlar biçilir, buna çimen de derler. Çayırlardan elde edilen otun söylendiği kadar yüksek olduğunu düşünmüyorum. Bizim bölgede mutlaka yem bitkisi üretimin arttırmamız gerekir.

Bir de şunu sorayım. Otlı peynir yapıp da, satamayan var mı mesela, elinde kalan oluyor mu? Bildiğim kadarıyla elinizde otlu peyniriniz varsa mutlaka satarsınız. Bence dünyanın en güzel peynirlerinden biri olan bu ürünü daha çok tüketiciyle buluşturmamız gerekiyor.

Hayvan dağıtım meselesi ciddi bir mesele. Türkiye'de geçen seneye kadar Saanen keçi daha devam ediyordu mesela, 20+1 şeklinde. Burada kırsal kalkınmada, TAGEM veya Tarım Bakanlığı bir uzlaşa içinde mi? Yani siz kırsal kalkınma olarak kendiniz meslek sahibi yapmak için, 10+1-20+1 projeler gibi yapıp, hayvan veriyorsanız, burada ciddi sıkıntı var.

Bunun diğer tarımsal faaliyet içinde olan kamu kurumları ve diğer kurumlarla çok iyi entegre edilmesi lazım. Bölgesel planlama ya da yöresel planlama çerçevesinde olması lazım. Burada desteklenmesi gerekenler hayvan yetiştiricileri ve çobanlar. Eskiden hayvan yetiştiriciliği yapmış ama şu anda bunu yapamayan fakat bu işe istekli kişilerde ikinci olarak desteklenmesi gereken grup olmalı.

Ekrem TAŞ:

Öncelikle buraya gelen tüm arkadaşlara teşekkür ediyorum. Ben Şemdinli İlçesi adına birkaç şey söylemek istiyorum. 1980'li yıllarda olayların başlamasıyla tabii köy boşaltmaları oldu. Bu köy boşaltmaları neticesinde köylüler ilçe merkezlerinde veya hatta da yakın çevredeki il ve ilçe merkezlerine göç etti. Daha sonra, bir kısmı geri geldi, köylere geri döndü. Ancak, bu kolay olmadı. Gerçekten hem psikolojik, hem sosyal, hem de kültürel nedenlerden dolayı.

Tabii buna paralel olarak, küçükbaş hayvan sayısı azaldı. Buna rağmen birçok yerde mera ve yaylaya çıkma yasağı halen var. Ölüm oluyor, benim izlenimlerime göre mesela aradan 20-25 yıl geçtikten sonra, özellikle yeni nesil küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmak istemiyor. Hele hele şehre alışan, şehrin rahatlığını gören insanlar kesinlikle ve kesinlikle küçükbaş hayvancılığı geri kalmış, para kazandırmayan bir alan olarak görüyor.

Elinizde otlu peyniriniz varsa mutlaka satarsınız. Bence dünyanın en güzel peynirlerinden biri olan bu ürünü daha çok tüketiciyle buluşturmamız gerekiyor.

Bu nedenle; yeni nesil biz onları köylere götürsek bile bu işi yapmak istemiyor. Şu anda mesela birkaç proje uyguladık; ama göremedik o verimi. Yeni nesil küçükbaş hayvancılığın vazgeçmiş, yani yapmak istemiyor. Bu şekilde son yıllarda hayvan fiyatlarının artması nedeniyle ayrıca Ziraat Bankasının uygulamış olduğu düşük faizli hayvancılık kredisiyle bir nebze olsun bizim hayvan sayımız bir artış gösterdi; özellikle küçükbaşta.

Biz gerçekten küçükbaşın çok önemli olduğunu söylüyoruz. Özellikle, tarım alanları otlatmayla beraber küçükbaş hayvanlar

tarafından gübreleniyor aynı zamanda. Doğal dengeyi gerçekten çok iyi sağlıyor. Bizim burada bitki florası çok zengin olduğu için, bizim ürettiğimiz hayvanların eti ve sütü organiktir. İleride bunun çok iyi olacağını düşünüyorum. Bir talep olacağını düşünüyorum.

Özellikle et. Kolesterol falan özellikle hiç yapmayan. Her gün yeseniz bile, zaten bizim insanlarımızda da görüyoruz bu bölgede. Kolesterol oranı gayet düşük. Ben kesinlikle ve kesinlikle desteklerin uygulanması gerektiğini, Kalkınma Ajansının şartları biraz basite indirgemesini istiyorum. Çiftçi gruplarına yapılabilir. Beş kişilik bir çiftçi grubuna proje uygulanabilir veyahut da bir

kişiyse, en az 30 ya da 50 baş hayvan olabilir. Hem hayvan alımına, hem et ve süt ürünlerinin değerlendirilmesine, paketlenmesine, bir de pazarlamasına yönelik proje kriterleri olursa, çok daha iyi olur.

Mesela DAP desteğinde gördük. 50 ve üstü süt sığırı projesi gerçekten zor bölgemiz için. Herkese uygulanmıyor. Birçok çiftçi kardeşlerimiz var. En çok istedikleri şey bu şartların biraz kolay olması, yani uygulanabilir olması. Bu yörenin şartlarına uygun olması.

Reşit AKMAN:

Temsil ettiğimiz kesim, gecesi, gündüzü, cumartesi, hafta sonu olmayan bir kesimdir. Diyebilirim ki, en zorlu kesim bu kesim. Bir köyde insanlar koruculuk görevi yapmaktadır. Korucuların maaşı var. Bunlara geri ödemeli koyun dağıtılabilir. Koyun bedeli uzun vadeler halinde maaşlarından kesilebilir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Evet, güzel bir çözüm.

Reşit AKMAN:

Yayla yolları açılabilir. Yayla yolları yok. Eskiden hadi güvenlik sorun değildi. Şimdi gidip kalamıyorlar, günü birlik gidip gelmek zorundalar.

Bir de gençler artık köye geri dönmek istemiyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Gençler köye dönmeyince ne yapacağız?

Reşit AKMAN:

O zaman köyde kalan insanlarımızı eğitip, hayvan vererek şehre göç etmelerini engellemeliyiz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Evet, ben sözü artık kimseye vermiyorum. izin verirsiniz birkaç dakika ara verelim.Ancak Temur söz istedi. Buyrun.

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt TEMUR:

Eğitim şart demiştim. Eğitim şart, ama eğitimin şekli çok önemli. Bana kalırsa, bu bölgede verilecek olan eğitim, sürü üreticilerinin içerisinde neler yapılması gerekiyor, bunun biziatihi verilmesi gerekiyor. Hedefimiz, bölgede döl verimi olduğu takdirde, döl verimini etkileyen, koçların tırnak bakımından tutun da, işletmenin yapısına kadar veya merada otlatma şekline kadar, döl verimini etkileyen tüm konuların yıl içerisindeki sirkülasyonu üzerinde çok durulması gerekiyor. Özellikle de eğitimin proje süresinde devam etmesi de çok önemli.

KATILIMCI:

Eğer bir proje uygulanacaksa, merkez köylerde bir ortak üretim çiftliği kurulabilir. Yıl sonunda ya da dönem sonunda elde edilen kâr ortaklara dağıtılır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Arkadaşlar; çok teşekkür ederim. oturumu kapatırken kısa bir değerlendirme yapmak istiyorum.

Öncelikle, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'na ben iki açıdan açıdan teşekkür ediyorum. Birincisi şu:Her zaman söylerim, örneğin sağlık, yalnız doktora bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir. Tarım da yalnız tarımcılara bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir. Tarımla ilgili konuların çözümlenmesi ve önerilerin geliştirilmesinde kırsal kalkınmacı, sosyolog, makroekonomist,işletme sahipleri,çobanlar da rol oynamalıdır. Dolayısıyla, ajans böyle bir ortam

hazırladığı için, konuşmaların çok verimli olduğu kanısındayım ve kendilerini kutluyorum. Bütün bu bileşenlerin katılımıyla ortak bir sentez ortaya çıkardık. Sanıyorum, bu birliktelik diğer bütün kalkınma ajanslarında da örnek olacaktır.

İkincisi ise tarımda ortaya çıkan yaklaşımların tartışılmasına olanak sağladığı için teşekkür ediyorum. Dünyada iki yaklaşım ortaya çıkıyor; ya büyük dev tarımsal işletmelerle yapılan endüstriyel tarım, ya da kırı kırdan tutacak, hem istihdam açısından, hem de çevre ve verimlilik açısından küçük ve orta ölçekli işletmelerle yapılacak köylü tarımcılığı.

Dünya bu iki seçenek arasında gerçekten gelip gidiyor. Dolayısıyla, Türkiye ve bu bölge açısından da karar vermemiz gereken konu budur sanıyorum. Buradaki konuşmaların büyük bir çoğunluğu, ağırlıklı olarak kırı kırdan tutacak, küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeleri hedef alacak bir çözümlemeden yana. Bu gerçekten güzel bir tespit. Ancak, bununla birlikte konunun üretimden tüketime kadar bir bütünsellik içerisinde ele alınması lazım. Yalnız üretim yetmez, yani koyunlarımızın ürettiği kuzu verimini arttıralım, süt verimini arttıralım yetmez. Katma değer dediğimiz şey, onların cebinde kalmazsa bu iş olmaz. Bu nedenle ajansın

önemle üstünde durması gereken konulardan birisi bu olmalı. Kırsal kesimin ürettiği kuzu ve ya da sütü değerlendirecek şekilde örgütlenmeli ve katma değer üreticide kalmalı.

Türkiye'de hayvan yetiştiricilerinin, koyun yetiştiricilerinin para kazanması için, hem üretimin hem de üretimin değerlendirilmesinden meydana gelen katma değerın çiftçide kalmasını sağlayacak düzenlemelere gereksinim var. Bunu yapamadığımız sürece kırsal kesim giderek erir.

Örneğin; Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, koyunculardan ve keçicilerden toplayacağı sütü onlarla birlikte değerlendirecek tarımsal amaçlı bir kooperatif ve onun işlediği, onun sahiplendiği bir mandıra gibi bir organizasyon kurabilir. Dolayısıyla, Türkiye'de hayvan yetiştiricilerinin, koyun yetiştiricilerinin para kazanması için, hem üretimin hem de üretimin değerlendirilmesinden meydana gelen katma değerın çiftçide kalmasını sağlayacak düzenlemelere gereksinim var. Bunu yapamadığımız sürece kırsal kesim giderek erir.

Koyun sayısının azalması, doğrudan bununla bağlantılı. Koyun, yalnız burada azalmadı. Türkiye'nin her yanında koyun azaldı. Neden? Koyun keçi yetiştiricisi para kazanamıyor da ondan. Elbette buranın kendisine özgü sorunları da var. Ancak Türkiye genelinde ele alırsak, koyun keçi yetiştiriciliğini tekrar gündeme getirmek bizim en önemli görevimiz olmalı. Neden görevimiz? Türkiye'de şu anda kırmızı ette havlu attı, dışarıdan et ithal edilmez ise, insanlarımız et yiyemeyecek duruma geldi. Çünkü hayvancılık denklemi, hayvancılık eşittir sığırçılık şeklinde kurulmuş.

Bunun dışı güçlerle de bağlantısı var. Bunu da açıkça söylemek gerekiyor, çünkü bize verilen krediler sığır almak üzere yönlendiriliyor ve dünyanın, Amerika'nın ve Avrupa'nın elindeki sığır stokları eritiliyor. Avrupalı, Türkler'e teşekkür ediyor.

Ben buna, " Fakir Türk Çiftçisi, Zengin Avrupalı çiftçiyi kurtarıyor" diyorum. Böyle bir şey olur mu; böyle bir ikilem olur mu? Bütün bunları da düşünmeliyiz. Dolayısıyla, bütün bunların tartışıldığı bu çalıştay ve toplantıyı son derece başarılı buluyorum. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı yetkililerine teşekkür ediyorum.

4. Oturum

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI :

İyi Akşamlar Diliyorum.

Bu oturumda tartışacağımız beş konu var. Bu konular için bütün gün boyunca, sorunlar ve tespitler konusunda çözümlerimizi yaptık. Şimdi ise çözüm önerileri ya da önermeler konusunda sizden katkıları bekliyoruz. Beş konumuz şöyle:

- 1) Üretim, İşletme Modelleri, Irk ve Tip Seçimi
- 2) Çayır Mera ve Besleme
- 3) Bakım ve Hastalıklar
- 4) Çiftçi Eğitimi
- 5) Hayvancılık Politikaları, Örgütlenme Politikaları ve Desteklemeler

Evet, birinci konumuz, “Üretim, işletme modelleri, ırk ve tip seçimi”.

Bu konuda çözüm önerileri ve konularında sizlere söz vereceğim. Bu konuda öncelikle konuyu açması açısından Orhan Hoca'ya söz vereyim.

Prof. Dr. Orhan KARACA:

İşletme, ırk ve tip seçimi anlamında aslında sabahtan beri konuşulan şeylerden genel bir fikir ortaya çıktı. Bu bence şuydu. Biz yerli popülasyonlarımızı iyi bilmediğimiz için, bunları keşfetmeden, melezlemek adeta cinayet olur. Morkaraman dediğimiz koyunun çok varyasyonu var, akkaraman varyasyonu var. İvesi zaten muhteşem bir ırk.

İşletme anlamında, klasik küçük, dağınık aile işletmeleri yaklaşımı öne çıkıyor. Ama kırsalda bir daralma var, kırdan çekilme var. Dolayısıyla, yeni bir destek olursa, bundan sonra gelecek işletmeler büyüyecek. Yani, köyde kalan adam 50 koyunla kalmayacak, 100 koyunla kalmayacak. Yaşamak için değil, oradan kâr amaçlı bir şeyler elde etmek için kalacak; hayatını değiştirmek için kalacak. Hayat standartlarını geliştirmek için kalacak. Kamu da bunu öne çıkarmalı.

Müteşebbislerin 10-20 binlik işletmeler oluşturması da ancak büyük yatırımlarla şekillenebilir. Şu anda bazı yaylalar boşalıyor. Bu yaylaların gelecekte çok büyük, beş bin başlık, on bin başlık özel sürülere devredilmesi çok hoşuma gitmiyor, sosyolojik bir arıza gibi duruyor açıkçası.

İşletme, ırk ve tip seçimi anlamında aslında sabahtan beri konuşulan şeylerden genel bir fikir ortaya çıktı. Bu bence şuydu.

Biz yerli popülasyonlarımızı iyi bilmediğimiz için, bunları keşfetmeden, melezlemek adeta cinayet olur. Morkaraman dediğimiz koyunun çok varyasyonu var, akkaraman varyasyonu var. İvesi zaten muhteşem bir ırk.

İşletme anlamında, klasik küçük, dağınık aile işletmeleri yaklaşımı öne çıkıyor. Ama kırsalda bir daralma var, kırdan çekilme var. Dolayısıyla, yeni bir destek olursa, bundan sonra gelecek işletmeler büyüyecek. Yani, köyde kalan adam 50 koyunla kalmayacak, 100 koyunla kalmayacak. Yaşamak için değil, oradan kâr amaçlı bir şeyler elde etmek için kalacak; hayatını değiştirmek için kalacak. Hayat standartlarını geliştirmek için kalacak. Kamu da bunu öne çıkarmalı.

Müteşebbislerin 10-20 binlik işletmeler oluşturması da ancak büyük yatırımlarla şekillenebilir. Şu anda bazı yaylalar boşalıyor. Bu yaylaların gelecekte çok büyük, beş bin başlık, on bin başlık özel sürülere devredilmesi çok hoşuma gitmiyor, sosyolojik bir arıza gibi duruyor açıkçası.

Şu anda Türkiye'de güncel bir şey. Bu TİGEM'lerin bazıları özelleştiriliyor, gerçekten TİGEM'in bugün burada gündeme gelmesi lazım. Yani Kalkınma Ajanslarımız teknik birtakım destekler veriyor, girişimlerde bulunuyorlar. Plan proje yapıyorsunuz, nereye gideceksiniz? Bakanlığa gideceksiniz, ama şimdi bakanlığın iki kapısı var. Bence bu kapıları zorlayın.

Çiftliklerin özelleştirilmesiyle ilgili olayda da çiftliklere özel misyonlar, ıslah misyonu vb. yüklenmesi gerekir. Ama şu ana kadar salt kâr ağırlıklı düşünüldüğü kanısındayım. Dolayısıyla, TİGEM'ler ta Cumhuriyet yıllarından beri onların üzerlerine atılan bu damızlık misyonunu yerine getiremiyorlar. Diyelim ki devlet bunu beceremedi. Özelleştiriyor. O zaman onlar damızlıkçı olsun.

Bakıyoruz, TİGEM bir şey söylüyor, TAGEM başka bir şey söylüyor. “Ben damızlıkçıyım” diyor TİGEM, TAGEM de “damızlıkçı değilsin, ben araştırma yapıyorum” diyor.

Bakanlığımızın bu konuda strateji geliştirmesi gerekiyor. Bu anlamda da gerçekten yapılan projelere TİGEM'in entegre olması lazım, TİGEM'e ihtiyaç var. TAGEM'in yaptığı projelere TİGEM'in entegre olma ihtiyacı var.

Şu anlamda söylüyorum: Stratejik politikayı tarımsal araştırmalar üstlensin. Elbette ki TİGEM'den katkı sağlanacak. Ajanslarımız vatandaşa sağlıklı projeler, planlar yapıp bunun çözümüne de katkıda bulunabilirler.

Çiftliklerin özelleştirilmesiyle ilgili olayda da çiftliklere özel misyonlar, ıslah misyonu vb. yüklenmesi gerekir. Ama şu ana kadar salt kâr ağırlıklı düşünüldüğü kanısındayım. Dolayısıyla, TİGEM'ler ta Cumhuriyet yıllarından beri onların üzerlerine atılan bu damızlık misyonunu yerine getiremiyorlar. Diyelim ki devlet bunu beceremedi. Özelleştiriyor. O zaman onlar damızlıkçı olsun.

Burada böyle bir trende girdik, özelleştirilsin, itirazımız yok. Ama bunlar kamunun öngördüğü, ilgili bulundukları bölgeye gerekli ıslah hizmetini verecek şekilde satılsın, verilsin. Biz bunlardan teknolojik yatırım bekliyoruz. Yani, “ben burayı sana veriyorum, cüzi bir fiyatla, mesela iki liraya veriyorum, ama sen buraya 15 liralık yatırım yapacaksın” bu da teknoloji transferi anlamında önemli bir şeydir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Evet, ben teşekkür ederim.

Yusuf TAŞKIN:

Organik hayvancılık ön plana çıkartılabilir.

Alt havzalarda orta ölçekli işletmeler şeklinde kümelenme sağlanmalı. Belli havzalarda alt bölgeler belirlenerek, onlar üzerinden çarpan etkisi oluşturulmalı. Buralarda altyapı hizmetleri verilmeli. Mera ıslahı, yapıları ve ortak sağımhaneler gibi.

Koyunculuk kültürünün tanıtılması ve tesciliyle ilgili işlemler yapılmalı.

Yerli ırklar ile yaygın olarak çalışılmalı, ancak yeni ırklarla ilgili de örneğin Saanen keçisiyle ilgili bazı model örnekler üzerinde çalışılmalı.

Dağ köylerinde Çukurca, Bahçesaray, Çatak, Hizan gibi yerlerde keçicilik ön plana çıkarılmalı.

Halihazırda, mevcut küçük ölçekli işletmeler ana hedef kitle olarak belirlenmeli. Yani bu işe, köyde olup da, hayvancılığa ya da koyunculuğa yeni girecek kişiler değil de, mevcut küçük ve orta ölçekli işletmeler daha fazla desteklenmeli. Bu işletmelerin kapasitelerini arttırmaları sağlanmalı.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Teşekkür ederim Yusuf Bey. Gerçekten güzel önermeler. Bir, iki, üç, dört. Yine aynı doğrultuda, söz almak isteyen.

Ercan ÇIPLAK:

Türkiye’de köyden kente göç sosyolojik bir gerçektir. Bunu hızlandıran nedenler var. Bu engellenemeyecek bir şey gibi görünüyor. Yani bunu çok da zorlamanın, kırdakileri illa kırdı tutalım, bunlara koyunculuk yaptırılım yaklaşımından kurtulmak lazım. Bir adam kente gelmek istiyorsa, onu köyde tutamazsınız. Bir sene tutarsınız, iki sene tutarsınız, hayvan verirsiniz, onu satar eder, bir şekilde gider. Bu anlamda koyunculuk, bizde doğal bir faaliyet. İlla herkes bunu yapsın, köydeki herkes bunu yapsın diye zorlamamak gerekir. Bence temel noktalardan birisi bu.

İkincisi; aile işletmesi dediğimiz entansif işletme modeli bir ekonomik sektör değil de, o ailenin geçimlik ihtiyacını karşılayabilecek, protein ihtiyacını karşılayabileceği bir sosyal faaliyetmiş gibi algılanıp, bu şekilde basit uygulamalarla, verim artırma yoluna gidilmeli bence. Yani, bu desteklenmeli; ama ekonomik faaliyet olarak değil, bir sosyal faaliyet olarak desteklenmeli.

Adamın on koyunu olsun, yirmi koyunu olsun, üç tane tavuğu olsun, bunun yanında başka faaliyetler de yapsın, sebzecilik de yapsın, tarla tarımı da yapsın. Bunu tamamen ailesine yönelik, belki ufak çapta satıp gelir elde edebilecek bir faaliyet olarak yaptığı bir model olarak destekleyelim. Büyük yanlışlarımızdan birisi, işte hadi entansif modele geçin, herkes işletmelerini büyüksün, rantabl olsun gibi bir dayatma var, bu da yanlış bir uygulama.

Üçüncü olarak; işletme modelleriyle ilgili veya kapasiteleriyle ilgili fizibiliteler hazırlanmalı. Bu mesela soyut bir şey değil, bunu Ajans yapabilir, Tarım Müdürlükleri yapabilir, Üniversiteler yapabilir. Örneğin on hayvanlık bir işletmenin sürü projeksiyonu şudur, işte normal şartlarda elde edilecek geliri budur, masrafı budur gibi güncel verilerle; Yirmi, otuz, kırk, elli başlık fizibiliteler hazırlanır. Bu da o konuda yatırım yapmayı düşünen insanlara bir rehber olur. Yatırımcı, yatırıma başlamadan önce nasıl bir faaliyetin içine girdiğini baştan görebilir.

Bakım, besleme, çevre koşulları ile alakalı hayvanların günlük, haftalık, aylık bakımlarıyla ilgili bir model katalog hazırlanabilir ve bu işletmelere sunulabilir. Mesela, şu ayda yapılması gereken iş şudur, şu bu yapılabilir şeklinde.

Türkiye’nin kırmızı ette dünya ile rekabet etmesi çok zor. Maliyet dezavantajları var. Koyunculuk belki meralardan kaynaklı rekabet edebileceğimiz bir alan. Ama bunu da, ancak meraları dengeli kullanarak yapabiliriz.

Model anlamında belki mevsimlik kuzuları alıp, mera döneminde bir şekilde semirtip, satacak bir model kullanılabilir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Teşekkür ederim. Bu konuda söz almak isteyen başka arkadaşımız var mı?

Prof. Dr. Suphi DENİZ:

Türkiye’de günümüzde işletmelerin yüzde 97 ile ifade edilen kısmı aile işletmeleri şeklinde ve bunlar çok çeşitli alanlarda ve çok küçük yapılar halinde işlem görüyor. O yüzden de, kârlılığı son derece düşük. Onun için, kalkınma ile ilgili kurumlarca, özellikle ekonomik işletme büyüklüğü de dikkate alınarak, minimum işletme ölçeği kapsamımda olan yapıların desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde, maalesef, yapılan yatırımlar kayba uğruyor. *O yüzden, mutlaka bir hesaplamanın yapılarak, ekonomik işletme ölçeği büyüklüğü dikkate alınmalı ve minimum işletme ölçeği sınırları içerisine girecek, model işletme tiplerinin desteklenmesi gerekir diye düşünüyorum.*

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Teşekkür ederiz. Bu konuda başka katkı yapmak isteyen var mı?

Mehmet BAYIR (Ceylanpınar TİGEM):

Bütün dünyada da, Türkiye’de de üretim yapmak o kadar zor değil. Herkes üretim yapıyor. Ama ürettikten sonra bu ürünleri nasıl pazarlayacak, nasıl değerlendirecek, bütün sorun burada.

Ben burada işletme tesisleri kurulması, ürünlerin burada değerlendirilmesi taraftarıyım. Mesela üretici sütü buradan satabileceğini düşündüğünde doğal olarak yetiştiriciler çoğalacak, insanlar güvenli bir üretim yapacak. Üretim kendiliğinden artmış olacak. Bakanlık son zamanlarda zaten destek de veriyor. Üretilen ürünlere de destek vermesi lazım. Yani, ne kadar et ve süt ürettiğine göre de destek verilse, o zaman daha iyi olacağını düşünüyorum.

Prof. Dr. Turgut AYGÜN:

Çobanların sosyal güvenceleriyle ilgili bir önerim olacak. Bilmiyorum, onun yasal dayanağı nasıl olur; ama mesela bir müteahhit veya bir esnaf çalışanı için prim yatırıyor. Acaba bu konuda bir adım atılabilir mi?

Bir de, biliyorsunuz, burada geç kesimden dolayı ciddi maliyet artışları/kayıpları var.

Özellikle ortak işletmeler kurarak, kuzu besisi teşvik edilebilir. Geç kesimin sakıncaları belki bu şekilde biraz daha giderilebilir. Üretim sistemi için Romanov, Seanen gibi böyle popülist yaklaşımlar olmaz. Bunları bu bölgeye getirmenin hiçbir anlamı yok diye düşünüyorum.

Bu konuda bize danışanlara da biz kesinlikle bu şekilde popülist yaklaşımlardan uzak durulması gerektiğini anlatmalıyız. Romanov’dan bir örnek vereyim. Siz hangi yörede yapıyorsunuz, diyelim ki Erzurum’da. Siz morkaramanla, Romanov’u götürüp Rusya’da yetiştireceksiniz; aynı şekilde Romanov’la, morkaramanı getirip, aynı şartlarda ancak farklı çevre koşullarında, ama Erzurum’daki aynı koşullar içerisinde yetiştirip, ikisi arasındaki varyasyonla, Rusya’da gösterdikleri varyasyon arasındaki farka bakacaksınız. Buna göre bir değerlendirme yapmanız gerekiyor.

Bu tür popülist yaklaşımlardan uzak durulması gerekir. Bizim o kadar geniş zamanımız yok. Durup, bekleyecek kadar zamanımız yok. Yerli ırklarımız üzerinde çalışılmasında yarar görüyorum. Özellikle, bu yöre için Norduz koyunu, karakaş koyunu üzerinde durulmasında yarar olduğunu düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

İsterseniz, bir iki konuda ben de fikrimi söyleyeyim. Bir kere arkadaşlarımızın birleştikleri bir konu var. Doğu Anadolu Bölgesi için var olan yerel ırk ve soyların korunması ve öncelikle bunları hedef alacak, ırk temelinde bir örgütlenme. Bu çok önemli. Elbette melezleme çalışmaları yapılabilir; ancak bölgesel farklılığı mutlaka dikkate almak zorundayız. Örneğin, ben kişisel olarak bazı bölgelerde melezlemenin gerekli olduğuna da inananlardanım. Örneğin Batı Anadolu Bölgesi’nde, önce Hocam Reşit Sönmez, daha sonra Hocam’ın emekli olmasından sonra benim liderliğimde yürütülen melezleme projeleriyle Tahirova, Sönmez, Acıpayam ve Menemen gibi yeni koyun soylarını oluşturduk. Bu amaçla Almanya kökenli Doğu Friz ve Fransız İl de Frans gibi yabancı kökenli ırklardan yararlandık. Ancak yerli ırkları taban sürü olarak koruduk.

İşletme tipine gelince, elbette hedef kitle küçük ve orta ölçekli işletmeler olmalı; ama bu işletmelerdeki hayvan sayısının rasyonel olarak ne kadar olması konusu bir araştırmayla ortaya çıkartılmalı..

İKİNCİ KONUMUZ; “ÇAYIR, MERA VE BESLEME”. Yine Doğu Anadolu Bölgesi’ni Dikkate Alacak Şekilde, Çayır, Mera Ve Besleme Konusundaki Önermeleriniz Neler Olabilir, O Konuda Söz Vermek İstiyorum.

Prof. Dr. Suphi DENİZ:

Bir kere meraların ıslahı gibi bir problem var, bunların mutlaka gerçekleştirilmesi lazım. Bu konuda kanuni düzenleme var. Ancak, buna işlerlik kazandırılması gerekiyor. Bu konuyla ilgili Tarım Bakanlığının çalışma yapması gerekiyor.

İkincisi; yem bitkileri tarımının mutlaka bu bölgede geliştirilmesi gerekiyor. Özellikle meraların üzerindeki baskıyı, ağır otlatma ve erken otlatma baskısını hafifletmek, bu ciddi bir gereksinimdir. Ancak, bu bölgenin su problemi var. Birçok havzada maalesef bir akarsu ya da taban suyu problemi var. Onun için mutlaka bu bölgenin bir avantajı olan yüzey şekillerinden faydalanarak, ilkbahardaki yağışlar ve akarsulardan faydalanmamız lazım. Onun için tekrar ediyorum, gölet yapımı gerekli olan bir durumdur.

Bir üçüncü husus; üretimini yapmış olduğumuz bu yem bitkilerini kaliteli bir şekilde zamanında hasadı ve kaliteli bir şekilde depolanması problemi söz konusu. Yani, bu bölgede karşılaştığımız bir problem. Vatandaş yoncaı, korungayı geç hasat ediyor. Dolayısıyla, sindirilebilirliği düşmüş, değerlendirme oranı düşük bir yem olarak elde ediyor. Buna dikkat edilmesi lazım. Biçim zamanının ve depolanma şartlarının uygun bir şekilde yapılarak, en iyi, yüksek randımanda yemi değerlendirmesi lazım.

Bir başka husus; bizim elimizdeki hayvan materyalini yeterli ve dengeli bir şekilde besleyecek, uygun formülasyonlar yapmamız gerekiyor. Çünkü, özellikle koyunlarda gebeliğin son dönemi ve anneliğin ilk dönemi ciddi problemler oluşturabilecek dönemlerdir. Özellikle, son yıllarda yüksek verimli, gerek keçi, gerekse koyunda türlerin, ırkların veya tiplerin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu ciddi bir sorun.

Özellikle meraların üzerindeki baskıyı, ağır otlatma ve erken otlatma baskısını hafifletmek, bu ciddi bir gereksinimdir. Ancak, bu bölgenin su problemi var. Birçok havzada maalesef bir akarsu ya da taban suyu problemi var. Onun için mutlaka bu bölgenin bir avantajı olan yüzey şekillerinden faydalanarak, ilkbahardaki yağışlar ve akarsulardan faydalanmamız lazım.

Bu, aynı zamanda kaliteli kuzu üretiminin de ilk aşamasını oluşturuyor. Onun için mutlaka anneleri yeterli ve dengeli beslememiz gerekiyor. Tabii, bunların yapılabilmesinin bir temel şartı var. Eğitim. Bu konuda ciddi bir çiftçi eğitime ihtiyaç var. Bir de bu bölgede çok ciddi bir yanlış uygulama var. Türkiye'nin birçok yerinde var, ama özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da olan toklu besisi meselesi var.

Fizyolojik olarak büyüme dönemini tamamlamış olan hayvanlarda yapmış olduğumuz besi işlemi tamamen yağ üretimine dayalı olduğu için, bu hem fazla yem tüketimi gerektiren bir işlev, hem de elde edilen et kalitesi düşük olduğu için, iki yönlü bir zarar getiriyor. Artık Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan da bu toklu besisi

sisteminin tamamen kaldırılması, sonlandırılması gerekiyor.

Bunun tabi bazı özel nedenleri var. Özellikle, kurban bayramı, daha doğrusu kurbanlık kesimi sebebiyle böyle bir şey var, ama bunun bir çözüme kavuşturulması lazım. Bu çok ciddi ekonomik bir kayıptır.

Yrd. Doç. Dr. CÜNEYT TEMUR:

Biz hep kendi ihtiyaçlarımızı göz önünde bulundurarak bazı şeylerle hareket ediyoruz. Esas olan bence hayvanların beslenmesi ve özellikle, hayvanların ihtiyaçları esas alınarak hareket edilmeli. Bu nasıl olur? Mesela, eldeki mevcut imkânları optimum şekilde değerlendirebildiği, üretilen veya çok çabuk ucuza elde edilen, edilebilen yem materyalinin miktarınca hayvan sayısı belirlenmeli.

Kapasiteyi buna göre belirlemek esas olmalı. Çünkü girdilerin yüzde 70'ini yem oluşturuyor. Eldeki mevcut imkânlarla göre hayvan kapasitesinin belirlenip, ona göre besleme yapılmasını öneriyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Yani, yem kapasitesine göre işletmelerdeki hayvan sayısının belirlenmesi diyorsunuz.

Nurettin POLAT (DAKA):

Özellikle mera ıslahında oradaki bitki örtüsüne uygun bitkilerin ıslahta kullanılması gerekir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Bu nokta çok önemli. Dışarıdan mera ıslahı için, o yöreye uygun olmayan çeşitlerin ve varyetelerin gelmemesi.

Nurettin POLAT (DAKA):

Bizim kaba yem üretimi alanlarımız çok fazla; ama verimimiz çok düşük. Verimin artırılmasına yönelik bir çalışma yapılması gerekir. Özellikle yonca ve korungada. Silajlık mısırdaki hem üretim alanı hem de verim çok düşük oranlarda. Bunun da artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalı.

Ahmet TUNCER:

Öncelikli olarak meraları kesin olarak korumamız gerekiyor. Birinci nokta bu.

İkinci nokta; tabii bu meraları nasıl koruyacağız? Bu da tabi ki İl Müdürlüklerinin desteğiyle, köylülerin bilinçlendirilmesiyle, yetiştiricinin bilinçlendirmesiyle olabilecek bir şey. Bunu nasıl koruyabilirsiniz? Etrafını çitlerle çevirdiğiniz veya elektro penslerle çevirdiğiniz alanları oluşturarak, o bölgeleri münavebeli otlatma şeklinde önleyebilirsiniz.

Önemli bir nokta da kuzu besisine geçilmesi gerekliliğidir. *Yoğun kuzu besisi mutlaka yapılması lazım. Çünkü, gerçekten bu ekonomik bir değer. Örnek olarak biz işletmemizde yıllardır yoğun kuzu besiciliğini sürekli olarak uyguluyoruz. Hayvanlarımızı, kuzularımızı süttten kestikten sonra, üç aylıkken besiye alıyoruz, yoğun besiye alıyoruz ve yaklaşık 90 gün besinin süresinde tutuktan sonra, onları satıyoruz.* Mesela, bu yılki bizim canlı ağırlık ortalamamız 49 kg. Yani, 90 gün sonunda hayvanlarımız 49 kg canlı ağırlığına ulaşabiliyor. İvesi ırkı için konuşuyorum.

Bu bölgede de mutlaka uygulanmalı diye düşünüyorum. Onun dışında, yine önemli bir nokta, döl veriminin artırılması için, koç katımı önce ve sonrasında ek yemleme önemli bir nokta, mutlaka yapılması lazım. Yani döl verimimiz ne kadar yüksek olursa, o kadar kârımız artabilir.

Yusuf TAŞKIN:

Bölgenin kadastro tamamlanmadı henüz. *Mera tespit tahdit çalışmaları tamamlanmadı.* Meralarda gölgelikler, sıvat gibi yapılar yapılmalı. *Meraların kapasite ve vejetasyon haritaları çıkarılmalı.* Kaba yemin patozlara vurulması kesinlikle engellenmeli. Alternatif olarak otu daha uzun kesen basit makinelerin kullanımı teşvik edilmeli. Göçerlerin meraya giriş ve çıkışları kontrol altına, kayıt altına alınmalı.

Kaba yem açığının olduğu yerlerde yem bitkileri üretimi geliştirilmeli. Ancak, mutlaka buralarda sertifikalı tohum, basınçlı sulama sistemleri gibi uygulamalar ile verim artışı hedeflenmeli. ***Silajlık mısır üretimi buralarda yaygınlaştırılmalıdır.***

Ercan ÇIPLAK:

Meralar hep bahsediyoruz ama verim ve vejetasyon durumları hakkında net bir şey diyemiyoruz. Meraların vejetasyonunun yapılıp, bölgeler itibariyle hangisinin hangi vasıfta olduğu belirlenmelidir. Buna dayalı olarak bölgelere göre mera yönetimi ve amenajmanı planları uygulanmalı. Yine hayvan gölgeliği sıvatlar, suluklar gibi tesislerin de meralarda yapılması gerekiyor.

Mehmet BAYIK (CEYLANPINAR TİGEM):

Hayvanların beslenmesinin dengeli bir şekilde yapılması gerekir. Dengeli besleme yapabilmek için, enerji protein dengesi çok önemli. Bu bölgede tahmin ediyorum enerji kaynağı olması lazım; ama protein kaynağı olarak ne var? Bunu çiftçilerimiz temin edebiliyor mu? Yani, protein kaynağı olarak biliyorsunuz pamuk tohumu küspesi, ayçiçeği tohumu küspesi, soya.

Bu önemli bir noktadır. Bir de proteinsiz bir besleme yapmak, besleme yapıldığı anlamına gelmez. Şimdi, geleneksel olarak yapılan yetiştiricilikteki beslemede, hayvanlar bahara çıktığı zaman; otlar bir iki santim büyüdüğü zaman, tamam diyor. Çözüm şu; yani protein kaynağı olarak ne yapılabilir; yani yakın yerlerden mi getiriliyor, yoksa burada protein kaynağı için bir şeyler yetiştirilebilir mi? Bunun da araştırılıp, bir çözüme kavuşması lazım.

Prof. Dr. Orhan KARACA:

Beslemenin şöyle bir şey olduğunu belirtmem lazım. Sütten kesiyor, bir yere alıyoruz, besi yapıyoruz. Sütten kesip, besiye aldığımız zaman Haziranın başı. Haziranın başında vatandaşın hayvanını alıp, içeride besi yapması için çılgın olması lazım. Mümkün değil, çünkü, vejetasyon canlı.

Orada tek bir fark var. Yani, azıcık bir yem takviye edebiliriz. Eğer biraz takviye edebilirsek, hayvanlara mera sonunda 40-45 kilogram oluyor. 1 Eylül döküm mevsimidir. Oraya kadar geldik.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Şunu mu söylemek istiyorsun hocam; “Burada entansif kuzu besisine söylendiği gibi gerek yok, anlamlı değil. Bu anlamda, mera + takviyeli bir besin yeterli olacaktır.”

Prof. Dr. Orhan KARACA:

Bakın, bu yıl bizim Uşak'ta bir TÜBİTAK projesi var, onu söylemeliyim. Şimdi, vatandaş şunu yapıyor. Kuzular dört beş ay emiştiriyor, bazıları yem takviyesi yapıyor, bazıları da yapmıyor. Süt kuzu olarak satıyorlar. Tahmin edin, kaç kilo satıyorlar? 35-45 kilo satıyorlar.

Prof. Dr. Suphi DENİZ:

Bu bölgeye münhasır, bizim yapmış olduğumuz çalışmalarda günlük 250 gramlık bir arpa ilavesi besiyi yüzde 40 daha fazla performanslı hale getirdi.

Bu bölge meraların önemli bir özelliği şu. Baklagiller bakımından zengin oldukları için, hayvan proteini ihtiyacı konusunda sıkıntı yok; ama enerji açığı var. Onun desteklenmesi durumunda çok güzel bir yarı entansif bir sistemle, mera sonunda kesim anına rahatlıkla ulaşabiliyorlar.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Teşekkür ederim. Ben de iki önerme yapmak istiyorum: Bunlardan birincisi; Türkiye'de mera yönetiminde üretici birliklerinin temsilcileri yok, bu çok önemli bir şey. Dolayısıyla, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı olarak bu mera yönetim birimleri var. Buralarda mutlaka birlik yönetim kurulunun ya da birliklerin temsilini sağlamak gerekir.

Diğer yandan, Mera Yasası'yla ilgili kanun hükmünde kararnameler çıkıyor. Kararnamelerle, Mera alanlarının amaç dışı kullanılması konusu ortaya çıkmış bulunuyor. Mera alanlarında , maden bulunursa maden ocağı açılabilir ya da elektrik üretilebilir. Burada mera alanlarının amaç dışı kullanımının engellenmesi konusunda bir önerme yapmak istiyorum.

Prof. Dr. Turgut AYGÜN:

Özellikle, bu bölgedeki meralarda zehirli otların bir envanterinin çıkarılması gerekir. Buna bağlı ölümlerin olduğu çok nadir de olsa, karşımıza çıkıyor. Bu zehirli otların da envanterinin çıkarılmasında yarar var.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Üç numaralı konumuz; bakım ve hastalıklar. Hastalıklar konusu da en az bakım kadar önemli. Türkiye hayvan-

cılığında ve bu kapsamda koyun keçi yetiştiriciliğinde, gerek genç dönemde, gerekse ergin dönemde hastalıklarla yeterince mücadele edilmediği için oldukça yüksek düzeyde ölümler var. Bu nedenlerle benim tahminime göre, Türkiye'de koç altı koyun başına süten kesim ya da pazarlama çağında üretilen kuzu sayısı birin çok altında.

Mehmet TOSLAK (Ceylanpınar TİGEM Veteriner Hekimi):

Hastalıklar konusunda önemli olan hastalık girmeden, gerekli aşılama teknikleriyle, hastalığın girmesini izlemektir, yani koruyucu hekimlik. Bu konuda benim değinmek istediğim konulardan birisi şap hastalığı. Özellikle, bölgenin sınır bölgesi olmasından ötürü son yıllarda ülkemizde sürekli bir şap var. Bunda virüsün çok çabuk suç değiştirmesinin de büyük etkisi var.

Tedbirlerin yeterli olmaması, kaçak hayvan girişi.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Konuyu açmak için söylüyorum. Hangi tipleri yaygın şu anda Türkiye'de?

Mehmet TOSLAK:

En son yapılanda A-tipi yaygındır. Şimdi, Bakanlığın uyguladığı aşı programları var, yılda iki defa uygulanmaktadır. Bunların nedeni prospektüste aşının etkinliği altı ay deniliyor. Fakat, aşının etkinliği kesinlikle altı ay sürmüyor. İlk yapıldığı zamanlarda oranı yüzde 85'in üzerinde çıkıyor, fakat bu giderek, iki üç ay sonra 85 olmuyor. 4-5. ayda daha da çok aşağılara düşüyor.

Bundan dolayı hayvan hareketinin çok olduğu bölgelerde, şap aşısı 45 gün veya en fazla 60. günü geçirmemek gerekir. Hayvan hareketinin fazla olmadığı bölgelerde 90 gün olmalıdır süre. Bunun yanında önemli olan noktalardan birisi de brusella konusudur. Brusella özellikle döl veriminde, amaç koyundan kuzu elde etmekse, brusella da en büyük engellerinden birisidir.

Kuzu döneminde hem erkek, hem dişi damızlık kuzulara muhakkak brusella aşısı yapılmalıdır. Koç katımında bilinen koçlar kullanılmalıdır. Bilinmeyen sürülerden koçlar sürüye katılmamalı. Çünkü, koçlar brusellanın yayılmasında çok büyük etkindir. Bizim TİGEM olarak bu konudaki uygulamamız her yıl sürüye katılan koçlarımızı bellidir. Ayrı bir yerde beslenir. Biz bunlardan kan alıyoruz, laboratuarlara gönderiyoruz, ona göre kullanıyoruz.

Bu yönde de bir yöntem izlenebilir. Ayrıca, bu aşılama yapılrken, soğuk zincir olayına çok dikkat edilmeli. Aşı gelir gelmez, hayvana uygulanmıyor. Bölge itibariyle de olsun, elektrik kesintisi çok sık yaşanmaktadır. Aşılarda soğuk zincir bozuldu mu, hayvanın vücuduna su vermekten başka bir şey yapmıyoruz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Çelirme yani?

Mehmet TOSLAK:

Halk arasında çelirme. Yani hayvan doğar doğmaz da yapmamalı. En az aradan üç hafta geçmelidir. Annesinde aşı varsa, bu hayvan 21 güne kadar annenin altında antikorları taşıyor. Bu, hayvanı 21 güne kadar koruyor. 21 günden önce yaparsak, yaptığımız aşı, antikorları da etkisiz hale getiriyor. Kendi de etkinliğini kaybediyor. Hiç aşı yapmamış gibi oluyoruz.

Bunun için bu ilk defa uygulayanlarda, dört hafta sonra tekrarını muhakkak yaptırmalıyız. Bizim TİGEM olarak hayvanlarımıza uyguladığımız yaklaşık on aşı var. Bunlar ektim aşısı, beyaz kasa hastalığına karşı selenyum, e-vitamin takviyesi, ayrıca tipiar dediğimiz koyun keçi vebası, entrotoksemi, şap aşısı, antraks aşısı, dalak aşısı dediğimiz aşılar. Çiçek aşısı, galaksi aşısı, brusella, genç kuzulara uyguluyoruz. Bunun yanında leptoz sproz aşısı. Bir de iç ve dış parazit mücadelesi var. Bunlar da çok önemlidir.

Biz iç parazit mücadelesinde hayvanlarımızdan numune alıyoruz, laboratuarlara gönderiyoruz, yılda iki defa yapıyoruz. Bir ilkbahar gelirken, bir de güz gelirken.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Burada bölge için nasıl bir önerme yapabiliriz?

Mehmet TOSLAK:

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünün önderliğinde, belli örnekler ve numuneler alınarak, bir parazit muayenesinde laboratuarlara gönderilebilir. Çıkan hedef parazit değerlerine göre ilaç kullanılır, hayvana boşuna ilaç yüklenmemiş olur. Ekonomik yönden de büyük kazanç sağlar.

Koç katımında brusella için koçlardan örnekler ve kan alınabilir. O şekilde laboratuara gönderilebilir.

Yrd. Doç. Dr. Okan ATAY:

Brusella çok önemli bir hastalık. Sahada ciddi brusellalı hayvanlar var. Brusellalı hayvanların minimize edilmesi gerekir. Bunun için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı itlaf yapacak, başka çaresi yok. Parasını verecek itlaf edecek.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Peki, Tarım Bakanlığı buna uyuyor mu?

Okan ATAY:

Uymuyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Şimdi, burada çok önemli bir nokta var, ben onu açmak istiyorum. Bazı hastalıklar için yasa ve yönetmeliklerde “İtlaf edildiği takdirde, Tarım Bakanlığı parasını öder” diyor. Tarım bakanlığı bu parayı ödüyor mu? Bu konuyu nasıl çözümleyelim?

Nihat UYAN:

Bu sene üzerinden altı baş büyük hayvan aldım. İşletmeye girdikten 14 gün sonra şap başladı. Defalarca veteriner hekimi götürdüm. Bir türlü şap olduğuna inandıramadım.

Bunu aşmaya çalıştım, ilaç aldım, şapı kırdık, bu sefer brusella başladı. Brusella neticesinde yaklaşık 90'a yakın yavru atımı oldu, 54 tane de büyükbaş hayvanım öldü. Buna rağmen şap ve brusella olduğuna inandıramadım. Üyelerin borç ertelemesine gidiliyor. Başka bir şey yapılmıyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Şu anda Tarım Bakanlığı senin içinde bulunduğun bu duruma duyarlı değil mi? Değilse, duyarlı olsun diyelim?

Ahmet TUNCER:

Hayvan hareketlerini mutlaka kontrol etmemiz gerekir, bu çok önemli.

İkincisi; sınırdan kaçak hayvan girişini engellememiz lazım. Biz bunu engellemediğimi sürece, hiçbir zaman şapla başa çıkama-

yız. Yani, Türkiye de ne kadar aşı üretirseniz üretin, ne kadar aşı yaparsanız yapın başa çıkamazsınız. Çünkü, bu aşı hayvanları yüzde yüz korumuyor. *Sonuçta, mutlaka ve mutlaka sınırdan kaçak geçişlerin engellenmesi lazım. Hayvancılığın en büyük sorunlarından birisidir bu.* Çünkü, Uzakdoğu'da bir tane suj görülüyor, bir bakıyorsunuz, on gün sonra Türkiye'de. Irak'ta bir suj görülüyor, üç gün sonra Türkiye'de. Bunun mutlaka önlenmesi lazım.

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt TEMUR:

Bence yapılması zorunlu olan bakım işlemleri, sağlık, koruma tedbirleri vb. ile ilgili bölgeye uygun bir takvim çıkartılmalı.

Döl verimini etkileyen bütün işlemler bunun içerisine dahil edilmeli. Bu ne anlama gelir? Tespih tanesi gibi düşündüğümüzde, bir tanesini çıkarttığımızda tespih darmadağın olur.

Dolayısıyla, koçların tırnak bakımından tutun da, aşılarmaya, koç katımına, koç seçimine kadar bütün işlemlerle ilgili ne zaman ve nasıl yapılacağına dair takvim çıkartılmalı ve yetiştiricilere dağıtılmalı.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Çok teşekkür ederim, çok somut öneriler bunlar.

Yusuf TAŞKIN:

Ağılar modernize edilmeli.

Sınır illerinde hayvan sevklerinde 15 gün önce aşı zorunluluğu sevklerde sıkıntıya neden olmaktadır. Buna bir alternatif bulunmalı.

Hayvan pazarlarına giren hayvanlar için aşı zorunluluğu getirilmeli.

Köylerde ve yaylalarda hayvan banyolukları yapılmalı.

Van'da laboratuvar kurulabilir.

Kamuda sağlık personeli sayısı artırılmalı.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Çok teşekkür ederim, işte somut öneriler bunlar.

Nurettin POLAT:

Bölgemizde süt kaynatılmadan peynir yapımı yaygın. Bu, brusella için büyük risk oluşturuyor. Bu konuda özellikle bayanlarımıza sütün kaynatılarak peynir yapılması konusunda eğitim verilmeli.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Çok teşekkür ederim, bunlar çok somut öneri. Ben de bir iki şey ilave etmek istiyorum. Türkiye'ye doğudan ve güneyden kaçak hayvanlar geliyor. Kaçak hayvan hareketleri hastalıkları tetikliyor. Türkiye'ye hastalıklar yalnız doğudan ve güneyden gelmiyor, Batı'dan da hayvan ithaliyle geliyor. Avrupa Birliği, Türkiye kanalı ile hastalıkların Avrupa'ya girmesini önlemek amacıyla kimi önlemler aldı. Örneğin, Avrupa Birliği Türkiye'ye hayvan hastalıkları için verdiği kaynakların Trakya Bölgesi'ne aktarılmasını sağladı.

Komşularımızdan hastalık geliyor dedik. Bu nedenle, komşularımızla ilgili hayvan hastalıkları konusunda müzakereler yapılmalı..

Türkiye'de, hayvan hastalıkları gerçekten çok ciddi bir sorun. Hayvan hastalıklarıyla yeterince mücadele etmemekten kaynaklanan kayıp birkaç milyar TL'nin üstündedir. Biz Türkiye'de hayvan sağlığını, insan sağlığıyla bütünleşecek şekilde ele almalıyız.

Bunların en önemlilerinden birisi, önümüzdeki yıllarda örneğin sığırlarda ortaya çıkması beklenen deli inek hastalığı tehlikesi. Koyunlarda ise bunun bir versiyonu olan scrapie denilen bir hastalık var. Bizim koyunlarımızın büyük bir çoğunluğu bu hastalığa karşı oldukça dayanıklı, ama duyarlı olan bazı soylar da söz konusu.

İleride çıkması olası scrapie hastalığına karşı Türkiye'deki koyun ve keçi varlığının mutlaka test edilmesi lazım. Aslında sağlıklı bakılan, dengeli beslenen hayvanlar hastalığa zor yakalanıyor. Dolayısıyla hastalıklarla savaşımında konunun bir bütünsellik içerisinde ele almak gerekiyor.

Bir başka önerme; Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nı ilgilendiren bir konu. Koruyucu hekimlikte yapılan aşılmalarda kampanya dönemleri var. Bu kampanya dönemi dışında hastalık çıktığı zaman, çiftçi ne yapsın? Çiftçi aşıları almak için cebinden para ödemek zorunda. Bunu mutlaka değiştirmek zorundayız. Türkiye'de, hayvan hastalıkları gerçekten çok ciddi bir sorun. Hayvan hastalıklarıyla yeterince mücadele etmemekten kaynaklanan kayıp birkaç milyar TL'nin üstündedir. Biz Türkiye'de hayvan

sağlığını, insan sağlığıyla bütünleşecek şekilde ele almalıyız.

Örneğin; Malta Humması koruması dediğimiz hastalık insanlara da geçiyor. Ege Bölgesi'nde çok yaygın, burada da yaygın. Dolayısıyla, hayvan sağlığını koruma, insan sağlığını korumayla eşdeğerdir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Dördüncü konumuz; Çiftçi Eğitimi. Bu son derece de önemli.

Prof. Dr. Suphi DENİZ:

Eğitim şart ama eğitimin modelinin, eğitimin çiftçiye nasıl verileceğinin iyi belirlenmesi lazım. Eğitimin sınıf havası içerisinde değil de, demosrasyon çalışmaları şeklinde, örnek, model işletmeler şeklinde, sonra uygulamalı olarak yapılması lazım.

Eğitimler sahada verilmeli ve eğitim verilirken, mevsim şartlarına göre eğitimin şeklini ayarlamak lazım.

Yrd. Doç. Dr. Okan ATAY:

Öncelikle, eğitimcilerin eğitimli olması ve hedef kitle ile ortak dili yakalaması şart. Bir de o bölgenin, köyün ya da beldenin önder adamlarıyla iletişim kurulması gerekir.

Ercan ÇIPLAK:

Pratik koyunculukla ilgili bir yayın hazırlanıp üreticilere dağıtılmalı. Demostrasyon uygulamaları geliştirilmeli. Bu uygulamalar, kredi ve teşviklerle önder çiftçiler eliyle yapılacak şekilde yaygınlaştırılmalı.

Hayvan hakları, hayvan refahı, meralar, çevresel etkisi v.b konularda köy imamlarından, öğretmenlerden de eğitim süreçlerinden yararlanmak gerekir.

Bayanlar eğitime, gelişmelere, yeniliklere daha açıklar. Bayanlar özellikle eğitimde ön plana çıkarılmalı.

Önder çiftçiler ülkenin değişik yerlerindeki başarılı uygulamalarla ilgili gezilere götürülmeli. Daha önce düzenlediğimiz teknik gezilerden oldukça olumlu geri dönüşler aldık.

Bir de, çiftçi eğitimini salt sınıf usulü, oturup konuşularak, anlatılarak yapılacak bir şeymiş gibi düşünmemek lazım. Örneğin, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığımızca uygulanmakta olan “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi” diye bir program var. Çiftçinin eğitimine şöyle farklı bir katkısı oluyor. Örneğin biz un fabrikalarını destekliyoruz. Un fabrikaları bölgeden buğday almıyorlardı daha önce. Şimdi, yatırımlar ve kapasite artmaya başlayınca, çiftçiye şunu demeye başladılar; “bize ekmeklik buğday üretin, biz onu alalım, sizin buğdaylarınız kaliteli değil. Mevcut buğdayına 40 kuruş veriyorum, bu çeşidi ekersen 55 kuruş veririm.” diyerek doğrudan bir yayım yaptılar. Hatta tohumluk eleme tesisleri kurdular ve böylece üretimin de gelişmesine önemli katkı sundular.

Bu, zekice tasarlanmış bir kırsal kalkınma modeli olarak düşünülebilir. Buna benzer uygulamaları çeşitlendirerek çiftçi eğitimi gerçekleştirilebilir.

Ferhat DEMİR:

Burada aslında, çiftçiye cazip gelecek şekilde bir eğitim verilmesi lazım. Çünkü, çiftçiye genelde bir arada tutmak çok güç oluyor. Eğitimleri cazip kılacak ilgi çekici doküman ve araçlar kullanmak gerekir.

Nurettin POLAT:

Bölgemiz anadili Kürtçe. Yaklaşık yüzde sekseni Kürtçe konuşuyor. Kırsal kesimdeki insanlarımızın okuma yazma oranı çok düşük. Çiftçi eğitiminin anadilde yapılması gerekir.

Bir de eğitim planlamasının ve zamanının uygun olması gerekiyor. Örneğin, işlerin çok yoğun olduğu zaman, tarımın çok yoğun yapıldığı zaman eğitim verilirse, çok etkili olmaz.

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt TEMUR:

Eğitimlerde bir uçurum olmaması gerekir. Yani çiftçinin mevcut durumuyla, bizim eğitimlerde verdiğimiz arasında uçurum olmaması gerektiğine inanıyorum. Örneğin; modern koyunculuk anlamında şunlar şunlar yapılması lazım dediğinizde, bu eğitim verdiğiniz kişilerin o anki mevcut durumu ile arasında uçurum olmaması gerekir.

Eldeki mevcut imkânların optimum şekilde kullanılıp, küçükbaş hayvanların ihtiyaçlarını karşılanması esas alınmalı.

Prof. Dr. Orhan KARACA:

Gerçekten eğitim çok önemli. Hepimiz adına yaşam boyu eğitim çok önemli. *Güncel, çağdaş şeyleri takip etmemiz lazım; ama eğiten ve eğitilen durumuna itirazım var. Eğiten ve eğitilen. Kim kimi eğitir? Burada, teknik elemanla, yetiş-tirici arasında yeni bir tekniği, yeni bir teknolojiyi tanıtmak amaçlı bir program talep algısına bağlı olarak anlamlı bir öğretim olabilir.* Şu formata ben kökten karşıyım. Köylere gidiyoruz. Orada biz elemanlar var, köylüler var. Biz her şeyi biliyorsunuz, onlara öğretiyorsunuz. Böyle bilen bilmeyen oluyor, rol-model, bilgiyi biz onlara öğretiyoruz. Bu işlemez/işlemiyor.

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Beşinci konumuz: Örgütlenme, destekler...

Prof. Dr. Turgut AYGÜN:

Bu yörede kültürü ikinci plana atmamız gerektiğini düşünüyorum. Et ve et üretimi üzerine durmamız gerekiyor.

Prof. Dr. Suphi DENİZ:

Ürün esaslı desteklemeye geçilmesi gerekiyor. Bu bölgede şöyle ciddi bir sıkıntı var. Vatandaşın bir bölümü, hepsi değil, ama bir bölümü tarlasına yoncaı ekıyor, desteklemesini alıyor, ondan sonra da uğramıyor. Sulama, gübreleme, ilaçlama yok. Dolayısıyla, ciddi ekonomik kayıp ortaya çıkıyor. Onun için desteklemelerde ürün esasına göre hareket edilmesi gerekir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Yani, koyuna, keçiye değil, ete, süte, yapağıya vb. destekleme yapılmalı diyorsunuz. teşekkür ederim.

Ercan ÇIPLAK:

Koyunculukla ilgili bir koyunculuk politikası belirlenmeli. Yani ya koyunculuğu terk etmeli bu ülke ya da koyunculukla ilgili birtakım planlamalar yapmalı. Bu, yerel aktörlerin, kalkınma ajanslarının, Üniversitelerin, kamu kurumlarının bir araya gelmesi ile belirlenmeli.

Bizim tarımsal örgütlerimizin kapasiteleri çok düşük. Özellikle ziraat odaları, koyun keçi yetiştiricileri birlikleri, diğer birliklerin/örgütlerin kapasiteleri çok düşük. Sektöre hakim, konuyu iyi bilenler tarafından kurulmuş örgütler değil bunlar.

Bunların idari ve mali kapasitelerini artıracak projeler geliştirilmeli. Yani, bunların yöneticilerine eğitim verilmeli, danışmanlık hizmetleri verilmeli. Tarımsal örgütlerde girdi temini, üretim, pazar, v.b konularda “birliktelikler” kurulmalı. Resmi olmasa bile birliktelikler kurulmalı.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Nasıl olacak o birlik?

Ercan ÇIPLAK:

Yani, burada çiftçi ortaklıkları, payda ortaklıkları vardı bir dönem. O tarz böyle Çok bağlayıcı resmi statüleri olmasa bile, birlikte hareket edebilecekleri mekanizmalar kurulabilir. Bir önder çiftçinin etrafında da gerçekleşebilir. Bu, biraz bizim bölgenin sosyolojik durumuyla alakalı. Çünkü, bu bölgede resmi birlikteliklerde başarı çok açık bir şekilde sağlanamadı.

Örneğin *Van’da 140’ten fazla kooperatif kuruldu. Başarılı olanlar ise çok az. Çünkü, o birliktelik kültürü bu bölgede çok yaygın değil. Yine pazarlama ve hammadde temininde kamunun kurduğu birtakım kooperatifler ya da örgütlenmeler olabilir. Kamunun iştirak ettiği örgütlemeler yapılabilir.* Bu çiftçiler için önderlik yapabilecek bir duruma getirilebilir.

Hüseyin DEMİR:

Değer zincirini analiz edip, her bir halkasını kuvvetlendirmemiz gerekir. Kooperatiflerin kurumsal kapasitesini artırmanız gerekiyor. Kurulan kooperatifler, devletten destek almak için kurulmuş zorunlu kooperatifler. İsteğe bağlı kooperatifler değil. Başka isteğe bağlı kooperatifler kurdurmak için çaba göstermemiz, farkındalık yaratmamız gerekir.

Yusuf TAŞKIN:

Havza bazlı destekleme sistemine hayvancılığın dahil edilmesi gerekir.

DAP kapsamında etçi ve kombine ırk sığırcılık işletmelerinin kurulması desteklenmektedir. 2012 yılında sona eren programın süresinin uzatılması ve program kapsamının küçükbaş hayvancılığı de alacak şekilde genişletilmesi faydalı olur.

Bölgede entegre kırsal kalkınma programları uygulanmalı. Sosyal destek programlarına tarım ve özellikle hayvancılık ile ilgili etkinliklerin dahil edilmesi gerekir.

Kampanyalı aşılamalarda aşuların ücretsiz olarak verilmesi, şaplı ve brusellalı hayvanların itlafında tazminat ödemeleri yapılması vb. uygulamalar getirilmeli.

Tarımsal kredilerde kredi mevzuatı ve bürokrasi azaltılmalı. Kredi kullanımında ilgili kurumlar ile eşgüdümlü hareket edilmeli. Van’da bulunan Altındere Tarım İşletmesinin kamu eliyle damızlık üretim merkezi haline getirilmesi gerekir. Piyasayı regüle etmek için Et ve Balık Kurumunun etkinliğinin artırılması ve yem ofisi kurulması gerekir.

Prof. Dr. Orhan KARACA:

Biz neredeyse bütün projeler için toptancıyız. Yani ağabeylerimiz, büyüklerimiz, babalarımız kendilerine doğru biçiyorlar. Falanca yerde böyle bir şey gördüm, böyle olsun diyorlar. Toptan öyle oluyor.

Projeler tepeden geliyor. Kırsal kalkınmayla ilgili sahaya gönderilen, köylere gönderilen teknik elemanlar bu projelerde rol vermek üzere gönderiliyor.

Yerelde ciddi kırsal kalkınma projeleri oluşturmalı ve o projelerde de sadece belli kuruluşlar değil, ciddi işbirlikleri tanımlanmalı. İşbirliği programları yapılmalı ve entegrasyonunun yerel ayağı güçlü olmalıdır. Ancak, böyle olabilirse, bu işin içinden çıkılabilir. Aksi halde, birbirinden bağımsız, birbirini tamamlamayan bir çok proje ile sınırlı başarılar elde edilebilir.

Dolayısıyla, kırsal kalkınmanın okuryazarlıktan tutun da, sosyal programlardan, kadın programlarından, kadın eğitimine, sağlık programlarına kadar birçok boyutu var. Kırsal kalkınma programlarının özelliği entegre olmalıdır. Bir koyunculuk projesi, başka bir projeyle eklemlenmeli. Eğer böyle bir bütünsel yaklaşımda kırsala yaklaşırsak, o zaman anlamlı bir proje yapmış oluruz.

Bilgehan BAŞAR (SERKA):

Coğrafi bilgi sistemi ve hayvancılık. Şu an yurtdışında uydu fotoğrafları üzerinde renkler, renklerin yoğunluğuna göre rekolte tahmini yapılıyor. Buna göre üretim ve pazar planlaması yapmak mümkün olabiliyor. Coğrafi Bilgi Sistemlerinden yararlanarak mera koruma, hastalıklar ve hayvanların takibi gibi işlemler yapılabilir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Teşekkür ederim.

Oğuz Tuncay GÖRÜR (DAKA):

Zor bir zamanda ve zor bir coğrafya da bir toplantı yaptık. Hakkari'yle ilgili yapılan toplantılarda sorunlardan, sıkıntılardan, hastalıklardan değil de, potansiyelden, güçlü yönlerden bahsedilen ender toplantılardan birisiydi bu. Bu coğrafyanın birinci sektörü küçükbaş hayvancılıktır. Bunu geliştirmemiz lazım, desteklememiz lazım.

Bu toplantı, ümit ederim ki, gelecekte büyük marketlerde şık ambalajlar içinde göreceğimiz Berçelan Peyniri, Yüksekova Organik Yoğurdu, Bahçesaray Keçi Peyniri gibi ürünlerin öncüsü ve habercisidir.

Hakkari ile ilgili olarak da bir-iki şey söylemek istiyorum: Balkanlar üzerine uzun uzun konuşan bir Profesör, "Balkanlar, o kadar önemli ki, eğer olmasaydı, icat edilmesi gerekirdi" diyor. Ben bunu Hakkari'ye uyarlıyorum. 'Hakkari'ye sürgüne gitmek', 'Hakkari kadar geri kalmak', 'Edirne'den Hakkari'ye' gibi birçok deyişle tüm Türkiye'nin yaşamında o kadar önemli bir yer tutuyor ki... Eğer olmasaydı Hakkari, icat edilmesi gerekirdi, diyorum.

Ve Çalıştay'a katılımlarınız ve katkılarınız için, kendim ve kurumum adına çok çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI:

Oğuz Tuncay Görür'ün bu güzel konuşmasından sonra ben de bir iki ekleme yaparak toplantıyı bitireceğim. Öncelikle böyle bir çalıştayı düzenleyen başta Oğuz Tuncay Görür olmak üzere emeği geçen ajans çalışanlarına çok teşekkür ediyorum.

Çalıştayda, küçükbaş hayvan konusunun seçilmesi önemli olmuştur. *Çünkü yörenin en önemli geçim kaynağı, koyun ve keçidir. Diğer yandan burada dile getirilen önermeler, yaraya tuz basmak değil, gerçekten çözüme yönelik tespitler ve önermeler şeklinde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu çalıştay bu nedenlerle son derece başarılı geçmiştir. Şimdiye kadar sayısız toplantıya katılmış, birçok toplantı yönetmiş bir kişi olarak bunu içtenlikle söyleyebilirim. Bu nedenle Çalıştaya katılan tüm arkadaşlara şükranlarımı sunuyorum.*

Bu gibi çalıştayların başka bölgelerde de, başka Kalkınma Ajanslarıyla da değişik konularda devam etmesini diliyorum.

Bu vesileyle, kimilerinizi yeni tanımdan mutlu olduğumu söylemek istiyorum. Bana gösterdiğiniz saygı ve sevgiden dolayı da çok teşekkür ediyorum.

EK

PROF. DR. MUSTAFA KAYMAKÇI
PROF. DR. ORHAN KARACA
SUNUMU

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ'NE VERİLECEK YÖN

Prof.Dr.Mustafa KAYMAKÇI
E.Ü.Ziraat Fakültesi

Prof.Dr.Orhan KARACA
ADÜ.Ziraat Fakültesi

TÜRKİYE KOYUN VARLIĞI'NIN BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI

Irklar	%	Bölgeler
Yağlı Kuyruklu Irklar		
Akkaraman	44	Orta Anadolu
Morkaraman, Karakaş, Hamdani	22	Doğu Anadolu
Dağlıç	12	İç Batı Anadolu
Karakaş, İvesi	4	Güneydoğu Anadolu
İnce ve Uzun Kuyruklu Irklar		
Kıvırcık	6	Trakya, Marmara, Ege
Karayaka	3	Karadeniz
Sakız	-	Kıyı Ege
Merinos tipleri	3	Marmara, Orta Anadolu
Diğerleri	6	Değişik Bölgeler

TÜRKİYE'DE KOYUN VE KEÇİ YETİŞTİRİCİLİĞİ'NİN ÜSTÜNLÜKLERİ

- Çayır ve meraların sığırdan daha çok koyun ve keçiye uygun olması.
- İç pazarda artan kırmızı et açığı yanında AB, Ortadoğu ve komşu diğer ülkelerde kuzu ve oğlak eti açığının olması.
- Ürünlerinin daha ekolojik olması
- Koyun ve keçi sütünün peynir üretimindeki önemi
- Koyun ve keçi kültürünün egemenliği

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KOYUN VE KEÇİ YETİŞTİRİCİLİĞİ'NİN ÜSTÜNLÜKLERİ

- Tarımsal Üretim Alt Yapısı Hayvancılığa Uygun
- Mera Koyunculuğu İçin Önemli Bir Gizil Güce Sahip.
- Geniş Mera Varlığı + Yeşil Ot Döneminin Uzun Olması.
- Koyun Ve Keçi Kültürünün Yüksek Düzeyde Olması.
- Ürünlerinin Yüksek Düzeyde Tercih Edilmesi

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği'nin Sorunları

- Güvenlik Sorunu
- Meraların Mülkiyeti ve Kullanımı İle İlgili Sorunlar
- Denetimsiz Hayvan Hareketleri
- Çağdaş Örgütlenme Yetersizliği
- Canlı Hayvan ve Et İthalatı
- Hayvan Hastalıkları
- Çobanların Sosyal Güvencesiz ve Eğitimsiz Olması
- Girdi ve Ürün Fiyatlarındaki Dalgalanmalar

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KOYUN ISLAHI İÇİN ÖN DÜZENLEMELER

- Kırsalın Genel Sorunları
- GÜVENLİK
- ULAŞIM
- İLETİŞİM
- SAĞLIK
- EĞİTİM

ISLAH PLANLARI İÇİN YÖNLENDİRİCİ VE BELİRLEYİCİ BİLGİLER

- Bölge ve/ya da Yöre Genotiplerinin Dağılımı
- İşletme ve Sürülerin Oluşumu
- Otlatma Düzeni- Bakım Besleme
- Ürün Değerlendirme- Pazarlama Alışkanlıkları
- Sağlık Koruma Önlemleri
- Sürü Bilgileri Elde Etme ve Değerlendirme Alışkanlıkları
- Kamu İlişkileri ve İlgili Mevzuatlara Uyum

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KOYUN VE KEÇİ ISLAHINDA HEDEF KİTLE NE OLMALI ?

**YETİŞTİRİCİLERİN
BÜYÜK BİR ÇOĞUNLUĞUNU OLUŞTURAN VE
AİLE İŞGÜCÜNÜ KULLANAN**

**KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELER
OLMALI**

YETİŞTİRİCİ HEDEF KİTLESİNİN ÖZELLİKLERİ

ORTALAMA ARAZİ BÜYÜKLÜĞÜ :	120 DEKAR
DEĞİŞİM SINIRLARI :	20 DEKAR-340 DEKAR
ORTALAMA KOYUN SAYISI :	51 BAŞ
DEĞİŞİM SINIRLARI:	29 BAŞ-90 BAŞ

Kaynak: Karaca, O. Vanlı, Y. Kaymakçı, M ve ark.1993 Doğu Anadolu Bölgesi'nde Koyun Yetiştirmenin Sosyolojik, Ekonomik ve Genetik Görünüşü / Van

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ İÇİN KOYUNDA GENETİK ISLAH,1

Morkaraman ırkı ile Akkaraman varyetesi Karakaş ve Hamdani gibi bölgesel genotipler ayrıntılı tanımlanmalı

- Dış yapı özellikleri
- Verim özellikleri

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ İÇİN KOYUNDA GENETİK ISLAH,2

Yerli Soyların, Verimlerini Arttırmak İçin Yapı ve Verimlerini Dikkate Alacak Bir Seçilim(seleksiyon) Uygulamalı.

Seçilimde;

- Kuzu Verimi
- Canlı Ağırlık Artışı Üzerinde Durulmalı
- Gen Bankası oluşturulmalı
- YEREL IRKLAR KESİNLİKLE MELEZLENMEMELİ

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ İÇİN KEÇİ ISLAHI

YERLİ IRKLAR KORUNMALI

- Dış Yapı Özellikleri
- Verim Özellikleri

MELEZ KEÇİ YETİŞTİRİCİLİĞİ

- (Sınırlı düzeyde)

KOYUN ve KEÇİ ISLAHINDA TEKNİK DÜZENLEMELER

- İşletme Envanteri Çalışmaları
- Test ve Veri Organizasyonu

KOYUN ve KEÇİ ISLAHI'NDA YASAL DÜZENLEMELER

- Birliklere Islah Etkinliği İle İlgili Görevler Verilmeli.
- Mera Birimlerinde “Birliklere” Görev Verilmeli.
- Birlikler, Koyun ve Keçi Olmak Üzere Ayrılmalı.
- Birliklerin Fakülteler ve Araştırma Kurumları İle Birlikte Çalışmaları İçin Yaptırımcı Bir Düzenleme Yapılmalı.
- Bakanlığın Halk Elinde Islah Projeleri Kapsamında Hayata Geçirilen Çalışmalara Etkin Katılım Sağlanabilmeli

Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği'nde MERALANDIRMA VE BESLEME STRATEJİLERİ

- Mera Alanlarının Amaç Dışı Kullanımını Engellenmeli
- Doğu Anadolu'da Ağustos-Eylül Aylarında Mera+yoğun Yem Besisi
- Ek Yemleme
- Yem Ofisi

Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği'nde SAĞLIK KORUMA STRATEJİLERİ

- Etkin Bir Aşılama Programı Geliştirilmeli.
- Kaçak Hayvan Hareketler Önlenmeli.
- Etkin Bir Sağlık Koruma Programı (Skp) Devreye Sokulmalı.

Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği'nde ÜRETİM VE ÖRGÜTLENME

- Kısa Dönemde, koyun ve keçi ürünlerinde “Fiyat Oluşumu”nda Desteklemeler Sürdürülmeli
- Et ve Süt Konseyleri İşlevsel Duruma Getirilmeli
- Küçük ve Dağınık İşletmeler Büyümeli
- Uzmanlaşmış İşletmeler Oluşturulmalı
- Ekonomik Örgütlenmede Kooperatifler, Teknik ve Ekonomik Desteklenmeli

Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği'nde PAZARLAMA POLİTİKALARI

- Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ürünlerin İşlenmesi ve Pazarlamasında Belirleyici Rol Almalı.
- Doğu Anadolu Bölgesi'nde Besicilik Kooperatiflerinin Kurulmalı.
- Ticaret Borsaları Bünyesinde Canlı Hayvan Borsaları Kurulmalı.
- Canlı Hayvan ve Et İthali Yasaklanmalı.
- Kaçakçılık Önlenmeli

SONUÇ

- Teknik Açidan, Islahın Örgütlenmesi Çalışmalarına İvme Kazandırmalı.
- Islahın Örgütlenmesinde Olumlu Sonuç Alınması, YETİŞTİRİCİ/ÇOBANLARIN GELİRLERİNİN ARTMASINA BAĞLI.
- Yetiştirici/ Çobanların Gelirlerinin Artması
 1. ET AÇIĞINI KAPATACAK
 2. GÖÇÜ ÖNLEYECEK
 3. KÜLTÜRÜ KORUYACAK
 4. TARIM SANAYİSİNİ OLUMLU ETKİLEYECEK

BUĞDAYLA KOYUN (ve KEÇİ) GERİSİ OYUN

Nedeni;
Türkiye'nin merası,kültürü koyun ve keçiye
daha uygun

Teşekkür Ederiz

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK ÇALIŞTAY RAPORU

2012

Şerefiye Mah. Cumhuriyet Cad. 943. Sok. No:1 65140 İpekyolu / Van

Tel : (0432) 215 65 55 (pbx) / Faks : (0432) 215 65 54 - (0212) 381 79 93

E-mail : bilgi@daka.org.tr / Web : www.daka.org.tr

www.facebook.com/doguanadolukalkinmaajansi
www.twitter.com/DAKA_org_tr